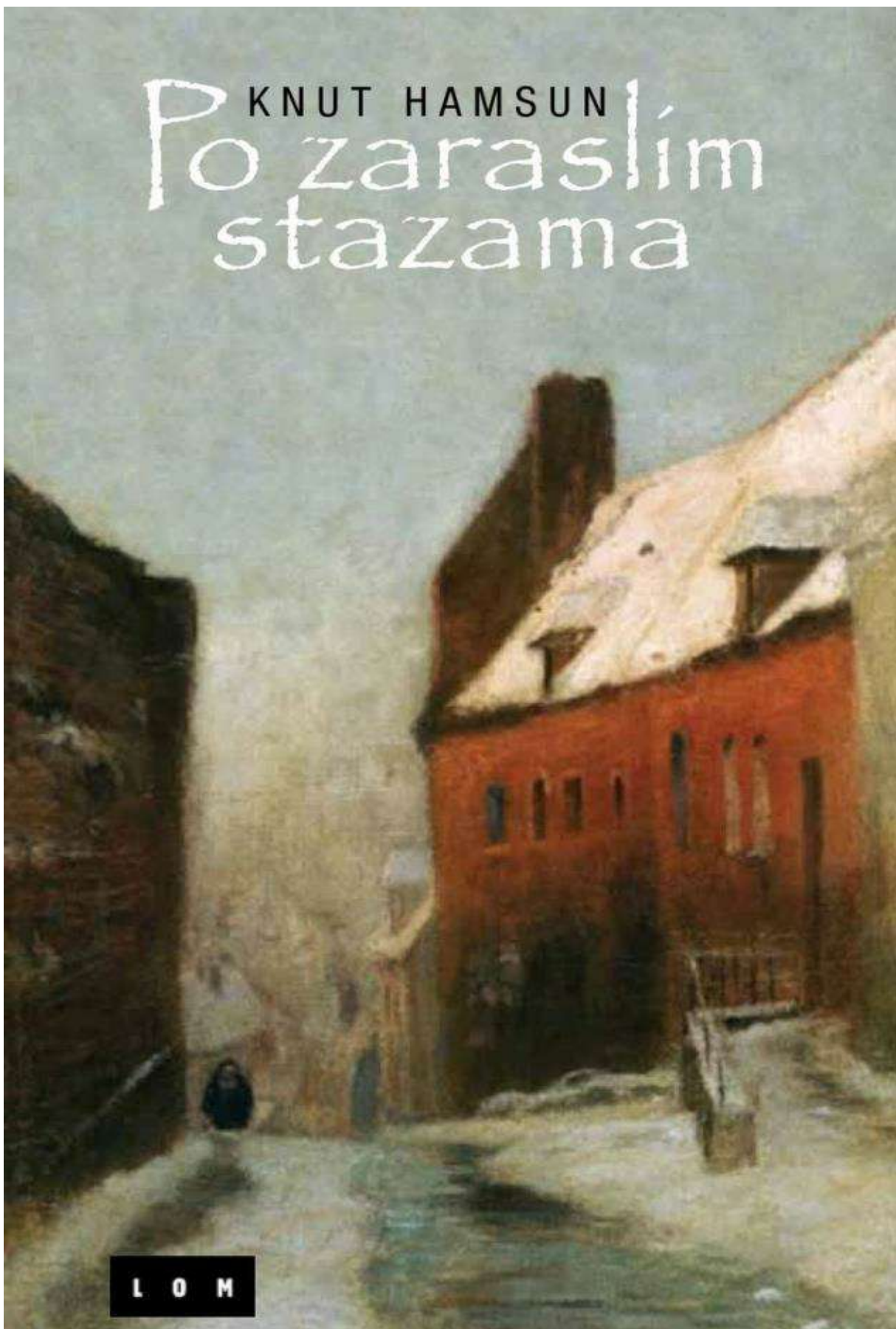

KNUT HAMSUN
Po zarašlim
stazama

L O M

Knut Hamsun

Po zarašlim stazama

KNJIGOTEKA

I

Godina je 1945.

Dana 26. maja došao je šef policije iz Arendala u Norholm^[1] i odredio za moju suprugu i mene kućni pritvor u trajanju od trideset dana. Niko me o tome nije prethodno obavestio. Na njegov zahtev, moja supruga mu je predala moje oružje. Posle sam napisao šefu policije da posedujem i dva velika pištolja s poslednje Olimpijade^[2] u Parizu, i da može da ih preuzme kad god hoće. Uz to sam mu napisao kako ne smatram da kućni pritvor treba shvatiti bukvalno, jer oko svoje kuće imam prostrana poljoprivredna dobra o kojima moram da brinem.

Posle nekog vremena posetio me sudski službenik iz Eidea i odneo oba pištolja.

Dana 14. juna odvezli su me iz kuće u bolnicu u Grimstadu,^[3] a moja supruga je nekoliko dana ranije odvedena u ženski zatvor u Arendalu. Od sada, znači, neću više moći da nadgledam svoje imanje. A pritom je najgore što je za privremenog upravnika mog imanja imenovan neki mladić. Ali tu nema pomoći.

U bolnici me neka mlada sestra upitala želim li odmah da legnem; u *Aftenpostenu*^[4] je, naime, pisalo da je Hamsun „pretrpeo nervni slom, pa mora da se leći“.

- Bog s tobom, dete, pa ja nisam bolestan - rekao sam joj. - Samo sam gluv! U ovoj bolnici nemate zdravijeg čoveka od mene!

Biće da je to shvatila kao hvalisanje, pa se nije upuštala u razgovor sa mnom. Ne, nije htela da razgovara sa mnom, a takvu ćutljivost prihvatile su i sve druge sestre tokom mog boravka u bolnici. Jedini izuzetak bila je glavna sestra - Marija.

Krećem se područjem bolnice. Gore na uzvišici je jedna starija zgrada, a ovde dole novija - prava bolnica. Ja sam smešten gore, i tamo sam sasvim sam, na drugom spratu žive samo tri mlade medicinske sestre; u zgradi inače nema nikoga.

Hodam naokolo i posmatram. Svuda je mnogo starih hrastova, a iz brojnih, koji su već davno pali, izrasta divlje hrastovo šipražje koje ničemu ne služi. Odavde prema zapadu širi se pogled na mnoga mala imanja.

Policajac koji me dovezao ovamo napomenuo mi je da ne smem da izlazim „van ove sobe“. Naravno, to ne treba shvatiti sasvim bukvalno, ali ja želim da budem poslušan zatvorenik, i neću se udaljavati više od domašaja bačenog kamena. Čudno je pri svemu tome pomisliti kako nikada u svom životu nisam ni u jednoj zemlji imao ikakvog posla sa policijom, mada sam skitao svetom i stupio nogom na četiri od pet kontinenata, i tek sada, u dubokoj starosti, postajem uhapšenik. Pa kad se to već moralo desiti, desilo mi se, eto, pred smrt.

Provodim dan za danom. Tri mlade medicinske sestre, zapravo još učenice, smenjuju se i donose mi hranu ovamo na brdo, okrenu se na peti i nestanu. Mnogo vam hvala! - vičem za njima. Osećam se usamljeno, ali sam već naviknut na samoću, jer ni kod kuće nisu mnogo razgovarali sa mnom kad sam, eto, tako gluv, pa i pomalo težak. Čim pojedem ono što mi donesu, iznesem poslužavnik sa sudovima u hodnik, odakle ga zatim odnesu.

A onda ili izađem u šetnju, ili bacim karte za pasijans. Nemam ništa za čitanje, a ne dobijam ni novine. Posle nekoliko dana priupitao sam devojk: - Video sam poštara. Zar nema nikakvih novina za mene?

Na moje zadovoljstvo odgovorila je, i to glasno i jasno: - Vama nije dozvoljeno čitanje novina!

- Je l'? A ko je to rekao?

- Šef policije u Arendalu.

- Tako znači! Hvala vam!

Ali glavna sestra je i to sredila, i dozvolila mi je da prekopavam po ormaru sa starim knjigama i starim novinama. Dobronamerni ljudi darovali su bolnici školske knjige, časopise za decu i omladinu, ukoričene novinske feljtone, verske listove *For Fatig og Rik*, *Santalen* i *Evangelisten*, a usred svega toga - blago: knjiga od Topsoea.^[5] Štedljivo sam čitao, kako bi mi tekstovi što duže potrajali, a najviše sam očekivao od nekoliko svezaka feljtona iz *Morgenbladeta*!^[6] Primetio sam da pripadaju biblioteci Smit-Petersena. Taj Smit-Petersen živeo je nekad u Grimstadu, i bio je važna poslovna ličnost.

Ali uprkos namerama da racionalizujem čitanje, krvožedno sam se bacio na Topsoeovu knjigu i progutao je u jednom zalogaju. Onog Topsoea o kojem Brandes^[7] nije hteo da piše. A sad su obojica mrtvi.

Došao je neki policajac i postavio mi nekoliko pitanja, zapisujući moje odgovore. To me nimalo ne zanima. Vlastima je izgleda važno da saznaju šta ja

sve posedujem. U Morgenbladetu bilo je, naime, govora o mom „velikom bogatstvu“. Dao sam podatke o onome što posedujem.

A onda je nekoliko dana vladao mir, osim što je jedan policajac došao s Odlukom o upravljanju imovinom, a drugi s Odlukom o podizanju javne optužbe.

- Voleo bih da imam vaš lepi bicikl - rekoh.
- Zar nećete pročitati Odluku? - upitao me.
- Da li je to nešto hitno?
- Ne, nije, bar ne za sada, ali...

Dana 23. juna odveli su me kod istražnog sudije.

Dočeka me smeškajući se: - Mislim da vi imate više novca nego što ste naveli u svojoj izjavi.

Ostao sam bez reči, i samo sam posmatrao tog čoveka.

- Nisam zainteresovan za novac - rekao sam.
- Dobro, dobro, ali ipak...
- Moja imovina iznosi baš toliko koliko sam naveo, znači oko dvadeset pet hiljada u gotovom, dvesta deonica u Gildendalu^[8] i imanje Norholm.
- U redu. Ali šta je s autorskim pravima?
- Ako mi danas možete reći nešto o tome, biću vam samo zahvalan. Moja sudbina kao pisca ne izgleda nimalo privlačno u ovom trenutku.

O Bože, mora da sam ga ozbiljno razočarao. A koliko tek druge, koji su se ponadali da će moći da njuškaju po mom „velikom bogatstvu“. Istina, moja je imovina velika, prevelika. Ali ni u kom slučaju ne čeznem da je ponesem u grob.

Saslušanje je bilo korektno i bez odluke. Na mnoga pitanja sudije odgovarao sam neodređeno, izbegavajući direktan odgovor, da ne bih nepotrebno uzbuđivao dobronamernog gospodina. Taj sudija opštinskog suda Stabel je fanatik, fanatičan je u svojoj mržnji prema Nemačkoj, i kao u zrno gorušice^[9] veruje u plemenito i čisto pravo saveznika da unište nemačku naciju i istrebe je s lica Zemlje. Uz ono što je već objavljeno sa saslušanja spomenuću još nekoliko sitnica.

Upitao me šta mislim o nacionalsocijalističkom društvu ovde, iz Grimstada.

Odgovorio sam mu da je u tom društvu bilo i boljih ljudi od mene. Prečutao sam da su u njemu bila bar četiri lekara, da spomenem samo jednu kategoriju ljudi.

Čulo se da sam ja, uopšteno govoreći, bio previše dobar da bih pripadao nacističkoj zaveri.

- Bilo je tu i sudija - rekoh.

- Da, nažalost. A kakav je bio vaš odnos prema stravičnim nemačkim zločinima u Norveškoj, koji su sad izašli na videlo?

- Kako mi je šef policije zabranio čitanje novina, ne znam ništa o svemu tome.

- Zar ništa niste znali o ubistvima, terorizmu, mučenjima?

- Nisam. Čuo sam neposredno pre hapšenja da se priča o tome.

- Da, jedan momak po imenu Terboven,^[10] koji je primao zapovesti direktno od Hitlera, mrcvario je i klao norveški narod punih pet godina. Ali, Bogu hvala, mi ostali smo izdržali. Smatrate li Nemce kulturnim narodom?

Nisam odgovorio.

Ponovio je pitanje.

Posmatrao sam ga, ništa ne odgovarajući.

- Da sam ja šef policije, dozvolio bih vam čitanje novina. Vaš predmet zakazan je za 22. septembar.

Dakle, još tri meseca.

Čitam, šetam, bacam pasijans.

Da bih malo zaposlio noge, a u okvirima ograničenog prostora koji mi je odmeren, penjem se do samog vrha brdašca. Strmina je velika, pa povremeno moram čvrsto da se oduprem o zašiljeni štap kako ne bih kliznuo nizbrdo. A to nije sve: uhvatila me takva bezobrazna vrtoglavica da sam gotovo povratio i jedva sam se na silu suzdržao. Očigledno sam prekasno započeo s planinarenjem. Svakog dana penjem se istim putem, i tako iz dana u dan povećavam stručnost u tom novom zanimanju; ali, kad stignem do cilja, drhtim celim telom.

Na vrhu je zaravan, i, dok sedim na njoj, vidim nekoliko svetionika koji se redaju na ulasku u Grimstad. Pogled mi se pruža nekoliko desetina kilometara prema Skageraku. U početku sam morao samo da sedim i nipošto nisam smeo da se uspravim i budem pravi čovek, ali mi je zato mozak živo radio. Gledam na sat - o, Bože dragi, pa za uspon mi je trebalo samo nekoliko bednih minuta, a sad, eto, sedim ovde na vrhu i uživam kao da sam uradio nešto značajno. Da bi iz svega toga zaista ispala neka prava šetnja, moram da se spustim na drugu stranu brda, i odatle se neprimećen odšunjam natrag do bolnice.

Pošlo mi je za rukom, i stigao sam dole. Ali tu sam došao do nekog puta kojim ne smem da krenem, jer bih mogao nekoga da sretnem. A kad sam pogledao na sat, video sam kako ništa neće biti ni od kakve šetnje, već da mi jedino preostaje povratak istim putem, uzbrdo i natrag.

Nije mi to bilo preterano teško, mada sam jednom nespretno pao i izvrnuo ruku. A to strmo spuštanje prema bolnici rešio sam tako što sam seo na neko granje bogato lišćem i samo se otklizao.

Jedino što bih mogao da kažem je kako sve zajedno nisam loše izmislio i izveo. A ni posle nisam pravio nikakve izmene u tim svojim šetnjama. Samo sam se plašio da me, tokom mog odsustva, neki policajac ne potraži u bolnici.

Ali kada sam posle više dana i nedelja razmišljao o koristi od šetnji preko tog brdašca, nisam bio naročito zadovoljan. Nije to bio pravi rad za moje mišiće i udove; sve me je to previše iscrpljivalo i zamaralo, a telo mi nije postalo nimalo gipkije. Noge su me i dalje izdavale. Osim toga, ni moje cipele nisu podnele sva ta naprezanja, pa su se raspukle i odozgo i odozdo. A druge nisam imao.

Glavnu sestru sam retko viđao. Nije imala pomoćno osoblje, pa je sama morala da kuva. A kad se jednom pojavila, bez oklevanja mi je rekla da treba što više da se krećem naokolo. Prstom mi je pokazala put prema Smit-Petersonovoj spaljenoj vili, preporučivši mi da šetam tim putem.

- Kako vi kažete, glavna sestro. Hvala vam!

To mi je bilo od velike pomoći. Sada sam mogao da hodam brže ili sporije, kako sam već hteo. A na jednom od usputnih imanja bilo je i neko kućence koji je pazilo na moj dolazak i uvek me veselo dočekivalo.

Ipak, nisam hteo da se odreknem ni šetnji preko brdašca. Sâm sam pronašao taj svoj put, prepoznavao sam već drveće i kamenje uz njega, i osećao prijatno šuštanje oko sebe, mada sam bio gluv i nisam mogao da ga čujem.

Sedim na jednom raskršću i držim dopisnicu u ruci. Pisao sam kući u Norholm da pokušaju da mi nađu neke cipele. I sad čekam da se pojavi neko ko se uputio u selo, pa da ponese dopisnicu.

Prvi se pojavio momčić od šesnaestak godina, mrkog, neprivlačnog izgleda, ali ja ipak ustajem i, držeći dopisnicu u ruci, govorim:

- Hoćete li biti tako ljubazni da ovu kartu bacite u poštansko sanduče?

Dečak se trgao, lice mu se izmenilo i, pre nego što sam stigao sve i da izgovorim, začuo sam neko mumlanje, a momak je produžio putem.

- Oprostite, vi možda niste pošli u selo! - vičem za njim izvinjavajući se.

On ništa ne odgovara, samo hoda, udaljavajući se od mene.

Kako mi se nije posrećilo s tim prvim obraćanjem, nisam se više usudio da se obratim nekom drugom, pa sam se vratio u bolnicu.

Nema nikakve sumnje da me je taj momak prepoznao. Očigledno je vrlo dobro znao da sam zatvorenik, i sada je hteo da pokaže svoj ponosni stav prema jednom takvom stvorenju na ovoj Zemlji.

Dobili smo političkog zatvorenika u Norveškoj. Pre naših dana politički zatvorenik je za nas bio samo priča iz ruskih knjiga; tako nešto nikada nismo videli, i sam taj pojam bio nam je nešto nepoznato. Imena kao što su Trane,^[11] Kristian Loftus^[12] i Hans Nilsen Hauge^[13] tu se ne računaju. Ali danas smo dobili jednog koji se računa. Takav u jatima prolazi Norveškom, ima ga, kažu, u četrdeset, pedeset, šezdeset hiljada primeraka. A možda i u mnogo više hiljada.

Pa neka bude šta će biti.

Ljudi dovode političkog zatvorenika u vezu s nečim kriminalnim, on hoda naokolo sa mitraljezom, treba se čuvati njegovog finskog noža, a posebno treba od njega čuvati decu i omladinu. Primetio sam to ovih nedelja i meseci; dirljivo je bilo posmatrati sve to. Šta bi se dogodilo onom dečaku da je bio pristojan i uzeo moju dopisnicu? Meni to ništa ne znači, to je jednostavno tako. Ali je svakako vrlo problematično poslati jednu dopisnicu u moje ime. Mlade medicinske sestre, koje su odlazile u selo, sigurno su htele da budu slobodne, shvatam. A ni poštar je ne bi uzeo.

Čitam, šetam i bacam pasijans.

A propos finskog noža. Do mene je odnekud stigao jedan finški nož, i to mi je bilo jasno. Lep nož sa izrezbarenom drškom od novog srebra, u kožnim koricama. Upitao sam čoveka koji čisti dvorište bolnice da li je njegov, ali je rekao da nije. Moraću da pitam glavnu sestru.

Došao mi je neki gospodin u sivom letnjem odelu i klimnuo glavom, ne progovorivši ni reč. Možda je pretpostavljao da ga poznajem, ali meni je nepoznat. Učinilo mi se da je nešto promrmljao, rekavši da je lekar, i pritom je spomenuo svoje ime. Nisam ga dobro čuo, pa sam ga ponovo upitao. Eriksen? Ali poznajem samo jednog doktora Eriksena, a on je, kako sam čuo, u zatvoru. Nepoznati čovek je tražio nešto po svom novčaniku, možda karticu sa imenom, ali nije je našao, pa je odustao. I tako smo obojica stajali.

- Treba li vam nešto od mene?

Odmahnuo je glavom, i shvatio sam da je samo hteo da me pozdravi.

Zahvalio sam mu. Ipak je to ljubazno. - Ja, znate, u poslednje vreme komuniciram samo s policajcima, ja sam, naime, zatvorenik, razumete, izdajnik domovine...

- Kako vam je ovde? - upitao me.

- Odlično!

Ubrzo je otišao. Bio je vrlo ljubazan, ali nije govorio dovoljno glasno da bih ga sasvim razumeo.

Uostalom, ipak ne nedostaje znakova ljudske pažnje. Postoji ovde jedna prečica, staza koja vodi do mog brdašca, i mnogi prolaze tim putem umesto da prođu pored prave bolnice. Tu povremeno sedim; nađe se tu zgodnih mesta, pa u gluvom miru posmatram mrave i postajem mudriji. A ljudi prolaze i ponekad me pozdrave. Znaju zašto sam tu, ali ipak pozdrave.

Neka starija dama zastala je jednog dana i pogledala me. Ustao sam i skinuo šešir. Počela je da govori, upozorio sam je da ne čujem, ali je ona i dalje govorila. Onda je pokazala ka nebu, a ja sam klimnuo glavom. Nekoliko puta je tako pokazivala ka nebu, kao da bi to trebalo da važi i za mene, a ja sam ponovo klimnuo glavom. Zaustavila je zatim neku drugu ženu koja je prolazila, i obe su se žene u nečemu složile, pa su mi pružile ruke i produžile svojim putem. Čista ljubaznost.

A ja sam, u svojoj rasejanosti, zaboravio da im dam dopisnicu da je ponesu do pošte.

Zavrteo sam glavom i počeo da se penjem najstrmijom stranom brdašca, samom sebi za kaznu. Sada već treba da uradim nešto ozbiljno, jer su mi cipele u sve gore stanju. Stare su već osam godina, još od onda kad sam boravio u Srbiji.^[14]

Stigao sam na drugu stranu brdašca i hodao dalje, sve dok nisam ugledao crkveni toranj. Naravno, sada sam bio na zabranjenom području, ali ako se još malo prikradem, samo još malo, moći ću da uporedim vreme na svom satu s onim na crkvenom tornju. Uostalom, ovde sam samo zato da pronađem neko poštansko sanduče.

S desne strane pružala se ulica bez znakova života. Počeo sam da se spuštam tom ulicom, a kako me je bilo strah, hodao sam na prstima. Na samom dnu ulice opazio sam Grefstadovu gvoždaru, ispred koje je bilo poštansko sanduče.

Da budem drzak? Samo još nekoliko koraka da to obavim. Oprezno gledam naokolo. Nigde žive duše. U sledećem trenutku munjevito jurnem preko ulice, ubacim dopisnicu u sanduče i vratim se, opet preko granice natrag. A onda krenem uzbrdicom.

Nisam stigao daleko kad sam osetio kako me neko gura u leđa. Policija.

Poslednjih nedelja postao sam pomalo sluđen i preosetljiv, pa sam se upadljivo trgao.

- Moram da vam kažem da sat na crkvenom tornju kasni dvadeset minuta - rekao sam mu. - Imate li sat?

Izvadio je svoj sat, pa smo ih uporedili.

- Ali to vam nimalo neće pomoći - rekao mi je. Vi odlično znate da ne smete da se pojavite ovde na ulici. Kako vam je to uopšte palo na pamet?!

Sve sam mu objasnio.

- U pitanju je samo jedna dopisnica, nekoliko reči. Pogledajte samo moje cipele.

- Mi pričamo o dve različite stvari - rekao je.

- Ma da, u pravu ste - složio sam se. Onda sam se izvinio. - Da me niste vi onda dovezli u bolnicu?

- Nisam - kratko je odgovorio. - Ali je sasvim svejedno ko je to bio.

- Dobro, tako je. Samo sam smatrao za neophodno da pošaljem ovu dopisnicu, i zato sam došao do poštanskog sandučeta.

- Slušajte - rekao je. - Vama je naređeno da budete u bolnici, i zato ne želim da vas ikad vidim ovde u selu. Jasno?!

- U redu - rekao sam. - Sad mi je sinulo da u stvari nisam imao sreće. Trebalo je samo malo da pričekam, i onda vama dam tu svoju dopisnicu; vi biste je onda ubacili u sanduče i sve bi bilo po zakonu.

Posmatrao me na trenutak, i zatim rekao: - Ovog puta vas neću prijaviti. Ali odmah se gubite odavde. Marš!

U prošlim vremenima, Morgenbladet je imao čudesno dobre feljtone. Ne znam kakvi su danas, ali u vreme Smit-Petersena bila je to srećno i pametno odabrana literatura, i bolja lektira danas mi zaista ne treba. Samo što ti feljtoni ne traju gotovo ni trenutka, mada su ispisani na stotinama stranica. Imam punu kuću knjiga, i mogao bih da ih ovamo dopremim automobilom, ali je moj novac uhapšen isto kao i ja, treba se i toga prisetiti. Ne ljuti me to, sve mi je to smešno, i nikome zbog toga neću da se ulagujem. Neka ljubazna dama s Jave poslala mi je sanduk cigara preko Holandije; ona i njen muž pročitali su nekoliko mojih knjiga, kaže, pa me pozdravlja i zahvaljuje se. I neka je blagoslovena već zbog toga što je tako nešto htela da uradi za nekog stranca koji je toliko daleko, razmišljam. Ljudi imaju poštovanja prema starcima. Ali jednog dana više neću imati nijedne cigare, i šta ću onda? Tada ću prestati s pušenjem, prestaću. Učinio sam to već triput u jednoj godini, od datuma do datuma. Toliko mogu da

budem svoj gospodar, pa da prekinem s pušenjem. Dobro. Ali opet ću početi. Toliko mogu da budem svoj gospodar, pa da opet nastavim s pušenjem.

I nimalo ne nameravam da stavim tu svoju sveću pod kotao.^[15]

U svakodnevnom životu ovde se ne događa ništa značajno. Neki starac vuče svoja kolica uzbrdo, a na kolicima mrtvački sanduk. Njegova ostarela žena ide za kolicima i gura ih otpozadi. To je već drugi put otkako sam ovde da taj par dolazi ovamo s kovčegom. Dole u bolnici neko je noćas umro i sad ga, pre sahrane, stavljaju tu, u neku baraku na brdašcu. Tiho i mirno, ništa posebno. Starac odvezuje konopac, prilazi jednoj strani sanduka i vuče. A žena gura. I sanduk lagano klizi na pod.

- Da niste možda vi ostavili i zaboravili finski nož? - pitam.

- Finski nož? - kaže on. Vidim kako se opipava, zatim odmahuje glavom.

Usledila je bujica reči, hteo je da sazna više o tom nožu, kakav je, kako izgleda? A ja sam otišao svojim putem, kao da sam se baš u tom trenutku setio da treba nešto hitno da obavim na poslu.

A u stvari je tako. Nisam ja baš ni tako slobodan, i ja moram, kao i sav ostali svet u ovo vreme, svakodnevno da krpim svoje čarape, a i stavljam zakrpu na rukav potkošulje. Tome treba dodati još niz sitnih poslova, koje najradije ne bih ni spomenuo: moram da nameštam krevet, pušim jutarnju cigaru i pobijem muve. Moram još i da pričvrstim jednu nogu stola koja neprekidno ispada, a i da ukucam klin u zid za svoj šešir, pa sam u tu svrhu našao i odgovarajući kamen. Na kraju, trebalo bi i da odgovorim na nekoliko pisama koja su stigla prošlog meseca, ali kako ja nisam kancelarijski pisar, ostavljam ih da pričekaju.

Svašta treba uraditi.

O okolini ne mogu mnogo da kažem. Na ovom mestu je samo ogoljeni brežuljak bez ijedne cvetne leje, vreme je neprijatno, a vetar je skoro uvek hladan; ali odavde nije daleko do drveća i šume, s malim pticama u vazduhu i svim mogućim stvorenjcima što gamižu po zemlji. O, lep je svet čak i ovde, i treba da smo zahvalni što smo na njemu. Sve je bogato bojama, i kamenje i lišajevi na njemu, sve je puno paprati neuporedivih oblika, a i na jeziku ostaje prijatan ukus oslade na koju sam naišao.

Pa prođe avion iznad brdašca, i sve nekako oživi. Dve krave privezane su dole na padini, i žao mi ih je dok tamo muču, pokazujući nestrpljivost što ih ne odvede na drugo mesto, a i žedne su.

Kad dođe vreme, eto i mog obroka. Jedna od triju mladih sestara stavlja poslužavnik na moj sto, okreće se na peti i odlazi. - Baš vam hvala! - dovikujem

za njom. Te tri sestre nikako ne menjaju taktiku. Jednostavno im je teško da se popnu uzbrdicom a da pri tom ne proliju kafu ili supu. Ne znam. I sve onda plovi na poslužavniku. Tako mi i treba, očigledno sam to i zaslužio. U početku svog boravka ovde pokušavao sam da im objasnim kako nikoga nisam ubio, ništa nisam ukrao, niti sam podmetnuo požar u nekoj kući, ali sve to nimalo nije uticalo na njih, bilo im je dosadno da slušaju tako nešto. Sada ništa više ne objašnjavam, jer ih to nimalo ne uzbuđuje. Supa, kafa, i to je dobro. A sad sam sa poslužavnika upecao jedno pismo; bilo je otvarano, pa ponovo zatvarano, policija ih je tako slala. Ili je to isečak iz švedskih novina? Ili mi neka pažljiva danska glumica šalje pozdrave? Eto, kada sam ga upecao sa poslužavnika, prvo sam ga osušio na suncu. I tako je dobro. Ali šteta za te tri medicinske sestre, mlade i lepe, a tako loše vaspitane.

A evo legende o spaljenoj vili Smit-Petersena. Prema njoj, vila je bila nešto zaista vredno da se pogleda, a bila je i neka vrsta izletišta.

Prvo sam stigao do drvenog mosta bez ograde i rukohvata, gotovo brvna, ali zastao sam pored nekoliko ogromnih jasenova, stoletnih i vrednih poštovanja, samo pet-šest njih, ne više, ostali su očigledno završili svoje. Počeo sam da se penjem kamenitim i zapuštenim putem, i stigao do ruševina.

Vila je bila izgrađena od drveta, zidovi koji su ostali podsećaju na malu kuću u seoskom stilu, s nadogradnjama i proširenjima prema potrebama. Ne mogu sebi da dočaram nešto više, ali bilo je u njoj neke unutrašnje veličine, prisnosti i udobnosti, raskoši i sjaja ovog sveta, i ne znam čega još. I ovde je moglo biti proslava i velikih trenutaka, noći iz priča, noći koje postoje samo u legendama. Tu je vladala dinastija Smit-Petersen, i to samo određeni članovi porodice. Jedan Smit-Petersen bio je konzul u Grimstadu, i sad se priča o Smit-Petersenovoj pivnici. Ja ništa ne znam ni o jednom od njih, samo sam jednom dobio pismo od nekog Smit-Petersena, s tugaljivo nečitkim rukopisom. Nije li on bio francuski konzul? Vozio se u kočiji u koju su bila upregnuta dva konja, s kočijašem koji je imao sjajnu dugmad, što je bilo mnogo u njegovo doba, a sad bi imao dve limuzine i sigurno bi izgradio solidan put do ovog svog mesta.

Ali nije mi bila želja da naglasim te stvari, već njihovu suprotnost: koliko samo malo toga dugo traje. I kako dinastije propadaju. I kako veličine nestaju. U takvim mojim mislima i razmišljanjima nema nekog pesimizma, već samo spoznaje kako je život nestalan i dinamičan. Sve je u pokretu i sve se živahno kreće, dole, gore i na sve strane; kad jedno padne, uzdiže se drugo, ukaže se neko vreme da bi zatim umrlo. U Haavamali^[16] veruju u čistu statičnu trajnost zagrobne slave. A opet, na Madagaskaru postoji poslovice: „Ne vole Tesake^[17]

stvari koje predugo traju.“

O, blebetavi gusani s Madagarskara, biće im kao što žele.

Mi ljudi ipak nismo toliko mudri da se oslobodimo obmane o svojoj večitosti. Pravo u lice Bogu i sudbini probijamo se ka posmrtnoj slavi i sećanju na nas, prema besmrtnosti, ljubimo i tapšemo sopstvenu glupost da bismo na kraju sasvim svenuli - bez stila, bez stava.

U mislima vidim crtež slikara Engstróma^[18] od pre pedesetak godina: jedan vrlo stari par sedi na klupi u parku i pomalo dremucka. Jesen je. On ima dugu, čekinjastu bradu. Rukama je obgrlio štap.

Tad zatreperi sledeći razgovor:

- Sećam se jedne devojke koja se zvala Emili.
- Ali, dragi moj, pa to sam bila ja.
- Tako znači? To si bila ti?

Bjernson je bio svestan svoje prolaznosti: Vreme nas odnosi! Imamo li mi drugi išta da dodamo tome?

Što se mene tiče, ja sedim ovde, pišem beleške o nekoj izgoreloj drvenoj vili, i prebirem misli o tom događaju. A tamo kod obližnjeg imanja trčkara tam-oamo neko kučence, laje na mene, ali mi to nimalo ne smeta. Imam svoj mir, misli su mi bistre, a savest slobodna. Primam pisma u kojima piše kako će se moja dela večno čitati, čak su i josingeri^[19] ponosni na mene. Videće se šta će biti od sve te ljubaznosti. Međutim, samo malo toga opstaje duže, vreme sve odnosi, vreme odnosi sve i svakoga. Izgubiću ponešto od svog imena u svetu, neku sliku, poprsje, jedva da će ostati neki kip jahača na konju.

Ali ima nešto mnogo gore u svemu tome. Mislio sam da sam u dobrim odnosima sa decom. Dolazila su povremeno sa svojim knjižicama da im se potpišem u njih, a onda bi pozdravljala naklonom glave ili savijanjem kolena, i bilo bi nam lepo zajedno. A sad me predstavljaju kao strašilo za decu.

Neka bude kako bude, i tako. Za stotinak godina, a možda i pre, biće zaboravljena imena i te dece, a i moje.

Ja ne znam kakav je bio čovek koji je kupio Topsoeovu knjigu i poneo je u bolnicu. Razmišljao sam o tome nekoliko dana. A sada, kad sam opet hteo da je uzmem, otkrio sam da je nestala.

Nestala!?

Ko li ju je uzeo? Nikakve koristi od toga da pitam; neću dobiti odgovor, ovde gore će mi odgovoriti: Ne znamo! A baš sam hteo pažljivo da je pročitam,

stranicu po stranicu, i potražim moguće beleške; žao mi je što to odmah nisam uradio, jer je sada prekasno. Bio je to lepo očuvan primerak, a kupljen verovatno pre pedesetak ili sto godina - ne pamtim više godine, a nemam gde ni da proverim.

U svojim relativno mladim godinama upoznao sam porodicu Topsoe u Parizu, ali samo gospođu i troje dece; sam Topsoe bio je već mrtav. Lepa i srdačna porodica s mnogo interesovanja, jedna je kćerka svirala violinu, a druga studirala umetnost, ništa od toga nije pripadalo mom delokrugu.

Ali ko li je bio taj pacijent koji se jednog dana pojavio u grimstadskoj bolnici s Topsoevim knjigama u ruci? U svojoj dokonosti i opuštenosti igrao sam komediju sa samim sobom, i pravio se kao da mi se radi o glavi ako ne otkrijem tu tajnu, mada me, ustvari, sve to ni najmanje nije zanimalo. Jasnim rečima rekao sam sâmom sebi: Glupo je to od tebe, gore nego da rešavaš ukrštene reči ili otvaraš pasijans, i ne misli da ja to ne znam.

Posle toga odlazim da perem veš, samo da bih učinio nešto korisno. Ovde nema tople vode, ali zato imam sapuna i snalazim se; znam ja tu veštinu još iz mladih dana u preriji, gde nije bilo ni traga toploj vodi.

Neko iznenada kuca na vrata. Malo sam razgaćen, ali ipak dovikujem: - Izvolite! - To je neka dama, mlada devojka. - O, Bože! - izmakne mi. Ne samo što mi je gornji deo go, već nisam stavio ni svoje zube.

Ona rukom prekrije usta. Postiđena je i bleđa.

- Gospođice, ja ne čujem.

Ona napiše na papir: - Izvinjavam se što sam uzela vašu knjigu.

- Koju knjigu? Topsoea? Pa to nije moja knjiga.

- Uzela sam je sinoć s vašeg stola.

- Tako znači? A ja sam je našao u ormaru na hodniku. To je danska knjiga.

- Da! Izvanredna je! - napisala je. - Nisam znala da postoji još jedan Topsoe.

U međuvremenu sam uspeo bar nešto da obučem.

Devojka nastavlja s pisanjem: - Molim vas da me zaista izvinite. Mnogo sam puta kucala na vaša vrata, pa tako i juče, zaista, verujte mi. A onda sam ušla.

U zbunjenosti kažem:

- Mislio sam da ste Dankinja.

Ona odmahne glavom i napiše svoje ime.

Ispričala mi je da stanuje s majkom na obali. Ona i njena majka dolaze ovamo svake godine na letovanje. Na tom ostrvcu postoji samo ta njihova kućica. A ovih dana, nažalost, moraju da otputuju.

- Zašto hodate naokolo s papirom za pisanje? Pravite li beleške pri čitanju?

Ona pocrveni i napiše: - Zнала sam da ste gluvi.

- Zar nećete da sednete, gospođice?

A ona piše i piše, ruke su joj lepe, nokti negovani, na levoj ruci ima dva-tri prstena. Ne karminiše usne niti rumeni obraze, i ničim posebnim ne ulepšava lice. Mlada je i prirodna, hteo bih reći - nevina.

Malo sam se raspričao:

- Smešno mi je što ste me zatekli ovakvog. Šta ćete samo pomisliti? Vidite i sami, moram poneke stvari i sam da perem; istina, mogao bih da ih šaljem kući, ali za to treba vremena. Tek sam danas primio od kuće par cipela za koje mi je bilo baš stalo da ih dobijem.

- O, siroti čoveče!

- Ma ne! Meni je sve to smešno! Sve je to prolazno.

- To i liči na vas! Ponekad se kod kuće svi smejemo kad pročitamo nešto veselo u vašim knjigama! Ali ponekad...

- Ima li vas mnogo u kući?

- Imam samo sestru, ali ona je udata i ima svoj dom. Tako smo ostali samo otac, majka i ja.

- A vaš otac nije s vama na ostrvu?

- Ne. Ove godine nije. Zatvoren je.

Pauza.

- Lepo od vas što ste svratili do mene.

- Nemojte tako. Mi smo dobro znali da vi to ne želite. Ali, kako sad putujemo, poslali su me. Došla sam u ime cele porodice. Ha-ha-ha - nasmejala se na kraju.

- Naprotiv, to je baš lepo od vas. Prava istina je da mi je stalo do poseta, ali to je onako, teoretski. I sami vidite da sam gluv, i niko nema strpljenja da razgovara sa mnom, pa sam tako na kraju i sam zaboravio da govorim.

- Pitanje je da li ste sasvim gluvi. Smem li da proverim?

Izgovorila mi je polako i tihim glasom nekoliko beznačajnih stvari u moje levo uvo i onda me upitno pogledala.

- Da - odgovorio sam i klimnuo glavom.

- Jeste li zaista čuli?

- Da, svaku reč, mislim. A kako ste znali da mi je levo uvo bolje?

- Pa samo zato što sam uočila da se pri slušanju naginjete na levu stranu.

Razgovor smo nastavili bez pisanja. Pohvalio sam njeno oštro zapažanje, a ona mi je ispričala da je počela da uči za medicinsku sestru. Zahvalio sam joj što

je došla, čak sam je blagoslovio.

- Ispričaću to kod kuće! - odgovorila je.

Počela je da traži nešto po torbici, našla, i pružila mi. - To je od mame! Ovo vam je konac za šivenje. Juče sam primetila da ste uzeli da krpite čarapu, bila je igla u njoj, nalazila se na krevetu...

- Tako znači?

- Da. I nemojte to da mi uzmete za zlo, molim vas - rekla je. - Nije mi inače običaj da radoznalo njuškam po sobama...

- Ma naravno, dete moje drago.

- To nikada ne radim. Ali sam primetila da krpite vunene čarape pamučnim koncem.

- Da, nisam baš stručnjak za taj posao...

- Ali možda niste... mama misli da možda niste imali vunice za krpljenje čarapa.

- Imao sam, ali sam je zaboravio. Nabaviću je.

- A gde to? Pa ne može da se kupi.

Prava napast od deteta, priklještila me, pa sam bio primoran da odgovorim.

- Molim vas, zahvalite majci u moje ime. Sve je više nego ljubazno od nje. Dobiti vunicu u današnje vreme, tako nešto se ne događa.

Da, eto, razgovarali smo i išlo je. Ali tek pošto se žrtvovala i stala bliže mom uvu. Rekla je da joj je drago što me je danas srela, jer sutra već putuju. Zahvalio sam joj se na dolasku i rekao da mi je žao što već putuje. - Zaista? - upitala me. - I to ću ispričati kod kuće!

Kad je otišla, ponovo sam seo i počeo da razmišljam. Bio je to blagosloven susret za mene. Iza nje je ostala čudna tišina. A sad na stolu opet leži Topsoeova knjiga, jednako nerazjašnjena kao i pre, ali sada me nije više briga ko joj je bio vlasnik u prošlom stoleću. Ništa se ne može uporediti sa daškom pravog života.

II

Drugi je dan septembra. U sobu je ušao policajac i rekao mi bez ikakvog uvoda:

- Preselićete se!
- Je l'? A gde?
- U Landvik.

Došla je i glavna sestra i spomenula Landvik. Upitao sam gde će me smestiti u Landviku. Odgovora nije bilo, ali mi je glavna sestra objasnila da u ovu bolnicu sada dolaze bolesnici s poliomielitisom, pa će i moja soba biti zauzeta.

Zahvalio sam joj se na boravku, i na knjigama koje mi je pozajmila. Onda sam spakovao stvari u kovčeg i ušao u automobil pored vozača.

Nisam više ispitivao gde će me smestiti u Landviku, bilo mi je svejedno kuda se vozimo. Kod jednog putokaza skrenuli smo na sporedni put, a na jednoj krivini sam ugledao veliku belu zgradu na kojoj sam pročitao: *Starački dom*.

Zato su znači glavna sestra i policajac bili tako tajanstveni, nisu želeli da me uplaše staračkim domom. Ali to se sasvim dobro uklapa, i smešan mi je njihov obzir. Spokojan, polako se izvlačim iz automobila. Prenemažem se. U stvari sam malo zbunjen što vidim toliko staraca na jednom mestu.

Pozdravljam se s upravnicom, dobijam sobu na prvom spratu, i mašem na pozdrav policijskom automobilu. Nedelja je, sunčano je, i zato se na stepeništu okupilo tako mnogo ljudi. Umešam se među druge, niko mi se ne obraća, a to se ne bi ni isplatilo, njihov novi drug je veoma gluv.

I sada ću u staračkom domu proživeti dane koji dolaze. Za mene nema nikakve razlike, i sve ide svojim tokom. Pustolovine? Veći potresi? Daleko od svega. Osim ako se može nazvati iskustvom čitanje o komplementarnosti u Geteovom učenju o bojama, pri čemu ne mogu da uhvatim nit.

Zahvalan sam policiji što me je preselila ovamo, jer mi je ovo mesto baš po volji. Ovde mogu nadaleko da šetam, ne slušajući ni o kakvim granicama, da jedem, spavam i čitam. Pomalo i pišem, ali to neću spominjati, da nekog ne naljutim.

Starački dom čini jednu veliku celinu, kao neko naselje. Ovde su opštinske ustanove, različite kancelarije i javna biblioteka, tu svakodnevno stiže pošta, tu su telefon i radio; mnogo ljudi dolazi ovamo da bi obavljalo svoje poslove. Izvan

ovog središta prostire se čitava zemlja.

Najvažnija od kancelarija svakako je Blagajna, a u Kancelariji za socijalnu zaštitu sede dve mlade devojke, dve lepotice usred ovog neverovatnog sveta staraca, osamdeseto i devedesetogodišnjaka.

Kako mi nije bilo dopušteno da čitam novine, do njih sam dolazio krišom. U bolnici mi je to mnogo teže polazilo za rukom, ali kad sam od kuće dobijao opran veš, stizale bi i različite novine u posebnim smotuljcima, pa sam ipak ponešto uspevao da saznam šta se događa, i tako prvi put o gnusnim nemački zločinima po našoj zemlji. Zbog takvog načina obaveštavanja, preko opranog veša, nastale su velike rupe u mojim saznanjima, ali analfabeta ipak nisam bio.

Ovde u staračkom domu mi je lakše, jer u kuhinji svakodnevno imam mogućnost da pročitam lokalni *Grimstadbladet*, i to mi mnogo pomaže. U svakom pogledu mi je ovde bolje. Upravnica je žena s mnogo razumevanja i dobre je naravi; ovaj dom vodi već dvadeset tri godine i, mada joj je tek pola godina u poređenju sa većinom nas, kada stigne sledovanje namirnica, ona nas, svoju decu na čuvanju, redovno obilazi, deleći nam čokoladu, slatkiše i kolače. Jedino nije uspeła da mi pomogne da steknem naklonost bibliotekara. On je završio studije za nastavnika i jeste nastavnik, ali ni po koju cenu ne želi da mi pozajmi bilo koju knjigu iz biblioteke.

Možda bih nešto morao da napišem o svima njima. Ne znam.

Kada odlazim u šetnje, hodam brzo i odlučno, pa ne moram samog sebe ni za šta da prekoravam. Idem u te šetnje zbog noći, ne bih li zaslužio san koji mi pripada. San je bolji od hrane i ne trpi poređenja. San nije isto što i sedeti i trpati hranu u glavu, nemojte to misliti. San je neuporedivo ludovanje u kome pronalazim u džepu novac koji nikada nisam izgubio, ali za kojim sam mnogo tragao. San je kada se konačno oslobađam snažnog mornara koga sam gotovo ubio, a koji me zauzvrat rezucka baštenskim makazama. Da, san je divna mešavina priče, života i čuda.

Ali i hrana ipak nečemu služi, naravno.

Vreme za šetnje nije mi ničim određeno, pa, kad god mi padne na pamet, uzimam svoju palicu i krećem u šetnju. Palica mi nije neophodna, ali je uzimam kao da vodim nekog psa. Većina moju palicu naziva štapom, štapom za šetnju: „Da vam donesem štap za šetnju!“ - ne jednom su me pitali po hotelima. Biće da sam ipak previše ugladen, pa štap uvek nazivam palica. Povijene je drške, a na donjem kraju ima gumeni prsten; nažalost, tik uz donji kraj se raspukla, pa je neprikladno ojačana žicom. Na sebi inače nosi i metričke oznake, pa u slučaju potrebe može dobro da mi posluži.

Pozdravljam decu koju susrećem, a kako su neki dečaci očigledno čuli da sam nagluv, zabavljaju se time da mi se približe i onda mi nešto doviknu. Pozdravljam i odrasle ukoliko pokažu susretljivost, ali ukoliko izraze odbojnost tako što se okreću od mene, prođem i ja ravnodušno pored njih. Ali ja rado pozdravljam, to se ne može poreći, ja pozdravljam i odviše rado. To mi je ostalo iz detinjstva, učili su me da je lepo pozdravljati druge, pa to i danas živi u meni.

Jednog jutra punog sunca tražio sam trafiku po Pragu. Kada sam ušao, ugledao sam monaha kome je žena iza tezge pružila novčić. Monah se zahvalio i krenuo. Ta scena je bila potpuno strana mom norveškom srcu, pa sam trenutno izvadio još jedan novčić da ga pridodam prethodnom. Monah se zbunio, pokušao je da kaže nešto, i pri tom podigao obe ruke. Sasvim sam zaboravio svrhu svog dolaska, pa sam odmah izašao i uputio se dalje ulicom. I dok sam tako šetao naokolo, voleći i ljude i svet, pozdravljao sam svakoga koga bih sreo, a ljudi su mi uzvraćali osmehe i pozdrave, niko me nije omeo u tome, i sve je bilo lepo. A šta su ljudi mislili, šta je mislila ulica, to ja ne znam, možda da se tek sad vraćam kući iz neke kafane. Šta me briga za to! Ja sam ono što sam, a Prag je divan grad.

Čitao sam, davno je to bilo - ja sam već veoma star, a sve se to dogodilo pre mnogo, mnogo godina dakle, čitao sam neku anegdotu o Sokratu. Šetao je tako s prijateljem i pozdravio nekog u prolazu. - Nije ti otpozdravio! - ljutito mu je rekao prijatelj. A Sokrat se samo nasmejao i uzvratio: - A šta ja tu mogu kad sam pristojniji od njega.

Sada mi pada na um toliko toga što bih mogao da kažem u svoju odbranu, ali - ćutaću. Da podsetim samo kako su stari Norvežani pozdravljali pruženom desnicom, kako bi pokazali da su bez oružja u ruci. Pa kako sam bio zajedno s japanskim ministrom u nekom liftu u Oslu, a kako smo obojica bili pristojni, nijedan od nas nije hteo prvi da izađe iz lifta. I nimalo ne žalim što sam ustao i prepustio svoje mesto jednoj ženi u tramvaju koji je išao prema Versaju. Tad su ustali i drugi muškarci, ali sam ja ipak bio prvi. Bila je to neka lepa starija žena s velom udovice preko lica i bisernom ogrlicom oko vrata, možda neka vojvotkinja po krvi, mogla je da me usvoji. Ali, kako god bilo, toj gospodi Francuzima dao sam lekciju iz pristojnosti koju neće zaboraviti, jer sam ja bio prvi.

Da, to je bilo u mladim danima, i sada to nije više zanimljivo, pa neću dalje o tome. Ali čak i u Nordlandu,^[20] u okrugu Salten, sećam se, smerno smo ulazili u prostorije, držeći kapu pod levom rukom, i pozdravljali smo sa: „Mir s vama!“ Onima koji su nešto radili, govorili smo: „Blagosloveni vam bili napori!“ a kad

smo izlazili, pozdravljali smo sa: „Ostajte u miru!”

Takvo je bilo naše pozdravljanje.

Danas, 22. septembra, ponovo sam pozvan kod istražnog sudije.

Rano je jutro, malo prerano za mene i za ceo starački dom. Mogli su ranije da me obaveste, čemu služi telefon? Za policajca to nije važno, on jednostavno sedne u automobil i dođe, a zatvorenik onda mora samo da pođe za njim. Voleo bih da pre susreta sa istražnim sudijom budem spreman i odeven kako treba. Čak su i u carskoj Rusiji zatvorenici unapred upozoravani na taj susret. Ali ovde toga nema.

Promrmljao sam nešto u znak izvinjenja, a stari i uglašeni istražni sudija prihvatio je moje opravdanje. A u stvari nije bilo ničeg posebnog što je hteo da mi saopšti: da mi je s današnjim danom isteklo utvrđeno vreme istrage, i da će se produžiti do 23. novembra. Sve je to bilo objašnjeno, napisano i potkrepljeno različitim pitanjima koja mi je sudija uručio u pisanom obliku, da ne bi govorio u moje gluve uši. Odgovorio sam redom na sva pitanja, i ostao pri prethodnoj izjavi da stojim iza svega što sam uradio.

Tako smo završili naš razgovor, pa su me odvezli natrag, i onda sam mogao da se obučem.

Još dva meseca! Dobro, to neće ništa bitnije promeniti. Ovom domu u stvari ne pripadam, uljez sam ovde, ali su starci ljubazni prema meni, i ne dopuštaju mi da osetim svoju suvišnost. Oni su dobrovoljno izabrali ovo mesto da dođu i tu provedu svoje poslednje dane, a mene je, suprotno od njih, ovamo prisilno ubacila policija. Doduše, i drugi verovatno imaju svoje nedostatke: neki u leđima, neki su slabi na nogama, ali je moj nedostatak u samoj osnovi. Meni skoro sasvim nedostaje neko čulo, zbog čega nisam kadar čak ni da promrmljam nešto. Nije to neki mali nedostatak, a imam ih i mnogo više: dešava mi se, na primer, da se čvrsto uhvatim za neku reč koju bih hteo da kažem, ali, da bih mogao da je kažem, prethodno moram da kažem nešto drugo. Ne bolujem samo ja od te mučne bolesti, ona je, uostalom, stara i otmena, a zove se afazija; veliki Swift u Engleskoj imao je još većih nevolja s afazijom od mene.

Čemu gundati, ionako svaki od nas nosi svoj krst. I nema to nikakvog značaja ovde u staračkom domu; imamo svoju slobodu kretanja, odlazanja i dolazanja, međusobnog posmatranja. Puna je ovo kuća, petnaestak, dvadesetak ljudi oba pola, više njih vezano je za postelju. Neki od nas i umru, to se ne može izbeći, ali na nas preživele to ne ostavlja veliki utisak. Pogledom ispratimo beli

kovčeg, ali kad kola odu, opet se okrećemo sebi.

Uostalom, nije li moda ovog vremena da mrtvački sanduci budu bele boje? Ja ne znam šta bi trebalo da bude ispravno, ali su u mom detinjstvu sanduci bili crni. Samo su sanduci za decu bili bele boje. A moda ili običaji takođe se menjaju od mesta do mesta: u ovim krajevima je zastava u čast mrtvome ceo dan spuštena na pola koplja, a u Nordlandu je običaj da zastavu, čim se kovčeg spusti u zemlju, podignu s pola koplja sasvim na vrh i tako je ostave.

Oba su načina dobra, verovatno jednako dobra.

Dok sam jednog dana šetao, usput zapisujući ponešto, približio mi se neki čovek. To mi je bilo prilično čudno, jer sam šetao sporednom šumskim putem, daleko od svih uobičajenih staza, i mislio sam da sam uspeo da se sakrijem.

Čovek jedva da se nasmešio i počeo je da hoda uporedo sa mnom. To mi nije bilo ni najmanje drago, i zastao sam u nameri da se vratim. Nije pomoglo. - Ja ne čujem! - rekao sam mu. Klimnuo mi je glavom i odjednom mi je iznenađujuće jasno rekao: - Znam ko ste vi!

Nasmejao sam se njegovom smušenom pokušaju da se valjda našali, i rekao mu: - Ja ipak najradije šetam sam.

Ali čovek me nije ostavio na miru, već je nastavio da govori o nekim nevažnim stvarima, pri čemu sam razumeo samo poneku reč.

Nije mi ličio na nekog razbojnika, ali je bio navalentan, hteo sam jednostavno da se okrenem i pođem svojim putem, praveći se da čitam ono što sam zapisao, a njega da i ne primećujem. Ali onda sam odjednom čuo kako mi govori, upotrebivši pravi saltenski izraz: - Žali bože ako se kajete!

Te jednostavne reči probudile su u meni sećanja, srce ih je začulo. - Jeste li vi iz Nordlanda? - upitao sam ga.

- Aha! - odgovorio je čovek. - Ali vi me ne poznajete.

Počeo je naizmenično da mi se obraća sa „vi“ i „ti“, trudeći se da govori što jasnije, u kratkim rečenicama, a sasvim blizu mog uva. Možda mi je baš ta nordlandska melodija u njegovom glasu omogućila da ga najvećim delom razumem.

Ne mogu ništa da kažem o njegovom izgledu, jer je bio tako običan, previše prosečan: osrednje visine, dobrodušnog izraza lica, mršav i sredovečan. Možda iz nužde, a možda iz sopstvene skromnosti, nosio je međusobno povezane cipele preko ramena i hodao bos.

- Drago mi je što mi se ukazala prilika da vas sretnem - rekao je.

Dođavola i s tim čovekom! Samo što nisam zaškrgutao zubima.

- Kad biste samo hteli da me saslušate - nastavio je.
- Ali ja sam gluv - rekao sam. - A i šta bih to morao da čujem?
- Mi smo obojica iz Hemroja.^[21]

Da, pa!? Pravio sam se da iz toga ne treba izvlačiti nikakve zaključke, ali me ta činjenica ipak učinila popustljivijim.

Onda mi je pružio neki kalendar iz prošlih godina, u već prilično izlizanom kožnom povezu, s mnogo ispisanih stranica koje mi je ponudio da pročitam.

To sam i očekivao: pripovetke, priče o proteklom životu.

- Nije li već pomalo hladno da se hoda bos? - upitao sam, da bih skrenuo razgovor. - Bliži se oktobar.

- Sve što je ovde zabeleženo potpuno je istinito nastavio je, zaokupljen svojim mislima.

O, kako mi je sve to poznato! Do pre desetak godina primao sam poštom pakete s takvim istinitim intimnim pripovetkama, pričama o ljubavi i pesmama.

- Nemam vremena da to čitam - rekao sam mu. - Ne stižem... Iako smo obojica iz Hemroja. A odakle ste vi?

- Iz Sagfjordena, sa Klotrana.

- Kako vam je ime?

- Meni? Martin. Po prezimenu sam Enevoldsen.

- Pokušaću malo da zavirim u to - umorno sam rekao, listajući po kalendaru. - Ali ne mogu da pročitam sve, tek ponešto...

Pisalo je o nekom učitelju i o čoveku po imenu Berteus, primetio sam ime Alvilda nekoliko puta, pa kako se izmirio s Bogom, o putovanju u Klingenberg, pa o nekom svešteniku, odlaženju u ribolov, traženju plemenitih metala po brdima...

O, ne, tako ipak ne mogu da čitam. Čovek je stajao pored mene i posmatrao me. Vratio sam mu kalendar, ali bilo je sasvim jasno da neću moći tek tako da se oslobodim tog čoveka, a na kraju to sad više nisam ni želeo. Molećivo me gledao, i nisam mogao da mu okrenem leđa.

Seli smo i počeli da razgovaramo. Zapalio sam lulu, a on nije pušio, samo je govorio. Primetio sam da se plaši da će me zamoriti, pokazao mi je kalendar i rekao: - Bolje će biti da to čitaš sam.

Ali ja sam radije želeo da slušam.

- Čudno je što tako dobro mogu da te čujem rekoh, uzvraćajući mu sa „ti”. - I to bolje nego bilo koga drugog.

- Navikao sam jasno da govorim dok propovedam

- rekao je čovek.

- A gde to propovedaš?

- Na skupovima vernika.

- Tako znači. - Ja nisam mislio na reči, već na sam glas, na zvuk. Zvučanje reči. Njegov glas nije bio jak, ali je bio prijatan za uvo. Tim glasom mogao je da čita stihove i osvaja slušaoce.

- Čitaš li psalme? - upitao sam ga.

- O, da. Davidove psalme.

- Pevaš li?

- Ne, ne pevam, ali sviram orgulje.

- Znači bila je tu neka devojka po imenu Alvilda?

- najednom sam rekao i pogledao ga.

Bio je iznenađen, i odgovorio je: - Da, zvala se Alvilda. A kako ti to znaš?

- Pročitao sam u kalendaru.

- To mi je drago. I više nego drago! Nema ništa loše u svemu tome.

- Ispričaj mi onda kako se sve to dogodilo.

- Po milosti božjoj - rekao je.

- A, tako. Pa zar si tek tako došao iz Klostrana u Sagfjorden i počeo da propovedaš na skupovima vernika?

- O ne, ne! - bespomoćno je rekao. - Sveštenik me podstakao na to. Tokom jednog pogreba sam, naime, osetio poziv.

- I onda si počeo da propovedaš. Šta si tom prilikom rekao?

- Ništa nisam rekao. Samo sam se molio Bogu. Bilo je to na Berteusovoj sahrani. Sve je to ovde ispričano.

Nije bilo pomoći, nisam mogao da izbegnem, pa sam uzeo da čitam. I ne mogu da kažem da sam nešto izgubio, daleko od toga; jednostavnim rečima i opisima ispričana je dobra priča koja me je privukla.

Čitao sam...

Sve je započelo sa čovekom po imenu Berteus, koji je došao iz Kvaedfjorda i ovde se nastanio. Bio je oženjen, i imali su jedno dete. Često sam bio s njim, mada je bio stariji od mene i kapetan na ribarskom brodu. Bio je to zaista divan čovek, a prema meni kao brat među braćom. Iz Seninga u Hilingenu dobio je grede, i ja sam mu pomagao pri izgradnji njegove kuće. Dobijao sam samo hranu i nisam tražio ništa više. Ujesen se uputio natrag u Kvaedfjorden i otplovio na

Lofotska ostrva, gde se nalazio njegov oveći ribarski čamac sa osam vesala. Njegova žena je ostala kod nas, u svojoj novoj kući. Ništa ne bih mogao da kažem protiv nje, ali ipak: ostavljala je dete samo u kući dok bi s drugima išla da bere bobice. Na početku zime, Berteusa su čamcem, veslajući, dovezli kući. Imao je tifus i ostao je dva dana u krevetu. Neprekidno je ležao i pričao o sebi, a niko nije smeo da bude uz njega, jer je postojala opasnost od zaraze. Ni žena se nije usudila da ostane s njim, jer je - kako je rekla - moglo i dete da im se razboli. I tako sam samo ja sedeo s njim, gasio mu žeđ zašećerenom vodom i nakvašenim perom vlažio mu usne. A on je sve vreme pričao samo o sebi. Tako je potrajalo dva dana, i onda je Berteus umro.

To me užasno potreslo, jer smo svi verovali da će se ipak izvući, ali, eto - nije. Nisam znao kako ću podneti tu brzu smrt, kako da se pomirim s njom; pa bio je tako zdrav i snažan kad smo još nedavno gradili tu kuću, a sad mu odjednom stiže poruka da ode! Noćima sam ležao i razmišljao, nemiran i nespokojan. Žena je htela da ga prebace na groblje u Kvaedfjordu, ali bilo je predaleko; njegov čamac se s ribarima već vratio na ribarenje po Lofotskim ostrvima, a drugog prevoznog sredstva nije bilo pri ruci. Neki dobri ljudi odveslali su do Klingeberga da bi doneli sanduk i nešto hrane za daću, ali ja nisam bio s njima. Jer kuda će sa mnom ako i mene kao i Berteusa pozove smrt? Posetio me i učitelj, razgovarao sa mnom, govorio mi kako ipak ne bi trebalo da sve to tako primam k srcu, ali mi ni to nije pružilo nikakvu pomoć. I tada sam se s teškom mukom probio kroz sneg do Kleksena, jedne litice u planini koja je i dobila svoje ime zbog povijenosti i sličnosti sa orlom. Tu sam pao na kolena i u svojoj nevolji zazvao Gospoda i Isusa. I to mi je pomoglo. Molio sam da mi prosvetle um i dušu, i molba mi je bila tako istinski uslišena kao nikada do tada. Prošlo je dosta vremena, i sunce je već zalazilo, a ja sam odozgo posmatrao kako se dole, oko kuća, vrzmaju mnogi strani ljudi koji su se iz Klingenerga vratili sa sandukom. Tada je u meni nastalo veliko prosvetljenje i neverovatan, predivan sjaj. Bio sam potpuno van sebe, i glasno sam govorio sve vreme do kuće, a ni nakon povratka nisam prestao da govorim. Sveštenik je već bio došao, i mrtvaca su upravo polagali u sanduk. Sada je trebalo još staviti pokrov, pa su ljudi pokušali da me učitkaju. Ali sveštenik im je dao znak, jer me je dobro poznao, a svojevremeno i pričestio, pa im je rekao: - Ostavite Martina na miru! - Ja sam tada skupio ruke i visoko ih ispružio, moleći milost i oprostaj za Berteusa i njegovu dušu, i za sve nas. U tim trenucima nisam bio svestan sebe, i ne znam koliko sam dugo govorio, sve dok mi sveštenik nije stegao ruku i zahvalio mi. A posle, čim sam seo, zaspao sam dubokim snom na jednoj stolici, potpuno iscrpljen. Hvaljen da je Bog u visinama! I ovo što sam zapisao priča je o Njegovoj Dobroti i Milosti prema meni od onog dana na Kleksenu pa sve do danas.

Vreme je prolazilo i ništa se posebno nije više zbivalo. Udovica je odlučila da se vrati u Kvaedfjord, i čekala je da s ribarima stigne taj njihov čamac sa osam vesala, pa da je odvezu kući. Bio je april. Šta će uraditi s ovom kućom? Pokušala je da je proda, ali nije uspela, pa me zamolila da oblasnog načelnika obavestim o kući, što sam i obećao da ću učiniti. Kada sam se vratio od načelnika, predložila mi je da se uselim u kuću dok se nešto ne promeni. Upitao sam je šta time misli. Odgovorila mi je da ni sama ne zna šta je time mislila, ali rekla je to zato što sam ipak ja sa Berteusom gradio tu kuću. Ni posle tih njenih reči nisam sasvim shvatio šta je u stvari htela.

- Ti sve vreme misliš na nekog drugog - rekla mi je tada. - A ona te samo vuče za nos. Ona misli na učitelja, samo da znaš!

- Da, znam ja to - odgovorio sam joj - i zato nećemo više o tome.

A sledećeg dana je stigao čamac, i ona se s detetom vratila svojim u Kvaedfjord, gde je i pripadala. I tako se sve sredilo. Stiglo je leto, a njenu je kuću kupio učitelj, uselio se u nju, i tu počeo da drži nastavu. Krajem leta se oženio i u Klingenbergu nakupovao sudova i svakojakih kofa i čabrova, kao i drugih potrebnih stvari. Bili su srećan par, poštovani i zadovoljni. Učitelj je nedeljama lutao po brdima s čekićem u ruci, ne bi li našao plemenite metale da uzorke pošalje na ispitivanje, ali je sve bilo uzalud. Kako ništa nije našao u brdima, propao mu je i ugovor o kupovini kuće, a nije imao sreće ni sa drugim stvarima koje je kupovao.

Tokom jeseni, učitelj je dobio bolje mesto u Helgelandu, pa je otputovao. Mnogo nam je nedostajao, jer je bio u svakom pogledu sposoban i pametan čovek. Došao je iz pedagoške škole u Tromsou, pun znanja i umeća, znao je da izmisli poneku mašinu tek onako, iz glave. Šteta za takvog čoveka; naučio me da sviram orgulje, a i druge je učio različitim veštinama. Zvao se Hans Naes, bio je visok i lep, ali mu je možda nedostajalo upornosti, a i zaboravio je na Boga. U Helgelandu je kupio neko imanje, ali ni tu nije dobro prošao. Posedovao ga je samo nekoliko godina, i onda je morao da ga napusti, a sva mu je imovina bila popisana. Na kraju je zaključio da bi morao da otputuje u Ameriku, i da je u stvari već odavno morao da bude tamo. I drugi su se složili s njim, jer za takvog čoveka bistre glave i sposobnih ruku Amerika je ipak morala da bude jedina prava zemlja. Pozajmio je novac za kartu i skupio hrabrosti za put. Baš sam bio u Helgelandu kada se opraštao od svoje porodice. Jedino što sam mogao da učinim bilo je da se u sebi pomolim Bogu neka mu bude od pomoći u novom životu i novom svetu. Zamolio sam Gospoda da čuva i štiti učiteljevu ženu i njihovo dvoje dece koji su ostali ovde, ali koji će poći za njim čim stekne novac za njihov dolazak. Neka bude volja Božja! Nikada ga više nije videla.

Ne, nikada ga više nije srela na ovoj zemlji. Primila je od njega samo

nekoliko pisama, kako je srećno stigao tamo i kako namerava da krene ka Zapadu, i otada nije više bilo znaka života od njega. U novinama je čitala o strahovitom požaru u Čikagu, u kojem je poginulo mnogo ljudi, pa se s razlogom plašila da je i on bio među njima. Nikada nije prestala da traga i ispituje, i mislila je na njega svih tih godina, živeći u najvećoj bedi. Bilo je to teško vreme u njenom životu: niti je bila udata niti neudata, a o svemu je morala da brine sasvim sama. Mene nije mogla ni da smisli, i kad bih se pojavio u tom kraju, govorila mi je kako bi bilo mnogo bolje da mu nikada nisam pozajmio novac za brodsku kartu, čime sam sve njih uvalio u nesreću. Ništa nisam mogao da joj odgovorim na to, samo sam odlazio s tugom u srcu. Zbog takvog njenog stava nisam se usuđivao da se pojavljujem pred njom, samo bih joj poslao čestitku za Božić ili druge praznike. I to mi je zamerila, pa kad sam je i drugi put posetio, bila je puna gorčine i čuo sam mnogo toga ružnog na svoj račun.

- Ne shvatam zašto se smucaš po ovom kraju rekla mi je. - Zar ti nisi iz Hamroja?

- Pa baš dolazim sa juga i putujem daleko na sever, samo sam svratio usput.

- To nije istina, samo se šunjaš naokolo - rekla mi je. - Šta će ljudi da pomisle? Pa valjda ne misliš da ću zaboraviti onoga koga si udaljio od mene? Ha-ha-ha... moj Martine, nadam se da se nećeš ponuditi umesto njega.

- O ne, nije mi to bila namera - rekao sam.

- Samo ti ponesi to što si doneo, ne želim to da gledam - nastavila je. - Nama ništa nije potrebno i nemoj da nas gnjaviš!

- Pa to su samo sitnice za decu - rekao sam.

- Ne mogu da shvatim zašto nas ne ostaviš na miru - dobacila mi je.

- Dobro, onda i hoću - uzvratilo sam.

Odmah sam se pokajao zbog tih reči, jer sam od zla samo učinio gore i naveo je na plač. Teško je bilo posmatrati sve to. Rekao sam joj da nimalo ne držim do onoga što mi je rekla i da sam već sve zaboravio, ali ona je počela da krivi sebe, kako je najgori ološ i životinja, ne dopuštajući da je tešim. A kad sam odlazio, pratila me sve vreme u suzama.

- Da li je to poslednji put što te vidim? - upitala me.

- Ne pričaj tako - odgovorio sam. - Već ćeš do sledećeg puta možda dobiti neke vesti. Bogu ništa nije nemoguće!

* * *

Nisam čitao dalje, i vratio sam mu kalendar. To ga je razočaralo. Bilo mi je

vrlo dobro poznato da takvi pojedinci ne mogu da shvate kako neko ne želi da pročita i preostali deo. Koji, uostalom, nije mogao da bude lošiji od onog koji je prethodio.

- Znači da je loše krenulo sa tim tvojim učiteljem - rekao sam mu, tek da ga ohrabrim. - Alvilda se zvala ta njegova žena, zar ne?

Trgao se. - Ali to ne stoji u tekstu - rekao je.

- Ne stoji, tačno.

- To nije spomenuto ni na jednom mestu.

- Pa ispričaj mi onda, zar si sve dane svoje mladosti proveo tamo propovedajući po skupovima na kojima se okupljaju vernici?

- Ja ne govorim mnogo, za to nisam dovoljno učen. Samo se obraćam Bogu.

- Ali sve te godine, pa to je skoro ceo jedan ljudski vek.

- Da, moglo bi tako da se kaže. Nažalost, vreme je prošlo i sve su te godine prošle, a ja nisam uspeo ništa da uradim za ljude na ovom svetu.

- Kako si došao čak ovamo, daleko na jug zemlje?

- Hodam.

- Pešice?

- Da, ja putujem hodajući. Bio sam u Švedskoj, i u Finskoj.

- Oprosti mi što pitam, ali... dobijaš li išta za to? Mislim, plaća li ti neko?

- Ne, ali je Bog milostiv prema meni. Ne stradavam. Često radim jedan dan da dobijem nešto malo, a mnogo puta toliko da mi i pretekne. Tako da, eto, ne mogu da se požalim da mi je loše.

- Da li ideš i po kućama i moliš za hranu?

- To ne! - uzvratio je i odmahnuo glavom. - Ali desi se da ručavam s onima koji su već za stolom.

- Da, dobro. Ali šta kad se tako nešto ipak ne desi?

- Onda čekam do sledećeg mesta, ali ništa mi ne treba. Ne pada mi to toliko teško.

Pogledao sam tog mršavog putnika-lutalicu i rekao: - Izvinjavam se što se petljam u tvoje stvari, ali zar ti ne bi bilo bolje da uđeš u neko društvo ili versku zajednicu, pa da ipak imaš malo čvršće tlo pod nogama?

- Da, to bi bilo zgodno - odgovorio je. - Ali znaš, ja nemam ni potrebnih škola ni znanja da bih mogao da se pozivam na njih, pa zato sve radim na svoju ruku, uzdajući se u Boga, a to mi je i najsigurnije. Lako je meni, molim se Bogu i osećam se sigurnim. Uđem li u nečiju kuću ili dom, zahvalim najpre Gospodu što mi je dopustio da stupim pod taj krov, a onda od neba zamolim blagoslov i

oproštaj za sve ukućane i sebe. Katkad se dogodi da dođu i drugi ljudi, pa ako se pri ruci nađu i neke kućne orgulje, onda bude i pevanja psalama i himni. I tako to ide.

- A zašto je tebi tako važno da ja pročitam tvoj kalendar?

- Eh, i za to ima razloga. Na Hemroju sam ponekad slušao o tebi u svojim mladim danima, i tako znam za tvoje ime.

- Ali kako si doznao da sam ovde?

- Neko mi je rekao, pa sam rešio da pokušam da te pronađem.

- Tako je to, znači, bilo?

- Čuo sam, istina, da si ogluveo, ali to me nije posebno zabrinulo. I moj otac i majka su bili gluvi, i nikakve koristi nije bilo od toga ako im višeš, ionako ništa ne bi čuli. Mnogo je gluvih ljudi po parohijama, koji gotovo nikada ne mogu da čuju neku reč o Bogu ili molitvu upućenu njemu.

- A zašto si uopšte hteo da me vidiš?

- Pa, i to mogu da ti kažem samo ako se nećeš uvrediti zbog toga.

- Neću, samo reci.

- Reći ću ti to najkraće: treba da središ svoju kuću. Krajnje je vreme. Star si čovek.

Obojica smo ućutali, i od njega se ni reč više nije čula. Nikakve propovedi, imao je dobar osećaj za meru i nije razvodnjavao svoje reči. Možda je i smislio te reči na rastanku, a možda ih je uvek upućivao starcima koje bi sretao na svom putu.

- Zahvaljujem ti na tvom nastojanju da razgovaraš danas sa mnom - rekao sam mu i gurnuo u njegov džep papirnu novčanicu omanje vrednosti. To nas je obojicu pomalo zbunilo, pa sam rekao, da bih popravio situaciju:

- A kuda ćeš sada?

- U selo.

- Obuj cipele - posavetovao sam ga.

- Hoću, ali nema nikakve žurbe - rekao je. - Čuvam ih dok ne dođem do ljudi.

III

Stigao je oktobar. Naravno, već neko vreme nemam više cigara, ali to mi ništa ne znači, imam duvana po kutijama, norveški mešanac, pa pušim lulu. Jednog dana primetio sam nekog starca kako se vratio kući s ovećom stabljikom duvana, pravim žbunom, do koje je došao ko zna gde, pažljivo je otkidao svaki pojedini osušeni list sa stabljike, trpao ga u lulu i palio. Sasvim je uspešno obavljao sve to, a nama, ostalim starcima, pružalo je zadovoljstvo da ga posmatramo. Od leta, otkako su mi od kuće stigle bolje cipele, ništa mi nije nedostajalo; iz Danske sam dobio podebelu studiju o kulturi, zatim Bibliju, koju sam uostalom i ovde mogao da pozajmim, i jednu oveću knjigu o Novoj Gvineji.

Jedne večeri došao je lekar i rekao mi da će me pregledati.

- A čemu to? - upitao sam.

- Policija razmišlja da vas pošalje u vaš dom u Norholm.

- Da se svučem?

- Ni govora - odgovorio je. - Samo malo zadignite košulju.

Osluškiavao me po grudima i leđima. - Možda vam je malo povišen pritisak - rekao je. - Da li biste hteli kući?

- Ja želim isto što i policija. Nemam više svoju volju.

Gotovo. Sve je potrajalo desetak minuta.

Nisam pridavao nikakvo značenje tom pregledu. Policija se prema meni ponaša previše pažljivo. Zdrav sam i čio. Krvni pritisak? Šta bi to bilo? Nikada nisam ništa čuo o tome. Sa mnom je sve u redu. Samo sam star i gluv.

Posle dva dana pojavio se neki činovnik s mnogo velikih papira. Zadatak mu je bio da popiše svu moju imovinu, kako je rekao. Nabrojao sam mu, isto kao i istražnom sudiji: moja gotovina iznosi dvadeset pet hiljada kruna, posedujem imanje Norholm i dvesta deonica u Gildendalu.

- Ali i vaša autorska prava - dodao je i upisao sto hiljada kruna na ime njih.

To je samo nagađanje! Rekao sam mu:

- Ona možda i vrede sto hiljada, a možda ne vrede ni pet kruna, niko to ne zna, jer ja sam već mrtav čovek. Raspitajte se o tome u Gildendalu, tamo su ljudi od struke koji će to znati.

Precrtao je sto hiljada i umesto toga napisao pedeset hiljada.

- Imate li nakita? - čini mi se da me upitao.

Kako ne nosim prstenje, uhvatio sam se za prsluk,
želeći da mu predam svoj sat, ali odmahnuo je glavom.
Gotovo.

* * *

Prošlo je nedelju dana. Bio sam miran i nisam osećao nikakvu opasnost; u posetu su mi stigle moja kći i snaha iz Norholma. Salio sam se i smejaao se s njima, pričao im razne sitnice iz života. Ispričale su mi kako ću sada u Oslo, u jedan „lep pansion“, saznale su to od svojih poznanika u policiji. Nemam ništa protiv toga. Policija je dala da se nasluti kako ću biti odsutan oko četrnaest dana. Obe su mi dale svaka svoju malu svotu novca, koju bi trebalo da sakrijem od njih i dam im kad se vratim - tako su obično radile kad god bi došle do nekog novca.

Sledeće večeri došla je policija, i odvezli su me u Arendal. Bila je nedelja. Ušao sam u prepun vagon voza, još uvek ne znajući cilj svoga putovanja - sve dok mi jedan od policajaca nije posebno obzirno gurnuo u ruke novine *Aftenposten*, u kojima je pisalo da će me uputiti u Psihijatrijsku kliniku. I ovde je sve bilo obavijeno velom tajne. Dok je voz stigao do Osla, odsedeo sam u njemu celu noć, ukupno dvanaest sati. A ja nisam bio mladić. Brodom bi se putovalo samo sedam sati, a mogao bih i da ležim.

Bio je ponedeljak pre podne, 15. oktobra, između deset i jedanaest sati, kad su me uveli u Psihijatrijsku kliniku, vodeći me kroz troje zaključanih vrata, koja su se za mnom opet zaključavala.

Dočekaao me roj medicinskih sestara u belom, kojima sam morao da predam sve iz džepova: ključeve, sat, svoj notes, perorez, olovku, naočare, baš sve. Na razrezu mantila imao sam dve pribadače, i njih su mi uzeli, skinule su čak i presvlaku sa mog kovčega, očigledno iz straha da sam tamo mogao da sakrijem nešto opasno. Onda su otvorile kovčeg i počele da rovale po njemu.

Postavljale su mi pitanja o uputima od lekara. Zar nemam ništa pismeno od lekara? Ne, nemam. Evo, policija je došla sa mnom, ja sam samo zatvorenik, izdajnik zemlje, neka znaju. Ljubazna glavna sestra me upitala kako mi se uopšte desilo da zapadnem u takve nevolje.

- Nije to ništa - odgovorio sam joj.
- Ali jeste, kako nije, loše je to sa vama, veoma tužno.

Odgovorio sam joj kako ću posle svega dati svoje objašnjenje o svemu tome.

Odveli su me u kupatilo. Rekao sam im da sam gladan i umoran, ali su mi uzvratili da ipak moram da se okupam. Kada sam se ponovo obukao, utvrdio sam da mi nedostaje igla za kravatu. Skinuli su je sa kravate dok sam ležao u kadi, ali mi niko ništa nije rekao. Tražio sam je po podu, ali ništa. Upitao sam bolničara, ništa. Najutro sam se i razgalamio. Tišina! Tišina! Objasnio sam da je reč o skupocenoj maloj igli, sa istočnjačkim biserom. Na kraju je jedna sestra rekla da je igla sklonjena sa ostalim stvarima.

Najzad su mi dali nekoliko sićušnih kriški hleba koje sam polako počeo da žvaćem. Dok sam se time bavio, postalo mi je i hladno. Nisam razumeo šta mi govore, a kad sam ih zamolio da napišu, napisali su na neki papir reč doktor. Kakav sad doktor? Klimali su glavama. - Pa meni ne treba nikakav doktor - govorio sam im. - Nisam bolestan.

Doktor se nalazio na prvom spratu, i morao sam da se popnem do njega. U svom uzbuđenom stanju govorio sam svašta, žalio sam se što sam iznuren, trebalo je da putujem brodom. Stenografkinja je sve zapisivala, doktor je bio strpljiv i želeo je da mi pomogne:

- Pa brodom niste putovali samo zato što je voz mnogo brži - objašnjavao je.

- Da, da, došao je samo pet sati kasnije od broda - uzvratio sam mu.

Upitao sam ga kako se zove.

- Ruud - glasio je odgovor.

- Strašno sam umoran i želeo bih da spavam rekao sam mu.

IV

Kratak predgovor.

Smešten sam, dakle, u Psihijatrijsku kliniku u Oslu, zdravstvenu ustanovu za „nervne i duševne bolesti“. Godina je 1945, od 15. oktobra nadalje. Dani mi prolaze u ispisivanju odgovora na pisana pitanja profesora Langfeldta. Moji su odgovori pisani na brzinu, pod vrlo lošim uslovima, u pravilima tačno određenom vremenu, pod lošom rasvetom i uz porast depresije. Ni u kom slučaju ne smatram da su ti zapisi neka zbirka bisera. Ali to su ipak *moji* radovi.

Kako nije bilo vremena da napravim prepiše svojih odgovora, i kako je profesor odbio da mi pozajmi moje originale, nemam ništa što bih mogao da stavim u ovu prazninu koja se tako stvorila u mom životu.

* * *

Godina je 1946, 11. februar.

Nisam više u Psihijatrijskoj bolnici.

Time ne mislim da kažem da sam slobodan, ali bar mogu opet da dišem. A to „disanje“ je u stvarnosti i jedino što povremeno mogu da učinim. Veoma sam depresivan. Dolazim iz zdravstvene ustanove, a depresivan sam. Bio sam zdrav kad sam ušao u nju.

Možda će još biti vremena da se kasnije vratim na boravak u Psihijatrijskoj bolnici; ljubazne negovateljice, srdačna i dobra glavna sestra, Božić 1945, pacijenti, šetnje na svežem vazduhu - sve to mora za sad da se odloži. Moram da dođem sebi.

Pre svega moram pokušati da se vratim u starački dom u Landviku. To neće ići lako, dom ima novu upravu, moju bivšu sobu zauzeo je neki drugi starac, kuća je puna. Šef policije u Arendalu uradio je za mene sve što je mogao, svi ljudi u domu složili su se s mojim povratkom, i ja sam ponovo ušao u dom.

Ovde bi trebalo da se oporavim, ali nisam više mladić, teško mi je da se vratim u normalan život prekinut pre četiri meseca; trebali su mi meseci i meseci da bih se oporavio. Nikoga nisam želeo da vidim, pristizala su mi pisma, nisam odgovarao na njih, nisam mogao. Išao sam na svoje šetnje po bljuzgavici, a posle bih drhtao. Mnogo sam dremao i spavao, čak i kad bih usred dana sedeo na stolici; ljudi su govorili da je to od iscrpljenosti.

Pribrao sam se, došao sam sebi i udaljio od sebe onaj finski nož. O, taj finski nož! Nikada nije postao moje vlasništvo, prilepio se uz mene tamo u bolnici u Grimstadu, i sada je četiri meseca ležao zakopan zajedno sa ostalim mojim stvarima u podrumima klinike. Poslao sam ga poštom u bolnicu: „Izvolite, evo vam vaš nož, uzmite ga od mene, ne želim više da ga vidim, nije to moj nož.“

Koliko god sam mogao, pokušavao sam da sredim i ostale svoje stvari, označio sam u kalendaru važnije datume, čak sam se i bez dozvole preplatio na nekoliko novina, iskrpio svoju odeću. Usred smo zime, ali sunce već pomalo otapa led i sneg, a dani su sve duži i duži, to je neka vrsta ekvatorskog vremena: u sedam sati nastaje sumrak pred noć, a kad je opet sedam sati, nastaje svitanje pred zoru. Tako to traje neko vreme, sve dok se ekvator opet ne premesti.

U to vreme nisam imao nikakvu želju za čitanjem. Imao sam, istina, i onu Istoriju kulture, i Bibliju, i ono delo o Novoj Gvineji, ali takve su me knjige brzo zamarale, pa sam radije čitao razne koještarije i - novine. Povremeno bih u kuhinji naišao na poneki verski list u koji bih se onda udubio; često je tu bilo dobro napisanih stvari. Bio je to list *Evangelisten*, koji su ovamo slali besplatno, a i adventistički *Skrifter*, koje su isporučivali poverenici. Ovaj poslednji je bio na finom papiru i veoma lepo odštampan, tako da je listanje tog časopisa bila prava svečanost, a čitanje - odmor mom oslabljenom vidu. Morao sam se da se prisetim svog prijatelja iz Klotrana u Nordlandu; trebalo je da se priključi tom ogromnom adventističkom društvu, i tako bi bar prestao da hoda bos. Ali njegovo je bilo da ide sam tako je rekao.

Jedne večeri stigla je automobilom glavna sestra iz bolnice u Grimstadu. Došla je poslom: da mi vrati finski nož!

Tada još nisam bio sposoban da dublje razmišljam, pa sam samo zastao.

- Nož koji ste nam poslali - rekla je - ne pripada bolnici i mi ne želimo da ga zadržimo. To je, istina, lep nož, ali nije naš.

- Ali nije ni moj - rekao sam.

- Pitajte svoje kod kuće - nastavila je. - Biće da ste ga ipak dobili iz Norholma.

Nisam pitao, nisam to jednostavno bio u stanju.

V

Dani idu, meseci prolaze, a meni nije nimalo bolje. Poneko umre u domu, imamo mi ovde staraca za otpis, i tako neki odlaze, ali se umesto njih pojavljuju drugi, nema to nekog uticaja na nas preostale, jer to tako mora biti. Nestalo je snega i proleće je, sve više i više dobijam želju za radom, ali mi nedostaje snage. Na pisma još ne odgovaram.

Pušenje je dozvoljeno, ali ne nalazim nikakvo uživanje u tome, ništa. Šta u stvari želim? Šta je to naopako sa mnom? I proleće je, i leto, ali uprkos tome, o Bože, glupavog li stanja! Zarezao sam dve nove olovke onim finskim nožem, ne bih li bio naoružan za neko uzvišeno objašnjenje, ali ništa mi ne pada na pamet. Šta da radim? Sav sam se promenio, u tome je stvar, dosta mi je samog sebe, nemam nikakvih želja, ništa me ne zanima, nema zadovoljstava u meni. Četiri ili pet čula u dubokom snu, a često su rastrojena i poremećena.

A za sve to mogu da zahvalim državnom tužiocu.

* * *

Starački dom u Landviku
Grimstad, 23. jula 1946.

Gospodinu državnom tužiocu,
Oslo

Bio sam u nedoumici da li da napišem ovo pismo jer ionako nikakve koristi od njega. U svojim poznim godinama trebalo bi svakako da se bavim nečim drugim. Ali izgovor nalazim u tome što ga ne pišem za današnji dan, već za pojedince koji će ga možda čitati jednom posle nas. Pišem za našu unučad.

Posle nekoliko preseljenja u toku prošlogodišnjeg leta, smešten sam 15. oktobra u Psihijatrijsku kliniku u Oslu. Razlog za to je zagonetka, ne samo za mene, već i za mnoge druge. U nazivu ustanove u koju sam smešten stoji da je to ustanova „za nervne i duševne bolesti“, ali ja nisam bio ni nervni ni duševni bolesnik. Bio sam samo star čovek, i gluv, a kad su me izbacili iz mog normalnog života i rada i zatvorili, bio sam sasvim zdrav i čio. Možda će neko ipak jednom pitati za razlog čudnog i nerazumljivog postupka g. državnog tužioca prema

meni. Mogli ste da me pozovete i porazgovarate nakratko sa mnom, ali Vi to niste uradili. Mogli ste da nabavite lekarsko mišljenje iz koga proizlazi da moram biti upućen u Psihijatrijsku kliniku, ali Vi to niste uradili. Okružni me lekar pregledao desetak minuta, „samo somatski“, kako se izrazio, spomenuo je možda „malo povišen pritisak“ i moj svojevremeni izliv krvi u mozak. Pa zar povišeni krvni pritisak zahteva upućivanje na psihijatrijsko posmatranje? Zar izliv krvi u mozak, koji nije ostavio ni najmanjeg traga u mom načinu mišljenja i ponašanja daje kvalifikaciju za smeštaj u psihijatrijsku ustanovu? Nije mali broj ljudi koji su pretrpeli izliv krvi u mozak, a zakrečenost arterija nije nikakvo retko ni posebno oboljenje. Poznajem čoveka koji je pretrpeo izliv krvi u mozak, što mu nije zasmetalo da stekne dva doktorata. Objasnio je da mu izliv krvi u mozak nimalo nije naškodilo.

Primoran sam da pretpostavim da je g. državnim tužiocu moje ime ipak nepoznato. Ali trebalo je da se obavestite tamo gde se to već radi. Neko bi verovatno mogao da Vam ispriča kako ja nisam sasvim nepoznat u svetu psihologije, da sam u toku svog vrlo dugog života kao pisca stvorio nekoliko stotina likova, stvorio ih i oslikao iznutra i spolja kao živa bića, u različitim duševnim stanjima i nijansama, u njihovim maštanjima i postupcima. Vi niste tražili takva obaveštenja o meni, već ste me, bez pravog razloga, predali jednoj ustanovi i jednom profesoru koji takođe nije imao nikakva obaveštenja o meni. Prišao mi je naoružan svojim knjigama i učenim delima koja je znao napamet i iz kojih je polagao svoje ispite, ali tu su posredi ipak neke druge stvari. Kako je državni tužilac pokazao da ne poznaje problematiku, profesor je morao odmah da odbije moj slučaj. Trebalo je da se uzdrži od uplitanja svoje stručnosti u zadatak koji leži sasvim izvan njegovog područja.

Osim toga - čemu sve to? Da li je svrha u tome da me proglase duševno bolesnim i tako neodgovornim za svoje postupke? Da li je to dobronamernost koju je želeo da mi iskaže g. državni tužilac? U tom slučaju Vi pravite račune, ali bez mene. Ja sam se još od prvog trenutka na saslušanju u istrazi 23. juna proglasio potpuno odgovornim za ono što sam uradio, i od tada nisam nimalo izmenio svoj iskaz. Bio sam, naravno, uveren da će se situacija, samo ako budem smeo slobodno da govorim, okrenuti u pravcu mog oslobođenja od krivice, ili sasvim blizu oslobođenja: granicu ću sam odrediti, a sud će je prihvatiti. Znao sam da sam nevin, gluv i nevin, i da ću sasvim dobro proći kroz ispitivanja državnog tužioca govoreći jedino - istinu.

Ali takva mogućnost poremećena je okolnošću da sam zatvoren, i da već mesecima nisam na slobodi, lišen mogućnosti slobodnog odlučivanja, pod prisilama, zabranama, mučenjima i inkvizicijom. Meni je jasno da ova ustanova može da stekne vrlo pozitivna svedočanstva, koja će pokazati i nešto sasvim

drugo. I neka. Nisu svi ljudi jednako osetljivi na utiske, to je dobro ili loše, ali u svojim postupcima mi različito reagujemo. Neki žive, odmaraju se i rade u jednom zamahu, oni nemaju prilike da bilo šta izmišljaju. Pa ako im nebesa podare trenutak sna, i taj im prolazi u zbrci, ili pak padaju u depresiju. Što se mene tiče, ja bih deset puta radije sedeo u okovima u nekom pravom zatvoru, nego da patim živeći zajedno sa tim više ili manje duševnim bolesnicima u Psihijatrijskoj klinici.

Ali ostaću ovde.

Zatvorenika ne treba štedeti. Profesor me pitao, a ja sam pisao i pisao jer sam gluv, trudio sam se da na sve odgovorim. Sedeo sam pri bednoj svetlosti zaklonjenog svetla visoko na plafonu. Bili su to najmračniji meseci u godini, osećao sam kako mi postepeno slabi vid, ali sam pisao, kako se stručnost i nauka ne bi nasukale na meni. Profesor je zahtevao da objasnim svoja „dva braka“, kako ih je on nazvao. Odbio sam prvi put tako glatko da sam smatrao kako će to biti sasvim dovoljno. Ali nije bilo dovoljno. Profesor je svoje nečuvano pitanje ponovio dvaput, i to pismeno i usmeno, svaljujući krivicu na „vlasti“. Ni reč mu nisam odgovorio. Nije mi bio cilj da bilo šta skrivam, samo sam hteo da sprečim bezobrazluk.

Ali je profesor i tome našao leka. Izdejtstvovao je dozvolu od „vlasti“ da iz Arendala u svoju kliniku privede na ispitivanje moju suprugu. Rezultat tog susreta može se pročitati na str. 132 velikog opusa poslatog sudu.

Zatvorenika ne treba štedeti. Ni po koju cenu!

Kad sam jednom prilikom spomenuo da bih voleo da vidim zaključak stručnog veštačenja, profesor mi je dao da pročitam nešto što je nazvao sudskim ispitivanjem ili nalazom. Pokazalo se da to nije ništa novo. Sve u svemu, bilo je to baš ono o čemu su mesecima pitali i tražili odgovor. Ni jedan jedini put nije promenjen ton ispitivanja, nije dodat neki novi pojam ili bar neko postepeno nijansiranje, neka razlika koja bi pokazala da se tom poslu pristupilo malo ozbiljnije. Baš ništa. Samo je utrošeno vreme, nedelje i meseci.

Poslednji put, kad sam se usudio da pomislim kako smo stigli do kraja, profesoru su dostavljena tri moja pisma koja je sada trebalo objasniti. Ta su pisma napisana pre nekih pedeset godina, i u njima nije bilo ničega što bi moglo da me tereti, već su čak govorila o jednom mučnom razdoblju kada sam i sam teško patio u vreme zloglasnog Mosinovog doba u policiji. Sada sam ponovo morao da pišem o svemu tome, jer sam gluv; čitava stvar nije više mogla da bude ni od kakvog interesa, ni za žive ni za mrtve, ali je poslužila da me još malo pomuči. Preživio sam i to, ali sam to poslednje izdržao jedino i isključivo iscrpljujući sopstvene zalihe. Kada me neki prijatelj pronašao i izvukao me odatle, bio sam kao želatin.

A čemu je sve to poslužilo? Pravo i pravda, čitav jedan ogromni aparat. Dva unapred postavljena psihijatra koja imenuje istražni sudija, prevoženje tamo-am pod policijskim nadzorom, reklamiranje uz posetu stranaca kojima se prikazuje zatvorena životinja, četiri meseca da bi se stavile učene nalepnice na svako zamišljeno duševno stanje u kome sam se nalazio, i na kraju presuda: *Niti jesam niti sam ikada bio duševno bolestan, ali su mi duševne sposobnosti trajno umanjene.*

Nažalost, tako je. A one su znatno umanjene upravo tokom boravka u Psihijatrijskoj klinici.

Ispitivala su me dvojica stručnjaka, ali se jedan držao - ili su ga držali - daleko izvan svega. Upravnika sam video dvaput, svaki put možda samo na četvrt sata; ostavio je na mene utisak otvorenog i ljubaznog čoveka, neumišljenog, moglo se razgovarati s njim. Učinio je samo jednu grešku, i to onda kad mi je gurnuo pod nos neki referat o mojoj poseti Hitleru, u kome sam navodno pokazao antisemitski stav. Do dana današnjeg nisam pročitao taj referat, niti sam ga priznao za svoj. Ja da sam napao Jevreje? Osim toga, imao sam među Jevrejima i suviše dobrih prijatelja, a i oni su meni bili prijatelji. Zamolio sam upravnika da u celokupnom mom književnom stvaralaštvu nađe bar jedno mesto koje bi moglo da se tumači kao napad na Jevreje.

A kad pišem o drugom stručnjaku, i protiv tog profesora, onda nemam nameru da dovodim njegove sposobnosti u sumnju. Za tako nešto nemam ni najmanje uslove. On sigurno poznaje *svoje* područje, što će reći da ima svoje područje. Jedino tvrdim da njegovo stručno područje ne može da se odnosi na mene. Ni taj čovek ni njegov posao nemaju nikakve veze sa mnom.

Gospodine državni tužioče! U isto vreme kada ste objavili osudu stručnjaka nada mnom, dali ste javnosti izjavu da ste odustali od daljnjeg sudskog gonjenja protiv mene i povukli ste optužbu.

Oprostite, ali sve ste to učinili bez mene. Bilo Vam je nezamislivo da bih ja možda mogao da budem nezadovoljan takvom odlukom. Zaboravili ste da sam i u istrazi, a i kasnije, neprekidno stajao iza onoga što sam uradio i pretpostavljao sam da će me osuditi. Vaš impulsivni ispad prouzrokovao je da se nađem klataći se između neba i zemlje, ali moj slučaj time ipak nije zaključen. Preostala je polovina. Vi smatrate da bih ja morao time da budem zadovoljan, ali ja to nisam, i smatram da će mi neki ljudi dati za pravo. Sve do nedavno ja baš i nisam bio bilo ko u Norveškoj i u svetu, i nipošto mi ne odgovara da preostale dane provedem u nekom vidu Vaše amnestije, a bez odgovornosti za svoje postupke.

Ali ste Vi, gospodine državni tužioče, izbili oružje iz mojih ruku.

Verovatno ćete reći kako ste to ispravili sada - sada, posle svega - sudskim

pozivom za okružni sud. Ništa to ne ispravlja, ja sam udaljen od svog čvrstog i čistog stava. A šta će sad biti s Vašim „odustajanjem od daljeg sudskog gonjenja“ i Vašeg „povlačenja optužbe“? Vi dopuštate da Vaše pravnike i činovnike intervjuišu u vezi s mojim predmetom, i to s najrazličitijim stavovima, Vi upotrebljavate moju osobu kao oglednog kunića u Vašoj vrlo čudnovatoj pravnoj tehnici. Bolje bi bilo da ste se rukovodili mojim stavovima u istrazi, tako biste bar malo-pomalo mogli da izbegnete primanje uputstava za svoje postupke od novinara i štampe. I šta ćete na kraju uraditi s mojom četvoromesečnom golgotom ovde u klinici? Treba li da mi to bude pruženo badava iz Vaših ruku? Treba li da mi to bude kao neki *predujam na kaznu*, kao dodatak onoj koja će tek da stigne?

Da ste me pustili na miru, ja bih na okružnom sudu poveo postupak za oslobađanje od krivice. To mi je bila namera. A ta pomisao i nije tako daleka kao što Vi možda mislite. Ja još uvek posedujem ostatke svojih „trajno umanjenih duševnih sposobnosti“ i upotrebiću ih pre svega da navedem neke materijale i onda pozovem sud da pravedno razmotri moj predmet, i nikako drugačije nego pravedno.

Ali napustio sam taj plan, izgubio sam hrabrost. Čak i u slučaju uspeha na sudu, ništa neće sprečiti da se zavrtanj javnog mnjenja za pola okreta čvršće stegne. Tako ću opet postati ogledni kunić.

S poštovanjem

VI

Leto prolazi. Ne osećam u sebi nikakve veće promené u odnosu na godišnja doba, ona ne klize više s mesecima, jedno za drugim, vreme mi postaje bezvremeno i leto mi je jednostavno prošlo.

Ali ovde se ipak nešto dogodilo. Ja ne pišem knjigu, čak ni dnevnik, Bože sačuvaj, vazdušnim linijama preskačem neizmerna prostranstva, i ne vodim računa o onom što se događa. Ali ponešto iz moje okoline ipak dopire do mene. Stara upravnica doma je otišla, i umesto nje je došla nova. Jedna od dveju lepotica dole u kancelariji nas je napustila, ali nam je jedna ipak preostala. Naš ostareli starački dom sasvim je oronuo, pa se bavimo idejom da podignemo novi.

Nije to sitnica. Primećujem kako smo mi starci dobili nešto važno o čemu možemo međusobno da mrmoljimo. Za nas dvadesetak, tridesetak osoba pod jednim krovom, dobićemo kupatilo, perionicu veša, odeljenje za bolesne, pekaru, živinarnik, šupu za drva i sve ostale spoljne prostorije. Do tada nismo ni znali za takve divote, i sad odjednom u našoj mašti nastaje polet koji smo doživeli samo u svojim mladim danima. Neki od nas pokušavaju da brane naš stari dom; pa ovde nam uopšte nije bilo loše, a osim toga - pa zar nismo ovamo došli da umremo? Pa naravno! Ali baš zato moramo uzeti zaista sve što nam se pruža do našeg poslednjeg časa. Pa zar nećemo slediti naše vreme, zar se nećemo osavremeniti izgradnjom novog doma? Dajte vi to samo, mi ćemo se odlično priviknuti na nove potrebe, sve do poslednjeg časa, i umrećemo s cigaretom na usnama.

Naravno da ćemo umreti. Ali ipak ne baš ovog trenutka, kako kaže Augustin.

Krenuo sam da kupim pertle za cipele. Predugačke su, i mogle bi triput da obigraju cevanicu, ali nimalo me nije briga za to. Otkrio sam nekog čoveka kako gradi kuću na brdu. Sramota je to i pogledati, svoj novi krov gradi pod oštrim uglom, i to preko staroga krova koji neće da ukloni. Ili sam ja to potpuno pogrešno procenio gledajući odozdo s puta? Taj čovek je radio na građevinama po Americi, pa valjda zna šta radi. Ali ja nikako da dođem sebi, pa sam pošao gore, da ustanovim ko od nas dvojice greši. Trebalo je to da uradim još prošle godine, pre nego što sam dospeo u šake lekara.

Uoči jeseni sam već neko vreme razmišljao kako da popravim svoje kaljače. Traju mi još od Prvog svetskog rata, a i sad još uvek imaju dobre đonove, samo što je desna popucala pa više ne staje na nogu. Godinama me to mučilo, ali sada je već prevršilo svaku meru, jer sam se spotakao na nju, pa sam morao u ruci da je nosim kući. Ta kaljača mi je postala kao neki krst. Zašio sam je čvrstim vunanim koncem, ali nije pomoglo, ponovo se rasperala po šavovima i sve je postalo još gore. I nema više ništa da se kaže o njima, osim da su to bile dobre kaljače, prošao sam u njima mnoge zemlje, pa i kad je ta jedna počela da se para, išle su sa mnom i u Beč, pa i Hitleru tog znamenitog dana. A razlog što ih već odavno nisam odbacio je to što mi trebaju cipele sa debelim đonovima. I tako jedno zavisi od drugog. Zato sam tu kaljaču i privezao pertlom s jedne od mojih cipela.

VII

Jedan, dva, tri, četiri... pišem, beležim i skiciram male pričice za samog sebe. Ničemu to ne služi: samo dobar stari običaj. Pažljivo slažem reči. Slavina sam iz koje kaplje: jedan, dva, tri, četiri...

Postoji li neka zvezda po imenu Mira? Mogao bih da pogledam, ali nemam gde. Mada to uopšte nije važno. Mira bi trebalo da bude zvezda koja se pojavljuje, neko vreme svetli, i onda nestaje. To je sav njen životni put. A ti, čoveče, sad razmišljam o tebi. Od svega živog na ovom svetu ti si rođen skoro ni za šta. Bivaš dobar ili zao, postojiš bez nekog zamišljenog cilja. Stižeš iz magle i vraćaš se u nju, toliko si nesavršen. O, čoveče, sedneš li na nekog retkog konja, taj konj neće više biti ni po čemu redak. Dobro se drži, danju i putem, oprezno i polako...

Hoćeš li da skočiš s njega i svojim šeširom dodirneš zemlju radi dva oka, dva oka koja sretneš? Nemaš ti snage za to.

Iz podzemlja u kovitlacima stiže neki novi rod, pun nadanja. Tek je rođen i nevin, čitam o njemu, ali mu ne znam imena, to je ionako svejedno. Svi su oni zajedno putujuća svetlost, stižu, zasijaju malo i odlaze. Dolaze i odlaze kao što sam i ja došao i otići ću.

Imao sam nekad ujaka u Hamroju, okorelog neženju i starog momka, škrtog i usukanog, vrlo ćutljivog, tzv. dobru glavu i imućnog čoveka. Nije on bio nikakva zvezda, ali je imao kuću na pastorovom imanju, i bio je poštar za celu parohiju - u to doba nije bilo pošte na svakih deset kuća. Taj moj ujak bio je poseban tip, svojevrsan momak. Kupio je oveću kuću sa pripadajućim drvenim spremištem na stubovima, zgrade koje su pripadale parohijskom dvoru. Kako je došao do toga ne znam, a pastor s kojim je očigledno silom prilika morao da trguje zvao se Bent Frederik Hansen, i posle je otišao u Orlandet. Onda je kod nas u Hamroj došao Frederik Mozfelt Raum Fladmark, da bi posle otišao u Nordre Odalen. Poslednji je došao Kristian Engebret Nikolaisen, ali ne znam šta se s njim dogodilo, jer sam otputovao i izgubio ga iz vida. A sve to vreme živio je taj moj ujak u svojoj velikoj kući s pripadajućim spremištem, koju je kupio kao deo parohijskog dvora.

Osim pošte, brinuo se i za javnu biblioteku, koju je uostalom i spasao od potpunog uništenja. I bez dozvole je pomalo trgovao, dobijao je s juga knjige na prodaju, i sam je pisao, a i knjige za biblioteku nabavljao po svom nahodanju. O tome ga, na kraju krajeva, niko ništa nije ni pitao. Njegova domaćica se zvala

Sisel, možda je bila čak i dobro stvorenje, ali me je godinama hranila vrlo, vrlo oskudno.

U moje vreme ujak još nije bio starac, ali su mu se ruke kočile, tako da nije mogao da piše. Bilo mi je osam godina kad sam došao u njegovu kuću, i tu su me tako obučili da sam sve morao da pišem za njega. To obučavanje obavljalo se uz besramnu stegu. A on je čitave dane ležao na nekoj vrsti sećije, na kojoj je moglo i da se sedi i da se leži, i postajao sve više i više oduzet.

Sve je to prilično nevažno.

Ali jednog dana, kad mi je možda bilo oko devet godina, došao je u poštu neki crnomanjast i vrlo visok čovek, pravi div. Gledao sam ga u čudu. Pružio mi je neko pismo i novčić od četiri šilinga za marku.

Ujak je počeo da razgovara s njim. Zvao se Hans Paulsen Torpeland, i živeo je u susednoj parohiji, ali je došao do naše pošte jer mu je bila bliža.

- Šta je? Krenuo si na put? - upitao je moj ujak.

- Da, šaljem pisamce sinu u Kopenhagen.

- Čitao sam o njemu - rekao je ujak.

- Ma nemoj? I ja sam nešto čitao o njemu, ali slabo se razumem u sve to.

- Tja, tako je to.

- Njegova se majka ponadala da će nastaviti s učenjem za sveštenika. Ali, po svemu sudeći, ništa od svega toga.

Moj ujak je rekao sa sećije:

- Pa on je postigao više od sveštenečkog poziva!

Nemam pojma odakle mom ujaku takav odgovor, ali je verovatno do njega došao iz raznih novina i knjiga po kojima je njuškao. I ko je bio taj sin u Kopenhagenu u koga su se polagale tolike nade?! Paul Boten-Hansen^[22] Ni manje ni više. Bio je jedan od najboljih ljudi svog vremena u Norveškoj.

I moj otac je imao jednom sina u koga su se polagale velike nade.

A za takva velika nadanja nije dovoljna mala briga. I nemojmo, razočarani, postati tragični. Nije vredno.

VIII

Mala smreka smestila se nisko dole u zapuštenom vrtu susedne kuće, ali šta se to mene tiče? Zato jedva i gledam u tom smeru. Naravno, loše joj se piše, i očigledno je da je osuđena na smrt. Lepa je i mala, samo metar visoka i ravna kao sveća, ali ju je zasenila snažna topola, dodirujući je dan i noć svojim lišćem, i tako je ni trenutak ne ostavlja na miru. Kad mi samo ne bi stajala na putu, ali drugog puta nemam, i kad samo ne bi bila toliko bespomoćna - ali to mene dira. Kako nemam baš ništa s tim, tokom mračnih jesenjih večeri ponekad skrenem ka njoj i otkidam malo topolinog lišća i granja, da bi smreka mogla da ima malo mira u toku noći. Ali mnogih jutara pojavi se novo lišće i nove grane koje, zbog nove visine, više ne mogu da dosegnem. Nameravao sam da uzmem neki sanduk na koji bih se popeo, ali je svetio u svim prozorima, a i pas upozorava. A zašto ne bih krenuo pri punom dnevnom svetlu, i jednom zauvek proredio i lišće i granje? To sam mogao da uradim i prošle godine, ali nisam bio ovde, prisilno.

Kako je sve to glupo.

Primetio sam suseda, pa sam ga pozdravio i rekao mu:

- Mogli biste malo da okrešete ovu topolu, i tako spasite onu malu smreku.

Ništa mi nije odgovorio, očigledno je pročitao u novinama da su me vodili na psihijatrijsko posmatranje.

- Žao mi je te male smreke - rekao sam.

Čovek se podrugljivo nasmejao, nakrivivši usta, gledajući prema otvorenom prozoru na kući, i - otišao.

Tokom svojih slobodnih šetnji provodim vreme tako što u tamnim jesenjim večerima kidam lišće i lomim grane, ali ne mogu da dosegnem dovoljno visoko, pa vetar njiše sve novim lišćem i novim granama. Čisto beznade.

Ali jednog jutra se pojavio neki čovek sa sekirom i testerom, i počeo da obrezuje ćelu topolu, od vrha do dna. Nije to moja briga, ali biće da ga je neko pozvao, jer je istovremeno obrezao i drugo veliko listopadno drveće. Njegova stvar.

Možda je neko sedeo iza prozora, slušao moj razgovor sa susedom pre nekoliko dana i primetio njegov podrugljivi osmeh. Pomišljam na ženu.

Ipak, tek će se na proleće pokazati da li je vršak smreke još u životu. Dugo vreme čekanja.

Neko me doziva, čujem...

Nije istina, to je samo plod moje mašte. Hteo bih da budem zanimljiv samom sebi. Moj propust je što psihijatrima nisam skrenuo pažnju na tu sitnu pojedinost, nadenuli bi oni tome neko divno ime. Evo me ovde čilog i zdravog, pa svojom voljom samog sebe zavaravam. U najmanju ruku biće da je to šizofrenija.

Da me neko zove, čista je i obesna šala kojom se prilično grubo rugam samom sebi, i ne bih mogao da podnesem da mi to neko drugi učini. Niko me nije zvao, ali ja se pravim kao da jeste.

Zašto to radim? Misli imaju tako široko područje leta. To mi dođe kao neka vežba, kao pokušaj da se opet sredim posle depresije u vreme boravka u Psihijatrijskoj klinici. Tokom proteklih meseci depresija kao da me pomalo napustila, ali nikad sasvim. Prestar sam bio u trenutku kada su na meni počeli da vrše opite. I sad - treba vremena da bi se to prevazišlo. Uzdajem se samo u svoju seljačku trezvenost i opšte zdravstveno stanje.

Zar je taj moj umišljaj da me neko zove došao bez veze, iz vazduha? Mogao bi da mu se pronađe trag u nekim od pitanja profesora Langfeldta: Jesam li ikada doživio nešto čudno, nešto što bi se moglo nazvati natprirodnim? Počeo sam naivno da rekonstruišem neki vrlo dubok i lep doživljaj iz svog detinjstva, ali nije mi se posrećilo, i uz sva naprezanja nije mogao ama baš ništa da razume niti da izvuče iz toga. „Recite, jeste li ikada nešto čuli?“ upitao me. Nisam odgovorio. Nisam želeo da odgovorim.

I to je, eto, prisećanje na taj razgovor koji se kretao oko pitanja jesam li čuo da me neko doziva. Ništa dublje ne bih mogao da kažem o tome.

Ali ipak sam konačno došao do istine u ovom carstvu zemaljskom, a u vezi s onim finskim nožem. A to mi je bilo baš drago, i neočekivano. Sasvim sam nenadano naišao na rešenje. O, mi ubogi ljudi, ne vidimo daleko, nemamo ideja, ne znamo da naslutimo. Morao sam i sam da se dosetim, ali nisam.

Kad je Stivenson^[23] pisao na ostrvu Južnog mora, začuo je u sebi glas Božji. Ništa nije pitao, nije uzeo da kopa po knjigama, na trenutke je bio genijalan, doživljavao je otkrovenja. Bio je bolestan, ali je ozdravljao pišući u svom nebeskom ludilu. Čitao je o nama, ljudima iz betonskog doba, i umro od kapi.

Da, finški nož je ipak moj, a poslao mi ga je Erik Fridenlund, upravnik pošte u Aurdalu, i to pre dosta vremena. Šteta je što mi taj dobar nož nije bio pri ruci kad sam tokom mračnih jesenjih večeri kidao lišće i granje.

Ali kako je taj nož mogao potajno da stigne do mene, u bolnicu u

Grimstadu? Priča je vrlo jednostavna. Bio je tu mali Esben, i on je silno želeo da se dokopa tog velikog i retkog noža, pa njegovoj majci nije preostalo ništa drugo nego da sakrije nož na dno sanduka za drva. Dobro. Ali kad je otputovala kući, zaboravila je, naravno, da mi to kaže.

I dok pišem sve ovo o nožu, biće najbolje da spomenem i jednu drugu stvar: dobio sam nove kaljače. Eto, oblače me oni od kuće, očigledno su skupili svoje krune i ere.

Samo što meni nove kaljače više ne trebaju, jer sam na stare privezao debele đonove, i sad već mesecima hodam u njima. A u koju bih inače svrhu mogao da upotrebim svoje preduge pertle, osim da mi posluže za vezivanje. Sva je sreća da su mogle da mi posluže za tu svrhu, čak se i ne primećuje da sam to vezao.

Nove kaljače nipošto ne nameravam da stavim na noge.

Samo da ova zima prođe! Za Boga miloga, samo da prođe!

Vid me pomalo napušta. Čudno mi je što sve slabije vidim, i u početku jednostavno nisam verovao da bi to moglo da bude istina, pomislio sam da mi je nešto upalo u oko. Imao sam do sada odlične naočare, i sve do pre nekoliko meseci odlično sam video uz njihovu pomoć. Da se nisu oštetile?

Dosta sam para dao za automobil da me preveze do okuliste.

- Slušajte, ne vidim više dovoljno oštro, ne mogu da čitam kao pre, ne mogu više da uđenem konac u iglu, kakve su to sad čudne pojave, šta mi se to događa, i to istovremeno u oba oka?

Neko iscrpnije objašnjenje nisam dobio, okulista je samo okretao dugmad da bi dobio bele pa crvene crte, slova i brojeve.

- Očigledno mi nešto nije u redu s levim okom rekao sam da bih ga usmerio.

Ali odgovora nije bilo. To me malo naljutilo, pa sam uporno nastavio:

- Znate, kad prekrijem levo oko, onda uspevam da pročitam tekst pisan jasno i većim slovima. Ali ako uradim suprotno, pa prekrijem desno oko, onda primećujem samo oveću crnu mrlju.

- Hmm - glasio je odgovor.

To me samo još više razljutilo, pa sam glasno zaključio da nešto nije u redu s mojim levim okom.

- Daću vam prizmatične naočare - na kraju mi je rekao.

- Dobro, uzeću prizmatične naočare, to je nešto slično kao s dvogledom, a kroz njega se divno vidi rekao sam.

- Mislim da je to sve što možemo da učinimo za vas - rekao je i naklonio se.

Nečuveno! Opet se vozim automobilom natrag, ozbiljno zabrinut. Nemam

poverenja u tog okulistu, ni najmanje.

Spremam se na put u Oslo. Božić se bliži i moram da požurim. Kako ne mogu dvanaest sati ukočeno da sedim u vozu, pažljivo sam zabeležio dan kad polazi brod u Oslo, i tako krenuo. Sve je dobro išlo, svi su mi pomagali, uostalom, na brodu sam bio odlično raspoložen, čovek u najboljim godinama. Sve mi je u Oslu bilo sređeno: došao sam u hotel, dobio hranu, obrijao se i krenuo kod okuliste.

Ali tu sam zapao u potišteno stanje. Bio je neki sumoran dan, kiša ga učinila takvim, ulice užasno izgledaju, a ja ne vidim. Popeo sam se do trećeg sprata neke zgrade, a onda sam sišao. Posumnjao sam da sam ušao u pogrešnu zgradu, pa sam stao da proverim broj. Odjednom me pozdravio neki čovek ispred mene. Bio je u društvu mlade žene.

- Mogu li da vam pomognem? - obratio mi se.

- Ne, hvala. Tražim samo okulistu koji bi tu negde morao da bude - rekao sam.

- Eno tamo! - rekao je čovek i pokazao rukom.

Žena se smešila.

- Kako vam je palo na pamet da po ovom odvratnom vremenu pomognete neznancu da nađe put? upitao sam.

Osmeh mlade žene postao je još upadljiviji.

- Ja vas poznajem - rekla je.

Iskreno im se zahvaljujem i ulazim u zgradu. Pa zar već nisam bio tu, i to na trećem spratu? Temeljno češljam sprat po sprat, svaki se protegao u večnost, pažljivo čitam sva imena, i najzad pronalazim doktora. U čekaonici su trojica ispred mene.

Po starom običaju želim da zavirim u novine i časopise, ali mi oči ne dopuštaju. Moram da čekam. Pacijenti izlaze pa opet ulaze, jedan za drugim, a onda dolazi medicinska sestra i teši me rečima da treba još malo pričekati, ali to neće još dugo da potraje.

Međutim, ja sam savršeno miran; evo, uskoro ću ponovo vratiti svoj vid. Zaista je bilo preljubazno od onog čoveka i žene koji su mi pomogli po ovom kišovitom vremenu. Jedna od pacijentkinja nešto mi govori, ali ja sam gluv i odgovaram joj onako nasumce, klimanjem glave. Ona i dalje govori, a ja joj pokazujem na svoje uši, i kažem joj da u poslednje vreme vrlo slabo čujem, ali s vidom nije ništa strašno, samo neka smetnja u levom oku. U dobrom sam raspoloženju, pa sam se razbrbljao. Na kraju je žena verovatno posumnjala u

moja čula, pa me ostavila na miru. Baš je potrajalo pre nego što su me pozvali kod doktora. U međuvremenu, žena je napisala nekoliko reči na parčetu papira: zahvaljivala mi je za neke knjige ili tako nešto...

Doktor je svašta ispitivao kod mene, ali je ipak bio ljubazan i nije tražio prepoznavanje crvenih crta i slova. Zajednički smo probali različita stakla i sočiva, a onda sam morao da se vratim u čekaonicu. Red je stigao na tu meni nepoznatu ženu iz čekaonice, i posle toga je nikada više nisam video.

Preostalo vreme kod lekara prošlo je vrlo brzo. Predložio mi je da diktiram. Da diktiram?! Pa to ne mogu, nikada nisam mogao. Ali zašto bih morao da diktiram? Pa ja ne pišem više, prestao sam pre desetak godina. I baš zato bi bilo lepo da mi se vrati vid, pa da mogu pomalo da čitam. Ali da, naravno. Telefonirao je optičaru i dogovorio nešto za januar, a do tada moram da se strpim.

- Nego recite, doktore, da li biste mogli odmah da mi date naočare? - upitao sam.

- Dajte da vidim vaše naočare. Pa one bi trebalo da vam budu sasvim dobre.

- O da, divne su, još pre nekoliko meseci video sam kroz njih kao u mladim danima, ali sad bi mi ipak bile potrebne druge, možda malo jače, ili ne?

Napisao mi je neki recept, gotovo da nisam ni pogledao u njega, ali šta treba da dobijem, dobiću u januaru. Naočare ipak nisam dobio, već nešto sasvim čudno, a što uopšte nisam tražio: recept za lupu, i bočicu joda! Rekao mi je samo da pođem u apoteku i odmah uzmem bočicu s jodom. Kad sam hteo da platim, samo je odmahnuo rukom i vratio se za svoj sto.

I tako sam se vratio u hotel s bočicom joda i receptom za lupu koju ću podići kod optičara u januaru. Za poboljšanje svog vida ništa nisam dobio.

Čudan su svet ti okulisti. Stekao sam vrlo loš utisak o njima.

Inače, moj boravak u Oslu bio je čisto uživanje i zadovoljstvo, doživeo sam najbolji Božić koji se može doživeti u nekom hotelu. Šetao sam naokolo, obilazio decu i unučad, razgledao izložbe, u dobrom raspoloženju švrljao svuda naokolo, i posle svih tih godina pažljivo njuškao po Oslu. Mnogo toga bilo mi je strano: autobuski prevoz, svi ti restorani, meni potpuno nepoznata mladež koja živi i danju i kasno uveče. Tokom mojih šetnji svi su bili pristojni prema meni, spremni da pomognu, ustupali su mi svoja mesta ili novine, a kad bi primetili da želim da siđem, otvarali su mi vrata, mada sam i sam umeo da se snađem, jer sam tokom boravka u Čikagu bio kondukter u tramvaju. Nigde nisam naišao na neku ledenu pristojnost u odnosu na sebe, mada sam još uvek bio zatvorenik.

Neka mlada žena zaustavila me nasred Karl Johana, rekla mi je nešto, nasmejala se i zagrlila me oko ramena. Sećam se njenih smeđih očiju. Neki čovek s rancem na leđima pogledao me i rekao:

- Pa zar nemate druge kaljače? Dođite sa mnom, daću vam druge!

Uhvatio me i hteo da me povede sa sobom. Kako mi je to išlo na živce, zahvalio sam mu i otišao u hotel.

Ali sada, u ovo praznično vreme, bilo je mnogo muke s brodovima. Morao sam da čekam, ili da neko ne dođe na brod, ili da otkáže putovanje. Tek posle deset dana uspeo sam da se vratim u svoj starački dom.

* * *

Sramno sam nemaran: niti odgovaram na pisma, niti zahvaljujem za cveće ili male darove s priloženim karticama i pozdravima. Sada je, evo, već druga godina otkako nisam zahvalio svom pažljivom izdavaču iz Barselone, koji nikada ne zaboravi da mi pred kraj godine pošalje telegram sa dobrim željama. Na dnu mog kovčega leži čitava gomila pisama iz inostranstva, a još više ih je iz prošle godine. Oni i ne znaju da sam na neki način zatvoren, ne mogu ni da zamisle da nisam dobio svoje mesto i posle „promene sistema“. Ali ja mogu.

Dani prolaze.

I dalje nisam previše upoznat sa svime što se zbiva u svetu, mada čitam novine, proučavam telegrame, ali još nemam dovoljno sposobnosti, potrebno mi je još vremena da sasvim dođem sebi. Ovaj izlet u Oslo baš mi je dobro došao, mada nije mnogo pomogao mojim očima. Domaću životinju vežemo za sebe blagošću, pružamo joj mogućnost delovanja i ostavljamo je. Ali ipak ostaje privezana, naravno. U svakom slučaju moram da budem zahvalan na javno mi podarenoj blagosti koja mi je dozvolila da krenem na taj put; bilo bi mi svakako teže da do toga nije došlo. Mnogo se toga i dogodilo. Za onu damu koja me zagrlila nasred Karl Johana ja svakako nisam bio neki predivni starac vredan gledanja. Isto tako, nisam bio u dronjcima, već sam na sebi imao vrlo lep kaput, a ipak me uočio čovek koji je hteo da mi pokloni kaljače. A osim to dvoje i nebrojeno mi je drugih ukazalo svoju ljubaznost. Ljudi me nisu ni mrzeli ni prezirali. A to je dobro. U krajnjoj liniji, to bi moglo da mi bude sasvim svejedno. Pa ja sam već toliko star!

IX

Među stvarima koje teško razumem neshvatljivo mi je zašto se piskarala po novinama još uvek bave mnome i podstiču interesovanje javnosti za moj „predmet“, i zašto se on neprekidno odlaže.

Prošlog leta je moj „predmet“ bio odlagan ni manje ni više nego triput, i to uvek na različito vreme. A ništa se nije promenilo ni kada sam 1. maja 1946. primio službeni poziv za okružni sud, koji mi je svečano uručen u policiji u Grimstadu. Nikakve promene: moj predmet se odlaže do jeseni, do septembra. Bio je to svakako dobar preskok. Ali, da prostite, sada je taj moj „predmet“ opet odložen, ali od septembra 1946. za mart 1947. Tako je sve postalo komedija, cirkuska veština hodanja po žici. Neću ništa više da pišem o tome.

Možda nisam sve to pratio dovoljno pažljivo, niti sam se dovoljno potrudio da se obavestim? Ali kud god se obratio, svuda sam nalazio samo na nespokojstvo i premeštanja. Prvo je otišao državni tužilac. A onda je i okružni sudija prestao sa službom, i ponovo preuzeo svoj položaj notara. Tada nas je napustio i naš okružni tužilac, i postao sudija u susednom okrugu. Mene su postupno obavestavali da je moj predmet *zaključen*. Jednostavno se neće pojaviti na sudu.

Razmišljao sam i pokušao da ustanovim postoji li neka pravno-tehnička prednost u svim tim „odlaganjima“ mog predmeta. Možda neko špekuliše s mojom starošću, s mojim preostalim satima, računajući da ću ionako jednostavno sam od sebe umreti? Ali u tom slučaju sve će ostati za večna vremena nerešeno, a kakva je prednost u tome? Zar ne bi ipak bilo lukavije uraditi nešto sa mnom dok sam još u životu? Osim toga, čekanje na nečiju smrt veoma je zamorno i nema kraja. Mnogi naslednici mogli bi mnogo štošta da kažu o tome.

Boganis pripoveda o psu koji je izgubio trag, ali ga je nanjušio odmah pošto je preskočio preko nekog jarka, a zatim jednostavno produžio drugom stranom. Naravno, uradio je baš tako - produžio.

Još o produžavanju: poslednje moje odlaganje važilo je do marta 1947, zar ne? A sada smo u martu 1947, tek što nismo ušli u april, i danas sam uspeo da pročitam kako je moj „predmet“ odložen „do leta“. Ne pravim ja od toga neko veliko pitanje, samo potvrđujem klimanjem glave da mi je taj fenomen poznat. Posle 1947. dolazi 1948. Domaća je životinja privezana.

Možda bi bilo najpraktičnije da se taj moj predmet odlaže na pola godine, ili

jednom u godinu dana. Jer kako inače podneti žilavu otpornost mog života u narednim godinama? Strašno je da takva koještarija može da zakoči stvari!

Krivicu sad bacaju na Vrhovni sud, koji - eto - nije okončao taj moj slučaj. Kako je lepo imati nešto neoborivo na šta se može svaliti krivica.

X

Nije li pre mnogo, mnogo vremena bilo lepše biti čovek nego danas? Možda sam i svestan da je to pitanje pogrešno postavljeno i loše napisano, ali sve to radim namerno, nešto se kreće u meni. Šta bi to moglo da bude, možda neka pomirenost sa sopstvenim nedostacima? Neka namerna bespomoćnost, zaraza iz Biblije?

Ovde mi pada na pamet jedna Banianova^[24] rečenica: „Stigoh, evo, ovamo, a prošao sam kroz mnoge predele!“ Tu se i završava celokupno moje prisećanje na Baniana. Ali u meni ostaje slatka pomirenost u odnosu na tu izreku. Srećan slučaj unutar mojih nedostataka.

Spustio se Laponac s planinskih visoravni, ugledao zelena polja i šume i zajojkao: „Sve ovo tako je divno da me na smeh navodi!“ - Rečeno je to u pesmi, a značilo je više od pesme! „Selah!“^[25] - reče David. Ne znam ja šta „selah“ znači, ali David tako reče. A to je lepo.

Blagosilja Bog i sve što nije obična ljudska reč koju svi razumemo. I tišina je Bogom blagoslovena.

U vreme rata mogao sam po drugima da primetim da se puca. Ali topove nisam čuo, mora da su bili predaleko. Koristila je meni moja gluvoća, ali samo dok to nisu bili pištolji i hici iz pušaka; onda mi gluvoća, jednostavno rečeno, nije vredela ni govanceta. Laganiji udarac i sad čujem, pa čak i lagano kuckanje na vrata jednim prstom, ali sam ipak gluv i ne razaznajem povezanost u ljudskom razgovoru. Za mene je to samo šum koji protiče. Toliki su do sada za mene ćutali da sam i sam zaboravio da govorim; bio sam sâm, pre sam i dobro video, ali nisam čuo. Bližio sam se ponekim istočnjačkim stavovima: neophodnosti ćutanja. Čak više i ne razgovaram sa samim sobom, sve zbog nedostatka navike.

Međutim, ja i ne vidim više tako dobro kao nekad, a to je još gore od gluvoće. U januaru je trebalo da dobijem lupu za čitanje; sad je već proleće i još je nisam dobio.

Ali preblagi Bože, ipak nešto - proleće je!

Prolazim pored malene smreke tamo u snegu. još je tu. Prolazim, ali ni za trenutak ne zastajem ispred prozora. Nema šta da se vidi na smreki, govorim samom sebi, zato prođi u miru. Ali, naravno, svako može jasno da uoči kako joj je već sada, u martu, vršak oživeo.

Za tridesetak godina biće to ogromna smreka, pravo veliko i visoko stablo.

Malo je ptica. Zima je bila surova pa su, sigurno, mnoge uginule; pored zgrada staračkog doma tek katkad zaleprša poneka mršava vrana ili svraka. Jednog dana zapazio sam nešto zakasneli nagoveštaj proleća, ali kako nisam mogao dobro da razaznam, nisam uočio da li je to bio neki čvorak ili kos koji je preživio zimu. Ovde u svakom slučaju ima probuđenog života: postoje kod nas četiri debele mačke.

* * *

Kad tako krenem na svoje dnevne šetnje po bljuzgavici, dogodi se da sretnem malog žučkastog psa koji nema ništa protiv toga da ga potapšem ili mu pričam, inače, duž celog mog puta ni traga životu. Potpuno mi odgovara ta samoća da ne moram večitno da tragam za rečima koje mi ljudi upućuju. Sneg postepeno nestaje s kamenja uz ivicu staze, pa ih ponovo prepoznajem, sunce postaje toplije i sve prijatnije, a po šumi iskrsavaju brojne stazice. Pomišljam na Martina iz Klotrana na Hemroju; ima već godinu ili godinu i po dana otkako mi je prišao baš ovde u šumi. I on je voleo da hoda sam, ali je, za razliku od mene, tim hodanjem išao ka nekom cilju. Lutao je zemljom i molio se Bogu.

Treperi jedna grana, a na njoj majušna ptica. Zastao sam pred tom granom. A na drugoj grani i drugom drvetu zasela druga ptičica, biće da su zajedno: par vrabaca koji naleću jedno na drugo i gotovo pred mojim nosom pet puta se susreću i ponovo odvajaju. Podrhtavaju tako koju sekundu pareći se u vazduhu, da bi se u trenutku udaljili i zatim se opet susreli, sad evo već peti put. Kad ih posmatram otpozadi, i ne primećuje se šta rade. Mužjak se posebno drsko ponaša, i kao da svu krivicu svaljuje samo na nju. Nisam podviknuo, nipošto, ali sam mu s pravičnim ogorčenjem zamerio da je podla i neviteška duša, ali oboje su očigledno bili podjednako krivi. Trenutak kasnije ženka je odlepršala svojim putem, što je njemu potpuno odgovaralo.

Ne znam šta bi Franja Asiški mogao da kaže o tome. O, kako je to beskrajna sitnica u ovom beskrajno ogromnom i neuporedivom svetu! Baš mi je drago što opet živim. Put u Oslo dobro mi je činio.

XI

Šta li je doživljaj proleća, taj siloviti nalet što svake godine pravi nered u našim čulima?! Samo Bog zna! Neki ženski misionar u stranoj zemlji mogao bi ga nazvati zovom zavičaja, ne bi li mu tako dao pečat religioznog i nezemaljskog, a ja ga, naprotiv, doživljavam sasvim ovozemaljski: taj doživljaj ima neposredne veze sa domom i zavičajem. Želimo da se vratimo, želimo kući. U stranoj zemlji ne osećamo doživljaj proleća, već samo neki poriv u nama, koji nas tera ka nekom novom mestu. Neki poriv bez srca.

Javlja mi se neko sećanje iz Helsinkija, godine 1898. ili 1899. Prošlo je pedesetak godina i nije više pouzdano, a redosled događaja se verovatno poremetio.

Kada sam ušao u tu knjižaru, naišao sam tamo na dvojicu muškaraca: jednog sredovečnog, gologlavog čoveka u beloj rubaški i visokim čizmama, i drugog, mlađeg, sa zidarskom mistrijom u ruci.

- Sad će - rekao mi je prvi. - Prodavačica je otišla gore da mi nađe jednu knjigu.

Uzeo sam stolicu i seo.

- Ja sam Rus - rekao mi je čovek.

- Nije to baš nešto čime bi čovek mogao da se podiči! - narugao mu se čovek s mistrijom.

- A ja sam iz Norveške - rekao sam.

Rus se zainteresovao.

- A je l' ? Vi ste iz Norveške? Nameravate li da ostanete ovde?

- Da. Godinu dana.

- Nije važno iz kojih smo zemalja. Sve to dođe na isto - ubacio se zidar. - Ja sam iz Finske, iz sveta.

Njegove reči nisu privukle nikakvu pažnju.

Rus mi se obratio:

- Nisam vas do sada video. Gde stanujete?

- Ne stanujem u gradu, prilično sam daleko, na Folisovegenu.

- A ja sam primoran da stanujem ovde u gradu i čekam, ali mi se nimalo ne sviđa.

Rus se spontano raspričao, došao je tu sa svojim gazdama koje su

otputovale, nije znao gde, ali nekud daleko, u inostranstvo. Dosta mu je bilo čekanja, umorio se, ovde mu se nije dopalo, hteo je kući. A odakle sad i to da jedan Rus govori švedski?! Da, švedski je naučio još kao dete, a učio ga je i kasnije; naime, roditelji su mu bili švedski Finci, sada su već mrtvi, a on je rođen u Rusiji i tako je - Rus.

- I ti se toga ne stidiš - dobacio je zidar. Ali reči su mu opet ostale bez odjeka.

Pomislio sam kako bi taj čovek mogao da bude jedan od onih Rusa rođenih u zarobljeništvu, u nekoj udaljenoj severnoj guberniji, ali nisam mogao da shvatim kako se ipak stvorio ovde, a nisam hteo da pitam.

Nastavio je da priča kako ima kolibicu, divnu crveno obojenu kolibicu i mnogo drveća, pa šumu i potočić što teče pored kolibe. - Tako je to, moj Bože! - A sad ga čekaju i žena i njegova deca, on inače radi na grofovom imanju, na ogromnom posedu sa stotinama ljudi koji tu žive i rade.

Devojka je sišla sa sprata s knjigom za Rusa. Čovek se bacio na knjigu, prekrstio se i gurnuo je u džep.

- Još uvek čekam novac, mnogo novca - obratio se devojci - a onda ću odmah da vam platim. Ovaj gospodin ovde je iz Norveške - predstavio me devojci.

Nasmešila se.

- Gospodin ostaje ovde godinu dana, ali meni se tu nimalo ne sviđa i hteo bih da se vratim kući.

Devojka me pogledala:

- Vi želite?

- Manji rusko-švedski rečnik.

Rus je iz džepa izvadio svoju knjigu, prekrstio se i počeo da je prelistava. Na omotu je bila neka ikona.

- Kakva ti je to knjiga? - upitao ga je zidar. Kako nije bilo odgovora, nastavio je: - Nešto o svecima, a? Da mi samo padne na mistriju pa da je bacim daleko, daleko...

- Ali njemu je vredna i draga! - usprotivila mu se devojka.

Zidar se okrenuo prema meni:

- Šta vi kažete na takvu glupost? Pa oni su kao životinje, ništa ne znaju, čitaju knjige o svecima, krste se... „Rođen sam u Rusiji i ja sam Rus!“ kaže on. Pa zar to nije sasvim svejedno?!

- Pa i nije - rekla je devojka.

- Šta hoćete time da kažete, gospođice? - oštro joj se obratio zidar.

- Pa to nije baš tako svejedno. Svi mi imamo neku zemlju, domovinu.

- Baš tako! S tom pričom smo rođeni i odgajani s njom, tako piše u novinama i tako se govori po trgovima. Ali dozvolite mi da vam kažem šta ja mislim o svemu tome.

Rus ga je tada, sav uzbuđen, prekinuo:

- O, ti velika, sveta majčice Rusijo!

- Znao je skoro histeričan od svoje čežnje za otadžbinom - rekla mi je devojka.

Zidar je resio da ode od nas, da ode sa tog mesta; bled u licu, jetko je rekao:

- Domovina... koješta! Znao šta? Hoćete li da saslušate moje mišljenje? Sva ta ljubav prema domovini i padanje na kolena i sve te sladunjave priče... A znate li šta ja mislim? Domovina je tamo gde nam je dobro. Da, baš tako. Tako ja mislim. Domovina nije ništa drugo.

Devojka mu se s osmehom obratila:

- E, to su baš te vaše reči, vaše učenje koje prenosite i na ostale zidare.

On se iznenađeno breccnuo na nju:

- A šta vi znate o tome?

- Pa pričali su mi da držite govore u društvu.

Trenutak kasnije, pošto je zidar otišao, u knjižaru su ušla dva gospodina, očigledno putnika. Govorili su engleski i zatražili kartu Finske.

Rus je odmah počeo da se predstavlja:

- Ja sam Rus!

- Ššš... - tiho ga je upozorila devojka.

Dva čoveka su međusobno razgovarala pored tezge. Hteli su i neku veću kartu Rusije, da bi mogli da ustanove kuda su putovali. Objasnili su da dolaze iz Kine, da je to bilo veoma plodno i dugo putovanje, trajalo je mesecima, proputovali su čelu Rusiju. Na kraju su rekli da su Amerikanci.

Devojka je govorila engleski, pa se tako i sporazumevala s njima.

- Šta kažu? - upitao je Rus.

- Šššš... - stišavala ga je devojka.

- Pa hteo bih samo da čujem dolaze li iz Rusije.

- Da, dolaze.

- O, hvala i slava Hristosu, pa onda su oni došli onom železnicom kojoj nigde nema kraja.

Spominjao je pritom gubernije i sela, imenovao je neku žutu skladišnu zgradu na železničkoj stanici od koje je nekih dvadesetak vrsta bila udaljena

njegova koliba. Smestila se tamo uz potočić, a uz nju sve same breze i žbunje borovnice, a da se o bezbrojnim pticama i ne govori.

- Šta taj čovek želi? - upitao je jedan od Amerikanaca.

Devojka se nasmešila:

- Ah, zanima ga da li ste možda prošli pored njegove kolibe u Rusiji.

Amerikanac će zbunjeno:

- Šta? Njegove kolibe u Rusiji? Kako da to znamo?

- Pa eto, strahovito ga muči čežnja za zavičajem. Njegove gazde su otputovale, a on ovde razmišlja o svom domu...

- Pa zar su ga tek tako ostavili ovde?

- Naredili su mu da odmah otputuje kući i dali mu novac za povratak, ali on je skrenuo i propio novac.

- O, siroti momak! - nasmejali su se Amerikanci. - A sad tuguje za kućom? I s nama vam je isto, i mi bismo rado kući - rekli su. - To vam je kao neka bolest, dobro nam je poznata. I baš zato odmah krećemo kući, i to prvim brodom.

- Pa srećan vam onda put!

- Najlepše vam hvala. A gde ste naučili engleski?

- U Americi. Sada sam samo u kraćoj poseti kući.

- A, tako! - klimnuli su glavom Amerikanci. Onda se, znači, uskoro vraćate kod nas?

- To mi je namera.

Rus se ponovo ubacio:

- Pitajte ih da li su bar приметили one mnogobrojne ptice?

- To ipak ne mogu da ih pitam - ljubazno mu je rekla devojka.

Amerikanci su nas pozdravili i krenuli svojim putem. Kod vrata su se okrenuli i upitali da li bi bilo od neke koristi ako bi tom čoveku dali novac za povratak kući.

- Mislim da ne bi - rekla je. - U svakom slučaju mora sad ovde da pričeka nove poruke svojih gazda.

- Vidite, otišli su, a ja ništa nisam čuo - zajecao je Rus. - Ali se nadam da će ipak biti tamo kad se jednog dana vratim kući. Šta mislite?

- A ko to? Vrapci? O, da, sasvim sigurno.

- Eh, moja gospođice, kad biste ih samo videli kako se spuštaju prema potoku pa gurnu kljuniće u vodu baš kao da su žedni. O, kako su to sićušne a divne stvari.

I Rus je zaplakao.

- Bile su to, istina, neke jadne ptice - nastavio je, pribravši se. - Sive, pa žute, i skoro ih nije bilo moguće oterati, jer bi se odmah vraćale, nebo se mračilo od njih, na milione ih je bilo...

Suze su tekle prema njegovoj sivoj bradi.

Dodijala mi već ta njegova histerija, i čudio sam se strpljenju koje je devojka pokazivala prema njemu.

Rekla mi je:

- Ja sam Finkinja, i sama patim od tuge za zavičajem.

Zatim se nagla preko tezge i šapnula mi:

- Ja sam mu sestričina, potpuno ga razumem. Ali ne želim da on to zna.

XII

Jednog dana punog magle i vlage krenuo sam ka centru grada. Bilo je to u vreme između dva rata, tada sam bio slobodan i šetao sam noseći pod miškom nekoliko knjiga koje sam kupio, nekoliko u papir umotanih knjiga koje su mi neprekidno klizile niz ruku i tako me mučile. Usmerio sam se ustvari prema pošti, s jednom knjigom namenjenom Crvenom krstu.

I tada se nešto dogodilo.

Iznenada je preda mnom iskrsnuo neki mladić, obratio mi se po imenu i rekao:

- Moram da vas prebijem!^[26]

Bio je to sasvim dobro odeven mladić i nije bilo ničeg razbojničkog u njegovom izgledu.

- Moram da vas prebijem! - ponovio je mladić, pri čemu se činilo kao da mu je neprijatno. Teško je disao.

Zastao sam, a onda i on.

- Ne, ne, glupo sam to rekao, bar sam glupo započeo, ali sam ustvari mislio da vas zamolim ako biste možda mogli da mi pomognete...

- A ja sam pomislio da ćete se, eto, baciti na mene.

- Ma ni govora. Daleko od toga. U škripcu sam i strašno mi je žao što moram da vas nešto zamolim, ali hteo sam da čujem da li će biti nekog odziva kod vas.

- Da vam pomognem?!

- Da, da mi pomognete. To inače nije moj običaj, ali sada sam zaista u teškom položaju.

Pružio sam mu svoje knjige i gurnuo ruku u džep, imao sam nekoliko preostalih šilinga. Ali dok sam tražio novac, u trenutku sam pomislio da mi on ustvari nije tražio neku bednu malu novčanicu već - pomoć. A uostalom, s lica mu se čitala čestitost i pouzdanost.

Dok sam ja tako zbunjeno razmišljao, on je polako krenuo. U prvi mah nisam obratio pažnju na njegovo kretanje, i tek kad je odmakao nekoliko koraka rekao sam „Izvolite!“ i pošao za njim. Međutim, on se do tada već poprilično udaljio od mene, pa sam počeo da ga dozivam, držeći u ruci novac, ali se on sve više udaljavao. Još nekoliko puta sam viknuo za njim, ali je on ubrzao korake i već se udaljio ulicom Pilestradet, da bi odmah zatim iščezao u jednoj od sporednih uličica.

Samo sam stajao i gledao. Još jedan doživljaj više! I dok sam tako nepomično stajao, počeo sam da se smejem, budalasto i začuđeno.

Taj mladić je jednostavno pobegao s mojim knjigama, i to je sve. Ali ako je računao da su moje knjige vrednije od novca koji sam hteo da mu dam, onda se preračunao. Ustvari sam dobro zaradio zbog njegovog lošeg proračuna.

Ali nisam preterano razmišljao o tome, već više o njemu.

Zašto je počeo time da hoće da me „prebije“? Da bi se ohrabrio, da bi mogao da mi se suprotstavi ako ga odbijem? Ali on je odmah odustao od te taktike i klonuo. Sledeći korak je učinjen kad se zbunio držeći moje umotane knjige - on koji je prišao da me zamoli za pomoć. Da sam bolje pogledao, primetio bih tu zbunjenost na njegovom licu, i tad bih ga još više zbunio, ali bio sam obuzet traženjem novca. On je bio u nezgodnoj situaciji, pa je promenio položaj, krenuo korak napred. U osnovi mu nije bilo ni na kraj pameti da ode, ni govora, pokušavao je da izigrava malog drznika, pomislio je kako će ga taj korak učvrstiti, podići, a onda mu je jedan korak odmamio drugi, i to ga je navelo da pobegne.

Međutim, tek sad se našao u mučnom položaju, upao je u gadnu klopku koju je samom sebi namestio. Čuo je moje dozivanje, mogao je na vreme da se vrati, ali baš bi to, da se *posle svega toga* vrati i suoči se sa mnom oči u oči, bilo najgore od svega, i zato - šta je uopšte mogao da uradi?!

Mladi čoveče, ti nisi navikao da tražiš, nisi izvežban da moliš za pomoć. Ostavio si na mene utisak da potičeš iz dobre porodice, da si dobar i čestit momak. Neka „trenutna neprilika“ iskrsla je pred tobom, pa si odlučio da zatražiš „pomoć“. Možda neki račun za mleko ili neka druga sitnica, eh, moj Bože, naići ćeš ti na još mnogo gore stvari u životu.

A sad su te knjige ispred tebe, ne možeš da ih vratiš vlasniku, a ne možeš ni tek tako da ih ostaviš na stolu, pred očima svih. Možda ćeš pokušati da ih se nekako otarasiš? Pitam, jer mislim da je u tome izlaz. Sustežeš se da ih pretvoriš u novac, jer to ipak nisu tvoje knjige, i to odbijanje služi ti na čast. Ali šta ti preostaje? Oprosti mi što se mešam u tvoje probleme, ali pođi s tim knjigama u Omtvedtovu antikvarnicu. To su ipak primerici u lepom povezu, svakako ćeš za njih dobiti toliko da možeš da platiš taj račun za mleko.

Kako ti je uopšte palo na pamet da opečeš prste na tim knjigama? I to bi se moglo objasniti. Jednostavno si hteo da poštediš starog čoveka da maše onim novčanicama na ulici i tako privlači pažnju. To je bila odlična ideja. Ali, naravno, proračunao si da neću moći da te pratim, niti da te stignem. A i razumljivo je da sam nisi mogao da vikneš „drž'te lopova!“, a možda i jesi? I na kraju, u tebi je nastala takva zbrka da si verovatno pomislio i na samoubistvo. Eto, tako se sve

to može objasniti.

Što se mene tiče, ne mogu više tako da stojim na ovom mestu. I ljudi su već počeli da me gledaju, moram da te napustim, uostalom, krenuo sam u poštu...

Tlo mi izmiče pod nogama.

Pošta... knjiga za Crveni krst... gospođa Vogt...

Gospođa Vogt učestvuje u organizovanju neke dobrotvorne priredbe u korist Crvenog krsta, pa me zamolila za jednu moju knjigu koja bi poslužila kao zgoditak na lutriji. Kupio sam tu knjigu i napisao u njoj nekoliko reči. Ali kako mi se to učinilo kao suviše skroman dar, u knjigu sam stavio i jednu novčanicu od sto kruna, ne bih li lutrijskom zgoditku uvećao vrednost i učinio ga privlačnijim. Zatražio sam da mi je lepo umotaju, i s njom sam krenuo na poštu.

A sad je sve pošlo naopako. Jedan mladić pristojnog i čestitog izgleda očigledno je stajao u knjižari i primetio kako se odvija situacija sa tom knjigom, a onda je krenuo za mnom, pažljivo izabrao trenutak i namagarčio me.

S knjigama je, naravno, otišao kući. Sasvim sigurno.

A gospođi Vogt sam poslao drugi primerak te knjige, s novim mudrim rečima. Kasnije sam od gospođe dobio oduševljenu zahvalnost za ideju sa sto kruna.

XIII

Negde ranije, na jednom mestu u knjizi, obećao sam da ću se možda vratiti na svoj život u Psihijatrijskoj klinici. Nisam obećao ništa posebno, ali ne bih ni obećao ako to ne bih kasnije i spomenuo. I dan-danas nosim u sebi mučna sećanja na ono što je boravak u toj klinici uništio u meni. Ne može se to izmeriti, ne postoje za to mere. Bilo je to lagano, lagano, lagano čupanje samog korena.

Ko snosi krivicu za to? Niko posebno, krivica je u sistemu. Vladavini nad živim životom, pravilima bez intuicije i srca, u psihologiji tačaka i rubrika, u čitavoj jednoj nauci koja prkosi nauci.

Drugi možda mogu da podnesu to mrcvarenje, ali mene se to nimalo ne tiče, ja to ne mogu. Psihijatar bi to morao da shvati. Bio sam zdravo stvorenje, postao sam drhtavi želatin.

Nemam nikakvog razloga da se žalim i budem nezadovoljan svetom i životom, pa ni ovde. Nisam ja nikakva cepidlaka, često se šalim, rado se smejem, vedrog sam duha. Nasledio sam sve to od oca, koji je bio poznat po sličnim osobinama. A za druge dobre osobine koje možda posedujem mogu zahvaliti samo svojoj majci. Ja sam običan proizvod.

Ali ne nameravam sada da opisujem čitav svoj životni tok.

Hoću samo da zabeležim nekoliko slučajnih događaja, ne naročito važnih prisećanja s boravka na muškom odeljenju Psihijatrijske klinike. Spomenuću pri tom i nekoliko važnih stvari koje se same nameću, mada ih se prisećam veoma, veoma nevoljno.

To je ustanova koja je organizovana i upravljana malo po jezuitskom uzoru, sa oko pet-šest odraslih momaka (da posluže ako se ukaže potreba), i s bezbroj u belo odevenih sestara koje oživljavaju atmosferu, šumno ulećući u sobe kao bele golubice. Bilo je tu dragih sestara i bistrih bolničara. U podrumu se nalazila radionica za pacijente koji su hteli da održavaju svoju telesnu kondiciju, a u gornjem delu zgrade bila je laboratorija u kojoj su lekari pravili opite i dolazili do otkrića na području duševnog života ljudi. U sredini su se pružale prostorije za dnevni boravak, i spavaonice za nekih pedesetak pacijenata koji su patili od „živčanih smetnji i duševnih bolesti“, i u tom smislu bili odvojeni. Vreme je bilo podeljeno na minute, jer se na još manje delove nije moglo razdeliti. Svuda su vladali red i tačnost, svuda hladnoća, bezličnost i pravila, svuda i na svakom mestu stega i vera.

Stekao sam iskustvo da su bolnica i ludnica vrlo različite stvari, mada su i

jedna i druga ustanova namenjene negovanju zdravlja. Delimično sam upoznao tu ludnicu, i noću sam budan ležao, želeći da se nađem u nekoj uobičajenoj bolnici, uobičajenom zatvoru, pod običnim nadzorom, na prisilnom radu, bilo gde, samo ne u toj psihijatrijskoj ludnici u Vindernu. Proživio sam tamo četiri meseca, i ne bih voleo da se nađem ni jedan jedini dan više na tom mestu, mada tamo nisam ustvari bio pacijent, već samo onaj koji tu noći, koji košta.

Moj boravak je započeo u prvom odeljenju, u ćeliji sa „špijunkom“ na vratima. Dobio sam kašiku za jelo, upozoren sam da ne kašljem previše glasno, nije mi bilo dozvoljeno da sam otvaram pakete s rubljem koji su mi stizali od kuće, nisam smeo da zadržim nikakve pertle i slično. Tu sam ostao nekoliko meseci, a onda sam se popeo na sprat. To nije više bila ćelija, već neka sporedna soba s običnim vratima koja su mogla da se otvaraju, na čemu sam im bio osobito zahvalan. Tu je bilo i svetlije i prijatnije, nije toliko podsećalo na duševnu bolnicu; dobio sam uz jelo viljušku i nož, a posle nekog vremena i svoj sat. Ali i tu je bilo istog preturanja po stvarima, iste atmosfere njuškanja, listalo se po mojim papirima i knjigama pod izgovorom pravljenja reda, a i dugo mi je trebalo da se priviknem da mi noću uzimaju odeću i kace je napolju.

Nisam primećivao nikakve spomena vredne razlike između pacijenata na spratu i onih u prizemlju, možda je ovde bilo nešto više onih koji su bili podvrgnuti lečenju elektro-šokovima, pa su se poslije terapije odmarali. Tokom šetnji po svežem vazduhu mešali smo se svi zajedno, samo sam ja, pošto nisam čuo, smeo da se odvojim, kako ne bih gnjavio ni druge ni sebe neprekidnim uzaludnim pokušajima da mi govore i da me ispituju.

Jednog dana zaustavila se preda mnom neka visoka, tamnoputa lepotica, i nasmešila mi se. Ispod tamnog ogrtača nazirala se odeća medicinske sestre. Nisam je ranije uočio, pa sam sad ustao s klupe, pozdravio je i rekao joj da ne čujem.

- Ah da, znam ja to! - primetio sam da je odgovorila. I onda je otišla.

Prošlo je nekoliko sedmica pre nego što sam je ponovo sreo. A jedne nedelje - mislim da je bila nedelja - pojavila se ona, odevena za put, na izlazu iz ženskog odeljenja. Nosila je omanji kovčeg, i bila je u pratnji nekog muškarca. Pozdravio sam je i ostao na svom mestu. Prišla mi je i rekla kako želi da me pozdravi i zahvali mi za neke od mojih knjiga. Upitao sam je hoće li na put, a ona mi je odgovorila kako samo ide na izlet sa svojim mužem. Bila je vrlo ljubazna, i trudila se da mi govori sasvim pored uha. Posle sam je, tu i tamo, opet sretao po hodnicima. Ne, nije bila medicinska sestra, to sam se zabunio: i ona je bila pacijent - nervozna, grozničava dama.

Druge jedne nedelje - ako je to bila nedelja - pozdravio me neki mladi čovek. Šetao je sa starijom damom, verovatno svojom majkom. Nije mi ništa govorio,

samo me pozdravio. Žena mu se nije pridružila, odvratila je pogled od mene. Nedelju dana kasnije, opet smo se sreli i on me pozdravio, a pri tom pozdravljanju je dama u njegovom društvu ponovo okrenula glavu. Možda je on to uradio protiv njene volje, pa kako sam hteo da sprečim da je to pozdravljanje i ubuduće možda vređa, otpozdravio sam mladom čoveku i rekao mu da sam ja, ako možda ne zna, zatvorenik, i da me ovamo uputila policija. Nisam čuo njegov odgovor, ali sam ipak ulovio reči: „meni jednako vredan...“ Nisam od tada više sreo ni mladića ni tu damu.

Bilo mi je zagonetno kako osoblje koje opslužuje bolnicu izdržava u njoj. Muškarci su bili zastupljeni u nešto manjem broju, ali su medicinske sestre sigurno dolazile još u svojim mladim danima, i ostajale i po dvadesetak godina tu. Pitao sam ih o platama. Ćutali su. O penziji. Opet su ćutali. O slobodnom vremenu. Tako, eto - nekoliko dana! Zaključio sam da bi dalje ispitivanje bilo nezgodno, pa sam prestao.

Ali tu počinje zagonetka za mene. Bilo je tu mnogo ljubaznih sestara sa smislom za ophođenje s ljudima i kultivisanog jezika, obrazovanih žena, školovanih; pročitale su mnoge knjige pre svog dolaska tamo, sad više ne čitaju. Mogu li izdržati bez čitanja? Da, očigledno. Svuda su naokolo verski časopisi, biblijski tekstovi i verske knjige, ali nisam primetio da bi se bilo koja od sestara zanima za njih. Službeno, tamo je sve bilo u verskom duhu, ali time nimalo nisu bile sprečene sasvim ljudske pojave, naprotiv, mnogo se toga „ljudskog“ tamo dopuštalo. Ako bi neka od sestara počinila neku grešku, to se ne bi oglašavalo na sva zvona. U svim drugim životnim okolnostima ona bi se možda pozvala na svedoke, a ovde to nije bilo potrebno: bila je zaštićena sopstvenim ćutanjem, ali i ćutanjem sviju drugih, takav je bio sistem. Ako bi upala u nešto za što bi trebalo odgovarati, jednostavno nije odgovarala. Ako bi neke stvari izbile na videlo, ona je to jednostavno morala *da otpri*. Ne mogu to svi, ali jedna sestra tamo - može. Kad bi neka sestra radila nešto duže tamo, naučila bi praktičnog jezuitizma dovoljno za ceo život. A i na smrtnoj postelji nije joj trebalo nikog osim sveštenika da joj oprostí grehe.

Često se prisećam tih sestara. Šteta za njih, i vazduh je tamo loš, a one se kreću tuda i stare. Nikakve radosti, nikakvog ohrabrenja, nikad smeha, neka ih bog sačuva ako se nasmeju. Mnoge među njima bile su veoma drage, mogao bih da im navedem imena, ali se ne usuđujem, da ih možda ne bih izložio neprijatnostima. Kraj njihovih kolevki pevalo se o ljubavi, deci i domu. A pevalo im se ustvari o trima zatvorenim vratima njihovog života. I tako protiče vreme. A one ni na šta više ne misle, one su samo tu.

Dok sam bio u toj klinici, po čitave dane mi u glavi nije bilo ničeg snažnijeg od želje da se moj boravak na tom mestu što pre okonča. Osećao sam se iz dana

u dan sve razdraženije, sve više i više podlokano, i nikako nisam mogao da se pomirim sa svojom ulogom da poslužim kao kunić psihijatrijskim naukama, a i ništa lično nije moglo da me približi tamošnjoj administraciji. Prolazili smo hodnicima i stepeništima jedni pored drugih, bez i jedne prozborne reči.

Na vrhu je stajao gospodin Langfeldt, primarijus ustanove i profesor na fakultetu. Nikada nisam čuo nijedno od njegovih predavanja i, kao čovek sa ulice, dakle nestručnjak, nemam nikakvih pretpostavki da bih išta o njima mogao da kažem. Sasvim je sigurno da nisu baš svi njegovi studenti bili oduševljeni njegovim predavanjima, ali to je istina koja prati predavače iz svih područja. Svoj sud gradim na ličnom utisku i na intuiciji, gradim ga na temelju epizoda, činjenica, i na osnovu onoga što eventualno posedujem od osećaja za psihološko. U svom pismu državnom tužiocu istakao sam svoj stav prema profesoru Langfeldtu, stav koji ni kasnije nisam izmenio. Smatram da je taj čovek tip seminariste koji se vratio iz seminara sa svim svojim knjiškim znanjem kojeg se dokopao iz školskih knjiga i naučnih delà, a koje je on, naravno, daljim studijama do kraja ažurirao. Ovo poslednje nipošto ne mogu da procenim, već to jednostavno smatram prirodnim, pa tako i pretpostavljam; meni to, na kraju krajeva, i nije važno.

On je tako siguran u svoje znanje! Ali to nije isto kao i biti uveren u staru mudrost: ništa što znamo nije sigurno! U svojoj osobenosti, svom biću, g. Langfeldt i nadalje ostaje na vrhu svojom učenošću, koja se ne može osporiti, svojom ćutnjom na primedbe, uopšte celokupnom svojom nadmoćnošću, koja se samo čini veštačkom.

Tokom jedne vizite, video sam pomoćnu lekarku kako mu podnosi izveštaj, što je potrajalo više minuta. Pri tom se cela povorka osoblja zaustavila, i primarijus je lekarku mirno saslušao, da bi odmah zatim, bez ijedne reči upućene toj ženi, bez ijednog pokreta glavom, krenuo dalje u pratnji svog štaba. Ista ta lekarka se jednom prilikom glasnije nasmejala nekoj priči, nekoj šali valjda? - a on ju je samo *pogledao*.

Ja bih mogao i da odam priznanje psihijatrovim istraživanjima, da mu se bar jednom pojavio osmeh na usnama. Osmeh koji bi u nekim prilikama mogao da se tiče i njega lično.

Njegovo ledeno i suzdržano držanje svakako nije bilo baš pravo, pre bi se moglo reći da je to stav zauzet zbog mesta na kome se sve odigravalo, i zbog okoline. On nipošto nije neki fosiliziran i ukočen čovek. Da jeste, ne bi ni bio tako spreman i uspešan u poslu. Osim što se bavio svojom predavačkom delatnošću i svojim naučnim pozivom, nalazio je vremena da napiše i knjigu s uputstvima o domaćim lekovima, namenjenim seoskim domaćinstvima, i da, čak je jednom prilikom napisao članak o biologiji za pretplatnike popularnog

mesečnika *Samtiden*. Mlad je po godinama, vrlo poznat, i sigurno je izabran u sva moguća učena društva. Ni govora da je ukočen. Možda su takvi drugi, ali ne i on. Njegova je ukočenost više neka vrsta poze. On je sasvim dovoljno životan i da prećuti i da kaže svoje.

Nasumično ću nabaciti samo nekoliko primera za ovu poslednju tvrdnju.

Bolničari su oštetili moj pribor za brijanje, izrezavši mu kožu na brusnom remenu i bacivši uz to jedan važan deo celog aparata. Nigde više nije mogao da se pronađe. Bolničari su posle toga otišli, i jednostavno me ostavili da stojim na tom mestu. Neka sestra, koja je već dvadesetak godina radila tamo, odvela me u sporedni sobičak, gde sam mogao da se obrijem, ali bez ogledala, i tako sam uspeo da se njenom, ili nečijom tuđom britvom, pošteno posečem. Odjednom smo začuli neku buku. Bio je to profesor. Čitava uzbuna: na pogrešnom smo se mestu našli i ja i moje brijanje. Profesor je dahtao, nesuvislo govorio, obratio se sestri sa „mlada damo“ (bilo joj je četrdeset-pedeset godina), zatim je uspeo da se obuzda, ali je dugo stajao i zurio, nije otišao, samo je i dalje ostao da stoji, dolazeći sebi. Kakva je to slika bila! Sestra je stajala kao oduzeta, ja sam brisao sapun i krv. Ni reči opravdanja od nje, mogla je jednostavno da se odbrani s nekoliko reči, ali nije bilo nijednog znaka suprotstavljanja profesoru, ne, to je bilo isključeno.

Nije mi sasvim strano kako treba postupati s ljudima koji rade za vas, i pitam se šta bi se dogodilo kad bih ja u takvoj nekoj prilici s tolikom galamom napao nekog od svojih radnika. Verujem da bih, umesto da galamim, krenuo svojim putem, praveći se da ništa nisam primetio.

Jednog jutra, profesor mi je prišao i rekao:

- Mislim da pogrešno pamтите, jer dok ste bili u Hardangeru, ipak ste nosili naočare!

Time je svakako hteo da pred svojim štabom pokaže koliko je beskrajno duboko prodro u mene svojim istraživanjima, gotovo do mog boravka u materici moje majke. Ali i meni je bilo beskrajno dosta tog njegovog brbljanja o mojim naočarima, koje zaista nisu mogle da imaju nikakvog značaja za moje duševno zdravlje. U Hardangeru sam bio 1879, dakle pre nekih sedamdeset godina, što znači u mojim najdečačkim godinama. Naravno da sam mogao da mu pružim i puno objašnjenje, ali mi je to bilo previše dosadno. Na imanje, gde sam tada boravio, stigao je jednog dana putujući lekar. Padala je kiša, i on je bio ogrnut kišnom kabanicom, a glavu mu je pokrивao šešir za kišu. Imao je neko prezime od više reči, nešto kao Maartman-Hansen, ili slično. A kako su se najbliži doktor i optičar nalazili tek u Bergenu - udaljenom jedan dan beskonačnog putovanja lekar je u svojoj priručnoj putnoj torbi nosio i lekove i naočare koje su se najčešće koristile. Tako sam i ja dobio svoje naočare u

Hardangeru.

Ali, ne lezi vraže, trebalo je, naravno, da pred štabom pokažemo i svoju mentalnu higijenu.

Pozvali su me profesoru. Osoba koja je došla da mi to saopšti, nestrpljivo se premeštala s noge na nogu, kako bi me podstakla da se što pre spremim. U ordinaciji me dočekaao profesor i njegov štab. Tu su mi bila data na uvid tri pisma koja sam spomenuo u svom prikazu državnom tužiocu od 23. juna 1946, i o kojima sam već ranije rekao ono što sam hteo. Biće da sam nekim pokretom pokazao nestrpljivost, pa mi se profesor razdraženo obratio:

- Nemate nikakvog razloga za ljutnju, jer ovde niko ne želi da vam učini išta nažao!

Te reči nisu bile upućene nekom od njegovih studenata ispred katedre, već jednom starcu. I uz to, slučajnost koja mu je izmakla kad je rekao „niko ne želi da vam učini išta nažao!“ Pa to je mogao da kaže jedino u svoje ime, a ni u kom slučaju u ime drugih. To sam i napomenuo. Profesor je, uzbuđen, ustao, i bez ikakvog uvoda, ne upućujući svoj štab ni u šta, upitao me povišenim glasom:

- Jeste li pozajmljivali novac od žena?

(Tako je, naime, pisalo u tim anonimnim pismima). Mora da sam zinuo, potpuno zanemio. Pri prethodnim takvim zgodama morao sam da upozoravam profesora da ipak nismo sami, ali sada to nisam uradio, jednostavno nisam smogao reći, samo sam promrmljao nešto. Ni sam ne znam da li sam ikada u svom životu pozajmljivao novac od žena, pa ako i jesam, onda sam ga sasvim sigurno i uredno vraćao. Ali kakav je smisao imalo to pitanje tada, u toj prilici? U svom o većem dosijeju sudu, profesor je pokušao da ublaži tu epizodu, i sad više ne mogu da je pronađem.

Ali reč je o tonu. Hteo je da se napravi važan pred svojim štabom. Eto, tako je neki profesor Langfeldt bio kadar da govori s nevinim ostarelim čovekom. Znao je on dobro da će štab ćutati. U toj ustanovi se govorilo kao je štab tamo da bi „učio“, profesor je bio gazda, i mogao je da govori tonom kakvim god je hteo, pa tako i poučava druge.

Pa dobro, neka mu bude!

U svemu tome što sam spomenuo postoje, naravno, neki odnosi koji imaju svoju važnost, i na osnovu kojih profesor može da opravda svoje postupke. Nije mi do spominjanja ičeg drugog. Moglo bi se ukazati na sveobuhvatnost njegovog položaja, kao upravnika i domaćina svoje klinike, šefa hotela sa stotinak stalnih, više ili manje bolesnih gostiju, s brojnim muškim i ženskim osobljem pod sobom. Nesumnjivo je da bi sve to išlo na živce i bilo kom drugom profesoru fakulteta. I mogu da zamislim i dopustim da je za održavanje

poslušnosti u toj kući u Vindernu bilo potrebno i poprilično strogosti i stege, a možda ponekad i „galame“.

Nasuprot tome, profesoru se ne bi mogla oprostiti odgovornost za postupke i odluke za koje sam snosi krivicu. Tu mislim na njegova prikrivena, ali uporna nastojanja da privede moju suprugu sebi na ispitivanja, kako bi njena objašnjenja upotrebio protiv mene, pa da onda kroz tekstove provuče njeno svedočenje, i zatim dozvoli da se s time upoznaju pravnici i činovnici iz raznih delokruga na sudu. U ovom slučaju profesor Langfeldt ne može da ima nikakvo razumno opravdanje. A šta se ustvari dogodilo s mojom ženom? Mesece je provela u zatvorskoj tišini, da bi se odjednom našla ovde, i s lako objašnjivom uzrujanošću počela da priča i šta treba i šta ne treba. Saslušavao ju je visoki državni činovnik, a stenograf je beležio njene reči.

Ne nameravam da se zbog bilo čega žalim. Profesor je mnogo puta tražio od mene objašnjenja u vezi s moja „dva braka“. Ni reč mu nisam odgovorio. Poslednji put je od mene zahtevao i pismenu izjavu. U svom kratkom odgovoru - takođe pismenom - rekao sam o svom braku: „Užasavam se pomisli da se bilo šta petlja iza leđa moje žene, sada dok je zatvorena isto kao i ja.“

Da li je to dovoljno jasno rečeno? Ne želim privatno da sakrijem samo sebe, već celokupnu ovu čudovišnost.

Međutim, profesor nije bio nimalo zatečen: uz pomoć državnog tužioca doveo je moju suprugu iz zatvora u Arendalu do klinike u Vindernu, da bi je ispitaio. Rezultat je štivo pristupačno bilo kome, celokupnoj javnosti; nalazi se u velikom dosijeu.

Ja sam stvorenje koje je upućeno na posmatranje u kliniku za duševne bolesti, što je za mene nedopustivo i nezamislivo. Profesor Langfeldt je mogao da radi sa mnom šta god je hteo, a hteo je - mnogo.

Verujem da bi on, da je unapred pažljivo razmislio o onome što je planirao da uradi, odustao od tog svog plana. Mesecima sam svoju suprugu držao van svega toga, i smatram da sam u tom pogledu bio u pravu. Jer gde bi to na kraju moglo da završi? Zar ne želi svako, kad se tiče njega ili njegovog porodičnog života - pa tako i profesor - da se ne kopa po tome? Obično se inače ne povređuju bliski u porodici, deca bi mogla da pate zbog toga, a na kraju krajeva, za normalne ljude postoje i određene granice koje ne treba prelaziti.

U trenutku kad je moja supruga bila prisilno dovedena u kliniku, profesoru je već odavno moralo biti jasno da ja nipošto nisam duševno bolestan. Koji je onda morao da bude cilj njenog privođenja - osim znatiželje i skandala? Hoće li profesor možda izjaviti da bi posmatranje poprimilo drugačiji tok bez uključivanja moje supruge? Hoće li možda izjaviti da bih ja bez njenog

uključivanja mogao da budem proglašen slaboumnim?

Materijali postoje. Možda ih neko jednog dana i prouči.

Ja, međutim, tvrdim već sada da se postupci profesora ničim ne mogu odbraniti. Od samog početka svojih razgovora s mojom suprugom mogao je da pronade neku srećniju formu. Kad je video i čuo kojim putem to ispitivanje kreće, trebalo je da dalje kopanje prepusti drugim rukama, rukama neke sposobne doktorke. Njemu očigledno nije palo na pamet tako nešto, ali ta, možda preterana revnost koja je uložena da bi se izvuklo što više podataka o tuđim gresima ili glupostima, mogla bi nekog suptilnijeg psihologa navela da postane pomalo sumnjičav. Profesor Langfeldt je verovatno i sam svestan kako nije naročito sposoban za kopanje i prčkanje po intimnosti nekog njemu tuđeg braka. Previše je on krut i uglast, njegova je glava puna naučenih stvari, a takve stvari svrstane su mu po rubrikama, kako u životu, tako i u nauci.

Setio sam se slučaja koji nije isti, ali je sličan ovome, iz jedne od naših susednih zemalja, gde se profesor nije odrekao samo svog mesta, već se odrekao i celokupnog svog položaja, dopustivši da ga premeste u drugu ustanovu.

XIV

Vratimo se staračkom domu.

Ja pišem o sitnicama i pišem sitnice. A šta bi to drugo i moglo da bude? Nalazim se pod starateljstvom i smešten sam u starački dom, ali, da sam i u zatvoru, ne bih voleo da pišem o većim stvarima nego što su ove, možda čak i o manjima. Svi zatvorenici moraju da pišu o većitim svakodnevnim događajima, i da čekaju svoju presudu; nikakvog drugog posla nemaju. Silvio Peliko^[27] je sedeo u nekom od austrijskih zatvora i pisao o malom mišu kojeg je usvojio, o svom adoptiranom mišiću. A ja pišem o nečemu sličnom, i to iz straha, jer ne znam šta bi moglo da mi se dogodi ako bih pisao o nečemu drugom.

Imamo ovde među ostalima i jednog petlića koji bi prvi put trebalo da zakukuriče. A to je nešto ozbiljno. Ni jednom do sada nije pokazao da je muško, a sve iz straha da bi neko mogao da dođe i proveriti. Međutim, sada je uradio nekoliko hokus-pokus pokreta vratom, i osetio da može da kukurikne. A onda još nekoliko probranih hokus-pokus pokreta vratom, ali bez završetka. Jadnik je bio sam na tom svetu, i nije se usudio da pokuša. A onda je začuo nešto iz svog grla, bilo je stravično, i u istom trenutku - uspeo je. Kokoške su se okupile oko njega i posmatrale ga. Šta li su samo htele da utvrde? On? Ne, on to nije učinio. Postideo se i grobno ućutao, i nije bilo nikog ko bi mogao da ga natera da prizna kako je taj zvuk ipak došao iz njega. U toku dana mu je opet krenulo, ali sad nije uspeo da porekne samog sebe, nikakve koristi od toga, stvari su morale da krenu svojim tokom. O, kako je svet postao neizmeran! I od tada se javljao često.

A kad je jednog dana postao već odrasla momčina, ali još uvek ništa ne shvatajući, dogodilo mu se da odjednom zaleprša krilima. Neka je kokoška uzdigla glavu. Još jednom je udario krilima, a kokoška je ponovo uzdigla glavu. Šta je to sad? Zar pravi budalu od sebe?! Opet je oborila glavu, što ga je još više razdražilo. Ne, tako nešto nije mogao da dozvoli. Odjednom se bacio na nju i čvrsto se ukopao u njena leđa, bogato obrasla perjem. Nastala je ozbiljna bitka puna perja i paperja. O živote, u kakvoj je to divnoj neizmernosti završilo!

Neke večeri posle svega toga spavao je on tako na svojoj prečki i sanjao. „Torarine Streličaru, u boj se krenu ljut... “ itd.^[28] A zatim ga dohvati neka ruka i sve mu se smrača. I nastala neizmeran mrak.

Pada kiša, ali tek pomalo, pa mi nimalo ne smeta, a imam i kišobran. Pronalazim puteljak prema skrovištu u šumi, gde sam već i ranije bio. Ali zauzeto je. Kako sad to?! Da, zaista je zauzeto!

- Martine! - rekoh.

- O, oni su me znači prepoznali - rekao je.

Martin iz Klotrana na Hemroju.

Isti je kao i prethodni put. Uobičajenog izgleda, sredovečan, možda s nešto gušćom bradom i poraslom kosom. Nije bio u dronjcima, ali zakrpljen, pun zakrpa, i sad je nosio cipele preko ramena i hodao bos. Noge su mu bile lepe i čiste, jer je tog dana hodao po kiši.

Ničega tajnog ili izveštačenog nije bilo među nama, bili smo samo stari znanci, on me oslovljavao sa „oni“ ili „ti“, i bio je dobroćudno stvorenje. „Drago mi je što te opet vidim!“ - i jednom i drugom izletelo je s usana, ali je on sam rekao: „Bogu neka je hvala što sam te zatekao živog!“

- Zaključio sam da ti je ovde skrovište, i zato sam se tu smestio. Nije ti žao zbog toga? - dodao je.

- Kako si to zaključio?

- Pa našao sam ovde, evo, ove papiriće. Da ti ih vratim?

- O ne, ne treba. To su mi samo neke beleške.

- Neke pesme ili stihovi, šta li?

- Da, možda, ali slobodno ih baci. Dolaziš sa severa?

- Da, ovog puta pravo sa jezera. A opet se vraćam gore.

- I dalje obilaziš zemlju?

- Tačno, bolje to ne bi moglo da se kaže.

- A moliš li se Bogu?

- O da, milostiv je Bog. Tokom prolećnih poljskih radova bio sam na jednom imanju, mestu punom blagoslova, imali su i orgulje.

- Jesu li ti nešto udelili za to?

- Nisu. Odnosno jesu. Dobio sam vreću krompira.

- Krompira?!

- Ja i nisam tražio drugo. Pa velika je stvar danas dobiti tako nešto. Uskoro u celoj zemlji neće biti krompira.

- Čitaš znači novine. Možeš li da čitaš bez naočara?

- Ja, bez naočara? Naravno, nisam ja tako star. Ali da, čitam ja pomalo novine. Nego znaš, na onom imanju na kojem sam bio održano je nekoliko crkvenih skupova. Kako su lepo pevali uz orgulje!

- Dok si čitao novine, jesi li išta pročitao o Trumanu?
- Ne, nisam. Truman?
- Da, on je američki predsednik.
- Ah, kako sam slabo obavešten - rekao je.
- A jesi li čitao o Kirsten Flagstad?^[29]
- Šta? Flagstad na Lofotima? Da, da, naravno, znam za to...
- Ali ne, ona je velika pevačica. Putuje po mnogim zemljama i peva.
- Eh, to već ne znam. Malo ti ja znam o tome. Kažeš, ona samo naokolo putuje i peva? To mora da je lepo.
- Da, i to po velikim dvoranama i crkvama. Slušaju je hiljade i hiljade ljudi.
- O, veliki Bože! Ali kako sada stoji sa mnom, ja ne mogu da pevam. Morao bih da naučim, pa da pevam po imanjima. I meni je Bog podario sposobnosti, nema tu šta drugo da se kaže, samo ja ipak ne pevam tako lepo, mada znam note. Nego, posmatram te ovako i pitam se: jesi li privezao svoju kaljaču?
- Jesam, ali sad imam nove.
- Sad?
- Sasvim nove, koje još nikada nisam obuo. Oni od kuće brinu se za moje pristojno odevanje.
- Prošao sam pored tvog imanja, kako se ono zvaše? Da, Norholm. Nedavno je to bilo. Veliko imanje. Samo bi ga trebalo urediti.
- Da, trebalo bi.
- Vidiš kako je u životu sve prolazno, samo ako se ne čuva i uređuje.
- Imaš pravo, Martine. A što ćeš sa krompirom?
- Sa krompirom? Šta ću s njim? Pa znaš, kad ti ja hodam ovako naokolo, znam da ga ispečem u pepelu, i to mi je odličan obrok. Zar to nisi znao? - upitao me.
- Jesam. I sâm sam ga pekao kad sam bio dete. I to mnogo puta.
- Tako ispečen zaista je divan.
- Slažem se.
- Ne znam ništa bolje za jelo posle dugog hodanja i kad ogladniš.
- Jesi li bio na Helgelandu?
- Na Helgelandu? Da, naravno.
- Možda si nešto čuo o onom učitelju što se preselio u Ameriku?
- Da, ali nema glasa o njemu.
- Sirota mu porodica koja je ostala ovde - rekoh. - A kako se ono zvala žena?

Alvilda? I ono dvoje dece.

Ćutao je.

- Da li se raspitala kod Crvenog krsta, ili u Vojsci spasa?

- Da, da, pitala je - odgovorio je. - Ali nisu ga našli.

- Reci mi, Martine, zašto se nije preselila natrag na Hemroj? Tamo joj je ipak kuća, bila bi kod svojih.

Dugo je ćutao, i tek onda odgovorio:

- Ne može ona da se vrati kući.

- Kako to „ne može“?

- Pre nekog vremena desila joj se nesreća. O tome ne treba pričati.

- Nesreća?!

Kad je ućutao, i ja sam se zamislio, i nisam više postavljao pitanja. Setio sam se te oprezne jezičke konstrukcije sa Hemroja, kad bi se za neku devojkicu reklo da joj se desila „nesreća“. Shvatio sam u kom grmu leži zec, i počeo sa da prebirem po svojim mislima.

- Sve je to tako čudno - polako je rekao. - Jedna mala devojkica, mali anđeo Božji, sedela je u travi, ali nisam smeo da joj se približim, da je ne bih uplašio. Vazduh je bio topao i prijatan, pa je na sebi imala samo haljinicu i plavu svilenu traku oko vrata. Nikada nisam ni pomislio da bi neko mogao da bude tako lep.

- Zar nemaš nijednu njenu sliku?

- Ja? O ne! Nisam čak nikada ni ušao u kuću, pa da joj tako pokažem da sam tu.

- A zašto nisi ulazio?

- Nisam. Kad sam dolazio, samo bih joj napravio štetu. Žalosno je to, ali ona je uverena da sam ja kriv za učiteljev odlazak, jer sam mu ja pozajmio novac za kartu.

- Da - brutalno sam ga prekinuo - ali ti ipak nisi kriv što joj se sad dogodilo dete.

- I ona to kaže - odgovorio je. - Iako mi prebacuje da sam upropastio i promenio ceo njen život na zemlji.

Obojica smo ućutali.

- Tek što nije stala! - rekao je o kiši i provirio napolje. Baš u tom trenutku pojavilo se opet sunce. - Evo stala je! Razvedrava se!

Žao mi je Martina, ali ne smem to da pokažem, žalim ga, sav je u krpama i zakrpama. Mogao bih da ga nazovem svojim bratom ili rođakom, ali on to ne bi voleo. Kakvih sve ima ljudskih sudbina!

- Baš bih voleo da znam kako se ona zove - rekao je. - Sedela je tamo u travi i prstima nešto cupkala. Bilo bi baš zgodno kad bih to doznao do Božića, da bih mogao da im pošaljem neku sitnicu. A kad bih znao kako se zove, mogao bih da je spomenem po imenu.

- Pa zar ne možeš da napišeš pismo i upitaš?

- Ne. To ne ide. Ne možeš ni da zamisliš kako je lepa. Video sam ja i ranije mnogo dece. Sva su ona lepa, slika i prilika Božja, nema tu šta drugo da se kaže. Sedela je tamo tako tiha, i igrala se sama sa sobom u travi, nikada to dete još nije zgrešilo.

Njegove plave i pomalo umorne oči se orosiše.

- Ko joj je otac? - upitah.

- Ne znam - kratko je odgovorio. - Verovatno neko s tamošnjih imanja.

- Mislio sam time da kažem da bi možda mogla da se uda za tog čoveka.

- O ne, daleko od toga. Pa ona je već udata.

- Jesi li je pitao?

- Ja? Pa šta ti misliš o meni? Odakle bih ja...? Jednom je sama spomenula da se nikad više ne bi udavala.

- Biće da je sada već pomalo zašla u godine?

- Ona? O ne, ne pomišljaj tako nešto. I sad je mlada kao što je i pre bila, i nikakve se promene ne vide na njoj.

- Dobro, Martine. Baš mi je drago što sam te ponovo sreo - rekoh, sklopivši kišobran. - Znaš, često sam razmišljao o tebi, ti si prava lualica, treba ti tako malo, i samo putuješ... putuješ... Takav si, i šta se tu može.

- Šta misliš, hoćemo li se opet sresti?

Hteo sam da izbegnem nekakve veće rastanke, pa ništa nisam odgovorio. A onda ga ipak upitah:

- Nećeš li se umoriti od sveg tog hodanja svetom?

- Neću. Znaš, kad se umorim, onda ću i leći. U Božje ime.

- Nego, reci mi, Martine, dok mislim o tome. Jesi li prošle godine, kad sam te ono sreo, znao već za sve ovo što se dogodilo na Helgelandu?

Neodređeno je odgovorio:

- Nije trebalo da govorim o tome. Nisam smeo da dozvolim da mi pređe preko jezika.

- Ali jesi li već prošle godine znao za sve to?

- Jesam - kratko je rekao Martin.

O svemu je ćutao, sve je strpljivo nosio u sebi. Da li je bio kukavica? Nije

tako delovao, bio je samo miran i dobar čovek.

- Martine, ja uopšte ne želim da donosim sudove o tebi. Ali mislim da ta žena nema nikakva prava da svaljuje krivicu na tebe zbog toga što joj se dogodilo. Nikakva.

- Sada joj nimalo nije lako - odgovorio je. - Ona sad nije ni udovica, već nešto neodređeno. A tamo bi morala da živi s ostalim svetom.

- Shvatam da bi ti sve to hteo da poneseš sam na svojim plećima, ali ipak ne mogu to da shvatim.

- Da poneseš na plećima? imam ja odličnog pomoćnika u tim stvarima. Sa svim svojim brigama obraćam se Bogu. Inače bi mi sve išlo naopako. Molim Boga da me ne napusti. A to bi i ti morao da činiš. U svojim godinama morao bi da se prisetiš toga.

- Kakve su ti namere kad kreneš odavde?

- Vratću se po svoj ranac koji sam ostavio u jednoj kolibi. Presvući ću se u čistu i lepu odeću pre nego što večeras krenem na skup vernika. Velika je to kuća s mnogo prozora. A biće i dosta ljudi.

- Ništa ne bih mogao da čujem, čak da i dođem tamo.

- U pravu si. Ali setiću se tebe kad budem tamo. Biću veoma srećan ako večeras pronađem pravi put ka Bogu. Sa svojim starim prijateljem. Kad smo već ipak obojica sa Hemroja i prijatelji...

Bilo je sunce i leto. Otišli smo svaki svojim putem, a ja sam neprekidno razmišljao kako da ga ipak opet sretnem. Da dođem do vrata, poželeo sam, i da samo posmatram.

O, Martine, ti dobra dušo, ideš ti svojim putem. Duboko u sebi nosiš cvet, prozračan cvetak ograđenja: svoju beznadežnu zaljubljenost u devojku Alvildu, koja nikada nije marila za tebe. Ali jednog ćeš dana ipak čuti da se tvoja Alvilda udala za tog čoveka s „tamošnjih imanja“, drugog izlaza nema, moraćeš da se povinuješ pod tim udarcem. I tada ćeš se opet obratiti Bogu i reći kako joj to nije bilo dobro.

Putem natrag, o svemu sam detaljnije razmislio. Drugog odela nemam, ali skinuću okovratnik kako me neko ne bi prepoznao i počeo da se iščuđava što ja, gluv čovek, dolazim na skupove. Obaviću vrat nekim tamnim šalom, a neću da uzmem ni svoj štap, koji je bio malo previše svetao i žut.

Ovog puta nije spominjao svoj kalendar, razmišljao sam. Bio je to karakterističan znak, nije više bilo važno hoće li ga neko čitati ili neće, prošlo je vreme mimo pisca i njegovog doba, nove su se stvari desile.

U svojim razmišljanjima nisam mogao da mimoidem njegovu glupost;

postojala je ona, ali sam je radije nazivao naivnošću, detinjarijom. Kada je spomenuo devojčicu koja je sedela u travi i nikada nije zgrešila, bio je zapravo svetac, oruđe Božje, i sam je bio sasvim nevin.

Nije mi bilo teško da pronađem put do zgrade u kojoj se održavao skup. Po ogradama i telegrafskim stubovima bili su pričvršćeni oglasi sa dva imena: mladog teologa Simona Trostdala, i Martina Enevoldsen. Biće da su oba ta imena već bila dobro poznata u zainteresovanim krugovima. Večeras sastanak. Svi su dobrodošli. Našlo se tu mnogo sveta, i napolju i unutra, svi su prozori bili otvoreni, pa su mnogi stajali kraj njih i slušali.

Kvartet ljudi sa obližnjih imanja otpevao je jedan psalam, a onda je mladi teolog počeo da govori. Po izgledu je bio pristojan momak, očigledno uvežban u predavanju i tumačenju odabranih stranica Biblije, ali i hitrih prstiju ako bi, po potrebi, morao da pronađe i neko drugo mesto iz Biblije. Ne mogu da pišem o onom što je govorio, a možda tu i nije bilo ničeg posebnog, jer ga jednostavno nisam čuo, samo sam ga stojeći posmatrao. Govorio je oko pola sata.

Pogled mi je bio prikovan za Martina. On je sve pratio i delovao je zaista srećno. Kada je mladi teolog završio, Martin je klimnuo glavom, pokazujući time da je te večeri na tom skupu sve bilo dobro, iznad svih očekivanja, i pevanje psalama, i govor mladog teologa. Bolje i nije moglo da se zamisli. Zatim je ustao, sklopio ruke i počeo da mrda usnama, po čemu sam razabrao da se sad molitvom obraća Bogu, pogotovo što su i mnogi na tom skupu u istom trenutku sklopili ruke i priključili mu se u molitvi. A tada je i on počeo sa crkvenim govorom.

Martin se nije držao nekog mesta iz Biblije, da bi govorio na osnovu njega, i bilo je sasvim slučajno što bi tu i tamo položio ruku na Bibliju koja se nalazila na stolu. Ali je i dalje je mrdao usnama, i bilo je očigledno da će progovoriti. Dobri moj Martin nije bio preterano načitan, niti je bio veliki mislilac, jedva se i mogao zadržati na nekoj temi pa da priča o njoj, kao što čine drugi propovednici; bio je jednaka neznalica kao i Isusovi apostoli. Njegovo se versko iskustvo zasnivalo na snažnom doživljaju iz mladosti, kada je ono jednom sedeo u snegu, na nekoj litici, i kad ga je prožela silna svetlost. Ali to nije bila nikakva svetlost, već nešto neobjašnjivo, celo se nebo spustilo, sam Bog.

Imao je običaj da kaže kako on ne govori, nema ni dovoljno znanja za to, već se samo molitvom obraća Bogu. To je ustvari bio, kao što je sam objašnjavao, taj njegov poseban način. Primetio sam kako se slušaocima oči cackle, pojavile su se i maramice, nije nemoguće da su se pojedinci i sažalili nad tim dobrodušnim, sredovečnim čovekom koji je bos pešaćio ovom zemljom, skoro uopšte ne

tražeći hrane. On je zaista bio čovek koji je mogao za sobom da povuče i druge na molitvu, pridobijao je ljude, ljudi su se vezali za njega i pratili ga pogledom. Primetio sam jednom kako pokazuje na neku sliku koja je visila pored ogledala, ali sa te razdaljine nisam mogao da uočim šta je prikazivala. Kasnije sam ugledao kako se zaustavio ispred dvoje male dece koja su mu se približila; u trenutku im je prišao i uzeo ih na ruke, nekako iznenađen i blistajući od uzbuđenja. Neka ih je majka očigledno spustila s krila da se na kratko odmori od njih, a to je Martinu bilo kao poručeno, pa ih je sad oboje podigao, moleći se za njih Bogu, sav ustreptao i zažarenih obraza.

Čitavo to vreme nisam uspeo slušno da doživim način njegovog izražavanja.

Ali šta je sve to uopšte bilo? Verska pouka, kako se to već naziva; narod je doživeo jedno verski poučno veče. Za njih je to bio doživljaj žive stvarnosti, koja im je dala snagu za sledeće dane.

Dok su se rastajali pred zgradom, vraćali su se u svakodnevicu ove zemlje, uručivali pozdrave susedima koji su ostali kod kuće, i tako dalje. Ali tada je mladi teolog ponovo počeo da govori, želeo je nešto da doda - čini mi se da me je odjednom uočio, pa sam se na mestu na kojem sam stajao sav uvukao u sebe. Bio je odličan propovednik, koliko sam uspeo da razaberem svojim gluvim ušima, i uz to je taj teolog bio vrlo simpatičan svojim načinom komuniciranja.

„Ateisti tvrde da im je nemoguće da veruju u ono u šta mi verujemo. Kažu da je ovo naše verovanje ustvari praznoverica - ili jednostavno naša glupost koja nas navodi na verovanje. I pri tom navode niz mesta iz Biblije koja se razumom ne mogu dokučiti. Međutim, dragi moji, pa zar među nama nema ljudi koji veruju baš kao i mi, a ipak ih ne možemo optužiti zbog gluposti? Nije li tako? Pa svi oni veliki učitelji i naučnici koje poznajemo, mogli bismo ih jednog po jednog nabrojati, a oni nimalo ne zaostaju za samim Paskalom. I kako da konačno objasnimo sve te žene i muškarce koji su rečju i pismom svedoci istog ovog verovanja koje i mi imamo u naše spasenje i blaženstvo. Ja ne tvrdim za sebe da mnogo znam, daleko od toga, ali sam ipak kadar da bez ikakvog ustručavanja objasnim to pitanje. To je jednostavno - čudo! Samo pomoću Duha Svetog možemo u svojim srcima doći do toga čvrstog uverenja i vere. To je čudo koje se zbiva u nama po milosti Božjoj. Ne znam da li je moje objašnjenje dovoljno dobro, ali svakako je čudnovato što ljudi bez vere ostaju potpuno ravnodušni, već i zbog sopstvene sudbine. Njihov zdrav razum morao bi da im savetuje nešto bolje.”

I tako se ostvarila još jedna verska pouka.

Martin je već odavno otišao.

XV

Da li je to bilo prošle godine, ili još davno pre toga, kada sam se osećao u punoj ljudskoj snazi? Prisećam se toga kao neke vizije. Ujutru sam znao da trčkaram naokolo sa svojim čudesnim krhkim zdravstvenim stanjima, a ako bih ponešto i pisao noću, još bih i više trčkarao naokolo, zahvaljujući providenju što još postojim. Sada to više ne radim. Nisam u staračkom domu zato da bih izazivao pažnju.

A ipak, ja ustvari i ne znam zašto sam ovde.

Po dvadeseti put, opet jedna novost u vezi s mojim „predmetom“: pročitao sam u novinama od 3. juna da je obrada mog slučaja konačno završena, i da su svi dokumenti poslani opštinskom sudu u Grimstadu na razmatranje. Posle nekog vremena, u novinama je pisalo da opštinski sud u Grimstadu nije primio nikakva dokumenta, i da je moj slučaj ponovo odložen za jesen.

Posle 1947. doći će 1948, pa 1949, zatim 1950... 1960...

Primećujem da je zastava spuštena na pola koplja. Neko je, znači, umro, ali to nisam ja. Guramo se mi kroz taj svoj svakodnevni život, i ne upuštamo se u lakoumnosti, o ne! S druge strane, ne izmiče nam nijedna sitnica. Pazimo na svakog ko prođe kroz vrata, uočavamo odmah ako je neko izdeljao sebi nov štap, vidimo ako je neko kupio nov kamiš za lulu. A kad dođemo na to da je susedov pas noćas dugo lajao, onda priči nema kraja.

Čini mi se da sam već spomenuo kako nas je jedna od naših dveju lepotica iz knjigovodstva u prizemlju napustila još prošle godine. Niko od nas nije imao moći da je zadrži. A sada je i druga bukvalno otišla svojim putem i ostavila nas ovde. Kao da nas je ošinula bičem. Ništa se tu ne može uraditi, ali je to i sramota za nas. Obe su bile tako vešte u donošenju mojih novina, a kad bi se ponovo spuštale stepeništem, iza njih bi ostajao crveni osmeh. Međutim, niko od nas ne može sebi ništa da prebaci, mi smo za te žene uradili sve što smo mogli. Jasno je da smo mi, mlađi muškarci, koji još nisu vezani za krevet, priželjkivali da nam se pruži neka prilika, ali tada se pojavio onaj 96-ogodišnjak, ponovo se pridigao iz postelje, i svima nama je ama baš sve pokvario. A čemu sve to? I onda je nekoliko puta obavio svoj debeli vuneni šal oko vrata, samo zato što je na njemu bilo malo crvene boje.

Posedali smo po velikoj verandi na drugom spratu, koja nam je data na raspolaganje, lepo smo se razbaškarili po njoj, pušimo i bistrimo po ovom ili onom. U dobrom smo raspoloženju, i usne nam ne miruju, predivno je vreme,

takvo još nikada nismo doživeli, ne lije kiša po nama kao što već zna - nedeljama i mesecima. Trava se osušila, na zimu neće biti dovoljno stočne hrane, bašte vaze za vazduhom, krompir ne cveta.

Ali u ovom trenutku se ne bavimo time, to nas je zanimalo pre jednog ljudskog veka, kad smo bili mladi. Umesto o tome, raspravljamo o dugom stepeništu koje se spušta od nas pa do dvorišta; koliko ima stepenica, ko može da se popne po njima bez štapa, i ko je kadar da u jednom koraku pređe dve stepenice. Ima tu izvanredno bistrih i dosetljivih momaka od sedamdeset ili osamdeset godina, koji tvrde kako su po nosu počeli da dobijaju pegice baš kao i u mladosti. Jedan je nedavno slavio rođendan, i povodom toga zamolio upravnicu da mu ispegla pantalone, ali tako da bugovi na njima budu upadljivo izoštrani. Da, tako je to. Ali takve stvari izazivaju zlu krv. Sav drhturav hodao je naokolo s nekom otužno izlizanom torbom za spise na patent-zatvarač, kao da je ovde sasvim poslovno. Kicoš! Šta je hteo da postigne tim svojim odevanjem, sa torbom za spise i zveckanjem brojnih ključeva u džepu? Ne treba se tako isticati. A uz to i uglačane cipele usred sedmice, i na glavi ukošeni kačket, baš kao da je nedelja ili nešto slično.

Mora da se u tom trenutku nečim silno hvalio, a drugi mu nisu verovali, daleko od toga da bi mu poverovali, samo bi zatresli glavom i smejali mu se pravo u lice. Na kraju ih je prezirno pogledao i otišao.

Ali do nekakvog loma koji bi doživotno vredeo ipak nije nikada dolazilo, ni govora, niko mu nije hteo nikakvo zlo. U osnovi je taj čovek bio popularan, neizbežan, nije mu bilo ravnoga kad je trebalo objasniti neverovatne stvari kao što su zemljotresi, nebeska tela i atomske bombe. Kad bi se na nebu pojavio neki avion, do detalja bi nam ispričao kakva mu je unutrašnjost.

- Ali unutra nema nijednog čoveka - rekli bi mu.

- Nema!? Ima ih, ima, i to mnogo - glasio je njegov odgovor.

Nastala bi neverica.

- Dobro, ali niko se ne vidi.

On bi pogledao ka avionu:

- Po njegovom položaju u vazduhu, mislim da se u avionu nalazi petnaest do dvadeset osoba.

- Ha, ha, ha... hvala ti lepo na takvom objašnjenju. Pa gde su onda svi ti ljudi? Da nisu svi legli i pokrili se preko glave?!

XVI

Znam da druge ne bi trebalo gnjaviti svojim razmišljanjima, idejama i osećanjima, ne podnosim ja to ni kod drugih. Ali šumi nešto u mojoj glavi, ili je to možda u mom telu, ili u duši, samo šumi... Nije to početak neke prehlade, nešto što bi se moglo srediti tako da na sebe navučem odeću ili je svučem; tiho, tišina, to je nešto silno anđeosko, s mnogo violina. Evo, sad se sasvim tačno razaznaje!

A malo zatim opet nešto drugo što se sasvim dobro razaznaje. Stih je to, ili haos, ali čuje se šum. Muka i za mene i za druge.

Kad mi je dosta samoga sebe, kad sam prazan i ni za šta, odlazim u šumu. Nema od toga pomoći, ali ne biva ni gore. U šumi ne čujem više onaj šum, ali vidim kako se grane povijaju, a to je već nešto zbog čega se može biti radostan. Tu imam svoje mesto, isto ono koje je nanjušio moj prijatelj Martin sa Hemroja. To je neka vrsta udubljenja ili pećine ispod litice, s malo trave i vresa na tlu. Niko mi tu ne može da priđe iza leđa i da vidi šta radim. A to je divan osećaj za onoga ko ne čuje.

Široke su ti ruke i širok je tvoj dlan,
jer zdrava si seljanka što radi.
Po zemlji svud te viđam ko dobrog duha dan.
Ti žanješ žito zrelo, ti bereš plavi lan,
i takve nema kad se krompir vadi.
Ti ne mariš za knjige,
i pesma nije tvojih snova plod,
al' u svoj čas ti iznad svih si lûda,
do bezbožja si grešna, svog sveta zdrav rod.
Po sadašnjosti gaziš, i tad je čvrst tvoj hod,
na stazi toj života uvek srećeš čuda.

Ja vidim tvoja dela i njihov zlatni sjaj
što nose majke i dojilje znamen,
i rad, i brigu, patnju, kojim nikad kraj.
Nek' Bog te zato čuva, nagradi napor taj.

Široke su ti ruke, u kosi sedih sjaj,
al' smeh je tvoj i danas žarki plam.

Mislim da sve u svemu ovo i nije tako loše, zaista. Ima ih mnogo koji ne pišu nimalo bolje stihove. Naravno, pri kraju sam pogrešio, raširio se, dobio previše stihova, a neke nisam ni upotrebio. Pa nisam ja Robert Barns.^[30] Znam ja to, jasno to osećam, dobijam previše ili premalo, i postajem uznemiren i očajan, pa čupam vlati trave na mestu gde sedim. Sad će to Arild otkucati na pisaćoj mašini, pa ili uzeti sve to, ili odbaciti, već kako hoće. Nisam srećan. Naviknut sam, doduše, da bacam svoje papiriće, bacao sam ih godinama, bacao, pa ih poštedeo, a onda ih opet bacao. Zbog ovih poslednjih stihova tri dana sam sedeo, odbacivao papiriće i opet ih pomilovao, sve to u ovoj mojoj pećini. I kao neki majstor filigrana, morao sam da pazim kad bi poneke lepe, ali ovde nepoželjne strofe pokušale sve to da unište.

Sedeli smo tako zajedno, nas nekolicina drugova. Upravo sam izdao neku zbirku svojih stihovanih radova, sav srećan što o njima ništa nisam čuo. Ali je tada ušao Danijel i rekao:

- Nema mekoće u tvojim stihovima!

Mislio je, valjda, da je to nešto novo za mene. Ali nije bilo. On je uvek bio u pravu. A mojim stihovima nije nedostajala samo mekoća, već i previše drugog, zapravo sve. Vidim ja to kod drugih, i mogu da se postave na glavu i plaču u sebi nad tuđim stihovima, ali takvima ja nisam kadar da ih stvorim. Meni je Proviđenje dala mnogo blagoslovenih darova, ali za stihove ne. Dovoljno je da ih dotaknem, prstima dodirujem polen na cvetu.

Ne znam da li me Kenig^[31] ili neko drugi nagovorio da izdam tu zbirku, ali sam tu svakako glupo postupio. Danijel nije bio nimalo glup, hteo je samo da se ponaša aristokratski. Čitavog života je pripadao gornjoj klasi, govorio je. Svako ima svoje što nosi, pa je i on to imao. A sad je već sasvim sigurno pokojan.

I danas odlazim u šumu i pišem stihove, mada nemam dara za to. To je moj način prenemaganja. Ljutim se na sebe zbog te zbirke, ali šta je urađeno, urađeno je. Ako se ko upusti i proluta njom, možda i pronade poneku iskru, ali samo iskru. Sećam se i kako sam bio ravnodušan prema toj knjizi; ništa nisam sređivao, samo sam uzeo onako u hrpi ispisane listove, stavio ih u neki veliki koverat i poslao ih Kenigu.

Nekoliko godina posle toga nalazio sam se u podrumu hotela u Bodeu, i spalio sve što sam napisao u stihu. Tako je to bilo. Ali, oprostite mi, mnogo godina posle toga opet sam se našao u podrumu jednog hotela, ali sada u

Henefosu, i tu sam poslednji put spalio svoje stihove. Ne sećam se kako su se zvali vlasnici hotela, ali su mi svakako pomagali pri rasplamsavanju vatre. Sela! - što bi rekao David.

Ne želim time da naglasim kako sam bogat stihovima. Ne, ni govora. Jer ono što sam spalio nije bilo ni bolje ni gore od onoga što se nalazi u zbirci. I, na kraju krajeva, sve to moje stihotvorstvo zaokupljalo me i radovalo samo dok sam se njime bavio. Moglo je tu biti i lepih trenutaka, moglo je biti iskrica.

XVII

U novinama *Verdens Gang*^[32] pisalo je letos da će moj predmet doći na red u septembru. Tri dana posle toga pisalo je u nekim drugim novinama da moj predmet neće doći na red u septembru. Niko ništa ne zna, ali svi misle da je baš zgodno pisati o tome. Zašto ne bi malo začutili, i o meni, i o mom predmetu?

Isto sunčano vreme, ista suša. Idem u svakodnevne šetnje okolinom i posmatram kako je sve spaljeno. Zlo je to neko čudo. Suma je u opasnosti, i sigurno će trebati delimično da se presadi, vres nema dovoljno cvetova za pčele. Da li se to ikad ranije dogodilo? Pčele se vraćaju na svoja stara mesta, gledaju naokolo, zazuje malo i vraćaju se kući.

Stigao sam do mesta na kome se put strmo obrušava. Plašim se tog nezgodnog mesta, i hodam sasvim po suprotnoj ivici puta. Ovde se dugo odronjavalo sitno kamenje i otpaci najrazličitijih vrsta, a na najgorem mestu odvalilo se i ivično kamenje.

Ali pri povratku hodam s unutrašnje strane i rizikujem glavu. Ljutim se na samog sebe što me hvata vrtoglavica, a uz to sam bojažljiv i rođena kukavica, ali danas sam odlučio da bar jednom zastanem i pogledam niz strminu. Podrhtavam i nesiguran sam na nogama, ali se obuzdavam i prilazim bliže... pogledam dole...

Ipak sam predaleko otišao...

Nije bilo ništa opasno, nisam počeo da se kotrljam, samo sam bespomoćno na leđima skliznuo niz padinu. I onda sam se zaustavio.

Pogledao sam oko sebe: pa to nije bilo ama baš nimalo opasno. S mesta na kojem sam se zaustavio i zaseo nije više bilo tako beskrajno daleko do ponora, nije to bila nikakva dubina bez dna; osećao sam se nadmoćnim jezeru što se pružalo daleko dole, posmatrao sam ga s prezirom, potcenjivački. Slučaj je hteo da sam se našao ovde, i nisam takvom slučaju mogao da prepustim pobedu; pravio sam se da sam silno obuzet kopkanjem i čeprkanjem po tom đubrištu, bilo je tu, na kraju krajeva, i vrlo zanimljivih stvari: komadi čelične žice, uginula mačka i prazne limenke. Ako bi se gore na putu zaustavio neki vozač, taj ne bi ni po koju cenu smeo da zaključi kako sam prosto ljostnuo u to đubrište, već bih se potrudio da ga ubedim kako baš tu nešto tražim, tragam za nekim veoma važnim listovima papira koje mi je vetar istrgnuo i odneo baš ovamo.

Parče papira virilo je iz te gomile odbačenih stvari, stranice iz nekih novina. Pokušao sam da iščupam cele novine, ali bez uspeha, ostao sam tako u

sedećem položaju s otkinutim listom u ruci. Kako nisam pri sebi imao naočare, nisam mogao da ga pročitam, ali se videlo da je štampan goticom, bile su to, očigledno, lokalne novine. Strpao sam to parče papira u džep.

I tako je došao trenutak da se ponovo popnem na put. Ali ako gore stoji neki vozač, neću mu pružiti zadovoljstvo da me posmatra kako puzim pravo uz strminu, ne, krenuo sam ukoso, krstarim. Kako god bilo, ovaj moj izlet na đubrište nije bio uzaludan, vraćam se s parčetom papira u džepu. Slučajnost nije odnela pobedu.

Vratio sam se natrag pomalo iscrpljen, ali to je moj problem. Istina, plen je mogao da bude i bogatiji, ali čemu trošiti reči. Možda to oteto blago i neće biti tako bezvredno kad ga proučim. To je otkinuti deo novina, koji nema ni početka ni kraja, neki duži tekst, ali tako nesrećno izvučen iz celine da je ostao bez značenja. Koliko sam uspeo da dokučim, bila je reč o nekom čoveku i njegovoj ženi kojima nije baš bilo naročito lepo zajedno, neka prilično otrcana priča iz umetničkog života. Mogao sam i da bacim taj papir, ali sam ipak pozeleo da donesem nešto sa te šetnje. Nipošto nisam želeo da od te priče napravim neku dramu. Sada sam ja imao moć, i od toga sam mogao da uradim šta god mi je volja. Mogao sam jednostavno da izmirim to dvoje ljudi, to dvoje bukvana. Sve je bilo u mojoj moći. Zato, kreni kući i pomiri ih!

* * *

- Pa zar ne možeš već jednom da smiriš to dete?
- Ne mogu, čuješ i sam.
- Lepo ti to meni pomažeš!
- Evo, molim te, pokušaj ti da je stišaš.
- Pa dobro znaš da moram da završim tu prokletu sliku. Reč je o dvadeset pet kruna, zar ti nije jasno?
- To nije dovoljno ni za kiriju.
- S tobom se ne može razgovarati. Samo mi neprekidno prigovaraš i ždereš me.
- Koliko već dugo radiš na toj slici?
- Od juče. Ali sad idem napolje.
- Ne ideš. jer ja idem u perionicu veša.
- Dobro, onda ideš i ti.
- A mala da ostane sama, je l'? Pa da imam sad još jedno!?

- Da, šta je pa loše u tome?!
- Pomalo mi je već dosta svega toga.
- U tome, draga, nisi nimalo usamljena.
- Zamisli samo - još jedno! A ipak sam još mlada.
- Nego čuj, Olea, kad bih otišao u neki drugi list, možda bih dobio više?!
- Pa možda...
- Ali nisam je još dovršio.
- Pa dobro onda, preostaje ti da sedneš i završiš je. A ja ću probati da smirim malu.
- To bi bilo dobro. Dogle ću da premažem glavu jevanđeliste Ivana. Ona prethodna ionako nije valjala.
- Ipak nemoj.
- A šta ti znaš o tome? Premazaću je i gotovo.
- Možda bi onda mogao da nađeš mesta za štalicu i kolvku u njoj.
- Šta!?
- Šššš... tiho... uplašićeš je.
- Ma ti si, Olea, pošasavila, i to potpuno.
- Ja sam mislila samo na neko mesto u ćošku, na ivici.
- Ha-ha-ha... Pa ovo je kraljevska palata u Jerusalimu.
- Ne znam ti ja to, ali ovo što si do sad uradio bilo je sasvim lepo. Sa toliko boja. Sasvim bi se lepo uklopilo u božićni broj nekog lista.
- Slušaj, Olea, ti ćeš me sasvim uništiti. Šta si to rekla?! Božićni broj nekih novina?
- Da.
- Na tako nešto nisam ni pomislio.
- Ni na šta ti ne pomišljaš. Samo znaš da crtaš i nacrtano brišeš.
- Naravno, kad to nije ono što sam zamislio. Ja sam umetnik, ne zaboravi.
- Da, ti si umetnik, a ja - pralja.
- Ah, tu smo, znači. U takvom si raspoloženju... Ali to o božićnom broju nekih novina...
- Oni sigurno najbolje plaćaju.
- U pravu si. Nego, gde mi je gumica za brisanje?
- A odakle da ja to znam?!
- Ma da, u pravu si. Ali mi imamo samo jednu sobu za sve, a u njoj moram i da boravim i da stvaram.

- Ja za to nisam kriva, Frode.
- Bolje ćuti. Je l' ti jasno da moram da izbrišem ćelu palatu.
- Ma nije valjda. Ne preteruj kao i obićno. Ima tu mnogo divnih boja.
- Zar nisi rekla da ostavim malo mesta za tu tvoju štalicu. I zato nemoj više da mi smetaš, pusti me da nastavim s radom. Ućini mi uslugu i izađi s malom malo u hodnik. Onda ću te pozvati...

- Hek, dodi sad, vrati se. Evo ti tvoje štalice i kolevke.
- Kako si to lepo napravio!
- Jesam, zar ne? Sve će biti pomešano, zbrda-zdola. Prićekaj malo, videćeš. Evo, ovde je palata i gomila sveta. Herodijadina kći igra.

- Da, to mi je poznato.
- Ništa tebi nije poznato. Pa svi ti ljudi, svetina. Sve sami kraljevi, pa kneževi, dvorani. Više od deset hiljada ljudi.
- Pa ostavi ih tako. Na kraju krajeva, piše da nije bilo mesta po konaćištima. Ej, a šta je to, stani! Pa ti si i Herodijadinu kći izbrisao.

- Naravno, i ona mora napolje.
- Znaš, nisi ti baš uvek govorio da i ja moram da nestanem.
- A šta je sad to, pa ti plaćeš!
- Mogao si ipak da me ostaviš. Nisam ja trćala za tobom...
- Ali draga moja Olea, pa ne možeš da igraš pred štalicom.
- A zašto ne bih mogla, molim te?
- Eh, nikada se nas dvoje nećemo složititi kad je reć o mojoj umetnosti. Ali ću zauzvrat napraviti drugu sliku, na kojoj ćeš biti samo ti, nećeš imati skoro ništa na sebi, tek poneki veo i mnogo, mnogo nakita.

- Ali ta slika neće biti tako lepa kao ova.
- Naprotiv, biće mnogo lepša. Ti mene još nimalo ne poznaješ. Sposoban sam da naslikam drago kamenje tako da blista plamenim jezicima. Imaćeš trostruki lanac oko vrata. Ali samo me sad pusti da prvo dovršim tu božićnu sliku. Ustvari bih morao da naslikam sasvim novu sliku, ali nemam više vremena, a na ovoj ima toliko divnih boja, kako bi ti rekla. Lepo od tebe što si umirila malu.

- Zaspala je. Trostruki lanac oko vrata, ne, opet preteruješ. Ali ne bih imala ništa protiv većih minđuša.

- Sad još samo da naslikam magarca.
- Samo da se ne ugojim. A to mi preti, jer sad me ćeka još jedna beba.

- Ne brini. Osloni se na mene. Pa ja sam umetnik.
- Da se oslonim na tebe?! Oprosti, ali to ne mogu.
- Pa onda radi šta god ti drago.
- Opet, znači, počinjemo.
- Ne znam šta ti radiš, ali ja se trudim i stvaram. Radim od jutra do mraka.
- A ja stvaram sa svojim pranjem veša od kojeg živimo.
- Slušaj, Olea, ti si tako mala, ali imaš užasnu jezičinu. Dozvoli mi, vidi, sad moram da naslikam običnu malu porodicu s magarcem.
- Ne zanima me, ne želim to više da gledam.
- Nije mi jasno zbog čega se uopšte ljutiš. Pa ja nisam izbrisao sve gledaoce koji bi trebalo da posmatraju tvoj ples. Naprotiv, vidiš i sama da sve vrvi od sveta. A i onu trojicu kraljeva ostavio sam da stoje tamo u svojoj raskošnoj odeći, i da tako predstavljaju mudrace sa Istoka. Možeš da budeš potpuno zadovoljna. I sad sam sasvim ušao u temu.
- Dobro, odoh ja onda na pranje.
- Čekaj još trenutak. Samo da naslikam još nekoliko žbunova i poneki libanonski kedar. Toga se nisi setila. Za ovako veliku sliku dobićeš sasvim sigurno i četrdeset kruna.
- Ja?!
- Naravno, pa nema nikakve sumnje da ćeš ti svakako dobiti više nego ja. Do sada je uvek bilo tako. A ti znaš da sam ja i suviše ponosan da bih slušao te ljude iz novina. Pokušaj u *Betlehenskoj zvezdi*, Olea. A ja ću radije da ponesem taj tvoj teški veš, jadrnice moja.
- Hoćeš li, zaista?
- Da, naravno, pa zar nisam tvoj mali Frode, reci?!

* * *

U ovim zapisima hteo sam da pišem o mnogo čemu, ali ipak nisam. Imao sam dovoljno razloga da se plašim neprijatnosti, pa mi je zato milije da ćutim. Što se mene tiče, ovaj naš život i ovo naše vreme može da ide svojim tokom, sve neka ide svojim tokom. A ja ostajem ovde.

Juče smo opet spustili zastavu na pola koplja. Nisam umro ja, već neki sredovečan čovek od 56 godina. Nije bila posredi nikakva nesreća, već svakodnevnici i običan - rak.

U osnovi sasvim svejedno. I on je imao svoje planove, pa ga je to sprečilo u

njihovom ostvarenju.

A mi, prezreli, palimo svoje lule i nastavljamo da pričamo svaki svoje.^[33]

Uostalom, kad se sve uzme u obzir, nije li potpuno svejedno kako upotrebljavamo jezik? Bitno je da se njime možemo ispomagati.

Bila je to pomisao Ol'Hansa, a on je bio kao stvoren da je i objasni.

- Evo, na primer, samoglasnici i suglasnici - govorio je. - Što ćemo s takvim rečima ako sebi možemo da pomognemo i bez njih. „Sve je to isprazno“ - kao što kazuje Propovednik u Bibliji. Ol'Hansa je pročitao mnoge knjige i upućen je čovek u mnogim veštinama i naukama, da budemo pravedni. Posedovao je neveliko imanje, malo zemlje i nekoliko domaćih životinja, što je bilo dovoljno za život njemu i njegovoj porodici. Ničega ne bi preteklo, ali nije bilo ni svakodnevene nužde, ni dugova kod trgovca. Probijao se sasvim dobro. Bio je novinar kad je za to imao prilike, i često se hvatao pera, a bio je i veliki pisac i odličan pripovedač kojeg smo mnogih večeri s uživanjem slušali. Njegova je životna mudrost kazivala da smo mi ljudi sebi nametnuli i previše muke učeći sve moguće nepotrebne stvari, čega tek kasnije postajemo svesni. Pustimo da sve teče svojim tokom, pa će se i sve srediti samo od sebe. Njegova logika nije uvek bila previše pouzdana i čvrsta, „međutim, logika“ - govorio je Ol'Hansa - „nije baš uvek preko potrebna. A to mogu i dokazati“ - zaključio je.

- Da čujemo onda, dokazuj - rekli smo. - Počni.

Jednom mi je došao sused da pozajmi klepetušu. I dobio ju je. Ali nije se s njom vraćao, pa kad je posle godinu-dve i meni zatrebala, jer sam dobio novu kravu, otišao sam do njega i zamolio ga da mi vrati moju klepetušu.

- Ja sam ti siromašan čovek - dočekao me sused gotovo plačući.

- A šta bi s mojom klepetušom? - upitao sam.

- Neka mi je Bog na pomoći, pa zar ne čuješ šta sam ti rekao - rekao je.

„Kakva li mu je to logika“, pomislio sam. Onda sam otišao do njegove staje i počeo da tragam za klepetušom. I našao sam je, ali nije bilo života u njoj, izgubilo se brence.

Zastao sam i počeo da razmišljam. Sused mi je sve objasnio i bez neke posebne logike, uveren da ću ga zbog te klepetuše tužiti. Tada sam gotovo i sam zaplakao. Stekao sam besramno veliku moć nad nekim čovekom, ali je nisam iskoristio, i nisam o njemu pisao po novinama. Nije mi tako nešto bilo ni na kraj pameti, naprotiv - mnogo me sve to dirnulo.

- Da, Ol'Hansa, svi mi znamo da si ti izuzetno dobro stvorenje. Ali šta je ono bilo sa tim samoglasnicima i suglasnicima o kojima si počeo da pričaš?

- A, da. Ali to je priča iz mojih mladih dana, pre nego što sam napunio

dvadesetu, dakle skoro dečak. Ako vas u tim godinama upitaju ponešto o samoglasnicima i suglasnicima, probledite i ne znate šta bi trebalo odgovoriti. Jedna od najnezgodnijih situacija u koju neko može da upadne. Čuo si o tome, a i učio, ali kad na kraju počneš da odgovaraš, a ja samo malo protresem glavu, i već je dosta, ti si se sasvim promenio i govoriš o nečemu sasvim suprotnom.

- Pa da čujemo!

- Na svojim putovanjima stigao sam do Gildeskala u Saltenu i raspitao se kod okružnog načelnika za neko zaposlenje. Ništa nisam postigao. Procunjao sam malo po tom kraju, i našao se na imanju koje se zvalo Indir. I dok smo tako sedeli i pričali u dnevnoj sobi, stvorila se na vratima pastorova supruga. Bila je mlada i lepa. Svi su je pozdravili i ponudili joj da sedne s nama u društvo. Ja sam ustao u nameri da odem.

- Ne zovete li se vi Ole Hansen? - upitala me ta lepa žena.

- Da - klimnuo sam glavom.

- Župnik bi vrlo rado porazgovarao s vama - nastavila je.

Pogledala me i zarumenela se, što zbog svoje mladosti, što zbog prenošenja te poruke.

Sutradan sam otišao pastoru i zatekao ga kako sedi na klupi ispred kuće, sede brade i s ovećim slamnatim šeširom na glavi.

- Znae, potreban bi nam bio učitelj u tom i tom okrugu, pa ako biste hteli da preuzmete taj školski posao...

- Bih, zašto da ne - spremno sam odgovorio.

Predložio mi je da mu pročitam neki odlomak iz Novog zaveta, proveravajući koliko ću brzo pronaći to mesto u Bibliji. A kad sam pročitao taj odlomak, rekao mi je:

- Vi ste navikli da čitate. Recite, kad ste dobili prvu pričest?

- Pre tri godine.

- Sigurno se prisećate božjih zapovesti. Od koliko se molitava sastoji Očenaš?

- Očenaš?

- Pa da, verovatno mislite da je to samo jedna molitva, a to je jednim delom i tačno. Znae li da računate? Devet puta devet? Sedam puta šest? Međutim, decu biste poučavali i veronauku. Znae li da pišete? Evo vam ovde papir i olovka, pa mi napišite reč - posvećenje.

Napisao sam - posvećenje.

- Nemate loš rukopis, ali ste napisali „č“ umjesto „ć“. O ne, dragi moj Ole Hansen, znanje vam ipak još nije dovoljno.

I pastor je počeo da ustaje.

Da bih mu se dodvorio, nastavio sam da pišem po papiru, i to sve neke duge reči. Ali pastor jedva da ih je i pogledao, stvorio je u sebi otpor prema meni.

- Loše pišete - rekao mi je. - Ne znate pravopis.

- Oprostite onda - rekao sam.

To moje izvinjenje očigledno ga je dirnulo, pa je odlučio da me ipak ne obori odmah. Nastavio je da me ispituje o jednini i množini, o interpunkciji...

Odgovarao sam kako mi je šta padalo na pamet, ali znao - nisam ništa. A onda...

- Samoglasnici i suglasnici - čuo sam ga kako me pita.

Bilo je stravično. Biće da sam mu rekao nešto sasvim bez repa i glave, jer je odmah pokupio svoje stvari, mahnuo mi svojim velikim šeširom, zahvalio mi se i nestao.

Ostao sam još malo da sedim, a zatim sam otišao. Gledao sam u prozore pastrove kuće i osećao se ne kao slomljeni čovek, već kao pas. Naravno, pastor je ušao u kuću i odmah sve ispričao svojoj ženi. „Vidi ga kako samo piše“, sigurno joj je rekao. „Pa tako nešto još nisam video. A o samoglasnicima i suglasnicima pojma nema...”

I zaista nisam imao pojma. Ali sam istovremeno bio i nekako srećan. Pa koje to stvorenje uopšte i zna?! Pokušao sam sve da ih nabrojim, i to od početka prema kraju i obrnuto, ali me to nije ispunjavalo ni zadovoljstvom ni srećom. Ni traga nekoj radosti u duši, i najbolje će biti ako pljucnem na sve to. I čemu sve te koještarije služe? Prelivanje iz šupljeg u prazno. A i taj pastor! Kakav mu je samo taj njegov glas! Rezak i neljubazan, samo me plašio njime. I zvao se Daae, koliko se sećam.

- Dobro, Ol'Hansa, ali ja nisam sasvim shvatio...

- Na šta ja to ciljam, zar ne? Ali reći ću vam. Sve te nepotrebne stvari koje moramo da učimo da ih kasnije kroz čitav život nikada ne bismo upotrebili, već zaboravili - suvišne su. Pogledajte samo novinare, šta oni rade. Ne koriste više ta papagajska znanja, snalaze se oni i bez njih, i svi ih razumeju. Video sam danas neku olupinu od stare fotelje. Pripadala je nekom starom školskom direktoru, sedeo je u toj fotelji sve do svoje smrti. Prodavao je ta svoja nabubana skupocena znanja punih sedamdeset godina, a sad su mu deca prodala tu njegovu fotelju.

Sad sam odjednom postao lukav. Dobro sam sve izmešao: i novinare, i

Ol'Hansa, a i samog sebe, pa neka svako misli svoje, i niko neće moći ništa da prigovori.

XVIII

Prolazi vreme, stigli su zima i sneg. Ovde ću zastati. Niko ne zna koliko sam se dugo zadržao na ovom mestu i razmišljao, ali nisam mogao dalje. Verovao sam da bih mogao da kažem nešto zgodno i još nečuvano o zimi i snegu, ali mi nije uspelo. Ali svejedno. Probudio sam se jednog jutra i naišao na sneg i zimu, i to je sve. Mada i nije. Sneg i zima za mene su zlo.

Godišnje doba koje je toliko samotno da postaje stravično. Devojčica ga spominje cvokoćući zubima, mudri se mravi probijaju na metre u dubinu zemlje, samo da bi izbegli zimu. Za mene ona nije nikakva opasnost, dobio sam dobre cipele, ali sam juče pročitao telegram iz krajeva zahvaćenih glađu, u njemu se govori o deci bez mrvice hrane, o deci koja se moraju grejati na telima svojih majki da se ne bi smrznula.

I na to ljudi ništa ne mogu da kažu, ne mogu da postavljaju nikakva nametljiva pitanja. Onda u daljini, same za sebe, sa svojom veličinom i težinom, stoje planine, šume su izumrle, mrtve da mrtvije ne mogu biti, vlada beskrajna tišina, sneg je beo i deluje dobroćudno, a mraz odbija svaku mogućnost poređenja, i ne dopušta čoveku da se nametne.

Ide vreme.

Moj „predmet“ se i dalje razvlači. Predstavnik Ministarstva za kompenzacije^[34] nije mogao da uradi ništa više nego što je uradio: službeno je objavljivao u kraćim razmacima da za moj „predmet“ još nije „utvrđen datum“. U oktobru je najavio kako se nada da će doći na red „na jesen“. I u novembru je u nekoliko novina izrazio nadu da će moj predmet doći na red „u jesen“. Baš se tako izrazio - „u jesen“! A to je značilo da će stvar ipak još i da prezimi.

U međuvremenu, tog predstavnika je nazvala neka osoba koju je morao da poslušati. Razmenili su nekoliko reči i složili se da se moj predmet više ne odlaže. Trebalo je da dođe na red 16. decembra 1947. godine. Nedelju dana pre Božića.

Krenuo sam sa tom porukom po svom staračkom domu, javljajući šta se dogodilo, ne, nisam samo krenuo, gotovo sam trčao od čoveka do čoveka i javljao novost.

* * *

I došao je taj dan. Rasprava je započela.

Kako nisam čuo, a i vid mi se prilično pogoršao poslednjih godinu dana, bio sam malo izgubljen i smeten. Ušao sam u neku mračnu sudnicu, pri čemu su morali da mi pokažu put, i razabirao sam samo poneku osobu. A onda je govorio tužilac i odgovorio po službenoj dužnosti dodeljeni mi branilac. Zatim je nastao prekid.

Niti sam video, niti sam čuo šta se oko mene zbiva, ali bio sam miran i sve bolje i bolje sam počeo da razaznajem stvari i ljude oko sebe. Posle prekida sam dobio reč, trebalo je da dam svoj iskaz. Bilo mi je prilično teško pri tom slabom osvetljenju, pa su mi dali neku lampu, ali ni tada ništa nisam video. U ruci sam držao neke beleške, ali uopšte nisam više ni pokušavao da pronađem šta u njima piše. Na kraju krajeva, sve je bilo svejedno. Ono što sam govorio navodim u nastavku prema stenografskim zapisima na sudu.^[35]

* * *

Dobro. Ne želim poštovanom sudu da oduzimam previše vremena. Nisam ja objavio u štampi, ima već dugo, dugo vremena, godina i dana, da bi trebalo izneti celokupan popis mojih greha. Time se bavio čovek iz Ministarstva za kompenzacije, neki pravnik, zajedno s jednim novinarom. I to mi, uostalom, sasvim odgovara. Još pre dve godine napisao sam u dugom pismu državnom tužiocu kako bih voleo da iznesem sve o sebi i svom slučaju. I sad se, eto, pruža prilika, i ja bih voleo da doprinesem da se ispravno i moralno izloži popis mojih greha.

Tokom proteklih godina video sam sasvim dovoljno kako su ljudi na sudu bili pametni i branili se s mnogo volje, a uz pomoć advokata, pravnih zastupnika i savetnika koji su im u mnogome pripomogli. Ali presude jedva da su bile pod uticajem tih promućurnih snalažljivosti. Sve je najčešće išlo prema zahtevima javnog tužioca, tužiočevim zahtevima, takozvanim zahtevima. To je za mene mističan pojam koji ustvari ne razumem. Na ovom mestu i sada odričem se bilo kakve promućurne snalažljivosti.

Jedino moram da se izvinem sudu zbog svoje afazije, zbog koje bi moje reči, izraz koji sam u ovom trenutku morao da izaberem, mogle da pređu granicu onoga što sam hteo da kažem, ili je pak ne dosegnu.

Međutim, koliko mi je poznato, ja sam već i ranije odgovorio na sva pitanja. U početku su sasvim iznebuha došli kod mene ljudi iz policije u Grimstadu, s nekakvim papirima koje ja uostalom nisam bio ni pročitao. A zatim su usledila ispitivanja kod istražnog sudije, pre dve, tri ili pet godina. Toliko je to davno da se više ne sećam, ali znam da sam odgovorio na pitanja. A onda sam na duže

vreme bio zatvoren u nekoj bolnici u Oslu, gde je pokušalo da se utvrdi jesam li umno bolestan, ili je možda pokušalo da se utvrdi *da jesam* umno bolestan, i gde sam morao da odgovorim na sva moguća idiotska pitanja. Tako ovde ne mogu ništa da kažem jasnije nego što sam to već i ranije učinio.

Ono što me tereti - jedino su i samo moji članci po novinama. Nema ničega drugog što bi moglo da mi se prebaci. Utoliko je moj račun vrlo jednostavan i jasan. Nikoga nisam prijavio, nisam učestvovao ni na kakvim sastancima, a nisam bio ni umešan u bilo kakve crnoberzijanske poslove. Nisam davao nikakve priloge norveškim vojnicima u nemačkoj službi, niti nekom drugom obliku nacionalsocijalističke stranke, a sad mi se pripisuje da sam čak bio njenim članom. Ništa, dakle. Ja nisam bio član nacionalsocijalističke stranke. Pokušao sam da shvatim kakva je to stranka, pokušao sam da se saživim s njom, ali ništa nije ispalo od toga. Moglo se desiti da sam ponekad umeo da pišem u duhu nacionalsocijalizma. Ne znam, jer i ne znam što bi taj nacionalsocijalistički duh ustvari trebalo da bude. Ali moglo se desiti da sam ponekad umeo da pišem u duhu nacionalsocijalizma, što znači da se u mene uvuklo ponešto od onoga što sam pročitao po novinama. Kako god bilo, moji članci stoje na raspolaganju svačijim očima. Ja ne pomišljam da ih umanjim, da ih učinim manje značajnim nego što jesu, to bi čak bilo glupo. Naprotiv, ja stojim iza njih i sada kao i pre, kao što sam uvek činio.

Zamolio bih da se naglasi kako sam pisao u okupiranoj zemlji, vojskom zauzetoj zemlji, pa bih u vezi s tim hteo da iznesem nekoliko vrlo kratkih obaveštenja o sebi.

Zavaravali su nas da bi Norveška trebalo da dobije visoko, istaknuto mesto u velikogermanskom svetskom društvu koje je bilo u formiranju, i u koje smo svi mi i verovali, više ili manje, ali smo verovali. Ja sam verovao u to, i zato sam pisao onako kako sam pisao. Pisao sam o Norveškoj koja bi trebalo da dobije takvo visoko mesto među evropskim germanskim zemljama. Da sam u odgovarajućem stepenu morao da pišem i o okupacionim snagama, to bi trebalo da bude sasvim shvatljivo. Nisam nameravao da se izvrgavam sumnjičenju, a što mi se ustvari - vrlo paradoksalno - i dogodilo. U svojoj sam kući sve vreme bio okružen nemačkim oficirima i vojnicima, da, ponekad i noću, mnogo puta i noćima sve do jutra, tako da sam tu i tamo stekao utisak da sam okružen posmatračima, ljudima kojima je bio zadatak da nadziru i mene i moju kuću. S odgovarajuće visokog nemačkog položaja dvaput su me, koliko se sećam, dvaput su me upozorili da ne radim onoliko koliko su uradili neki imenovani Šveđani, pri čemu su me podsetili kako je Švedska neutralna zemlja, a Norveška nije. Ne, sa mnom nisu više bili zadovoljni. Od mene su očekivali više nego što su dobili. Kad neko pod tim okolnostima, u tim uslovima piše,

onda je sasvim razumljivo da sam do određenog stepena morao da balansiram, kao što i jesam; kao čovek mog imena, morao sam da balansiram između svoje i druge zemlje. Ne govorim to da bih se opravdao, branio. Uopšte se ne branim. Govorim to samo kao objašnjenje, samo kao obaveštenje ovom časnom sudu.

I niko u čitavoj zemlji nije mi rekao da je pogrešno to što pišem. Sedeo sam sâm u svojoj sobi, upućen isključivo na samog sebe. Nisam čuo, bio sam toliko gluv da niko nije mogao sa mnom ništa da uradi. Kuckali su mi odozdo u cevi od peći kad je trebalo da siđem na neki od obroka; taj sam zvuk čuo. Sišao bih, pojeo svoj obrok, vraćao se gore i sedeo. Tako je to trajalo mesecima, godinama, sve te godine. I nikada mi nije bio dat bilo kakav znak. Nisam ja bio nikakav dezertar. Moje ime je bilo donekle poznato u zemlji. Smatrao sam da imam prijatelja u oba norveška tabora: i među kvislinzima i među josingerima. Ali do mene nikada nije dopro bar neki znak, neki mali, ali dobar savet iz okoline. Ne, okolina se vrlo suzdržano držala po strani. A od moje kuće ili moje porodice prilazilo mi se vrlo retko ili nikada, da bih mogao da dobijem neka obaveštenja ili pomoć. Sve je moralo da se obavlja pismeno, što je zahtevalo priličan napor. A ja sam boravio u svojoj sobi. Pod tim okolnostima bio sam vezan za svoje novine: *Aftenposten* i *Fritt Folk*,^[36] a ni u jednoj od tih novina, naravno, nije stajalo kako je pogrešno to što pišem. Naprotiv.

I nije bilo pogrešno to što sam pisao. I nije bilo pogrešno što sam pisao. Bilo je ispravno, i ono što sam pisao bilo je ispravno.

Da objasnim. Šta sam ja to pisao? Pisao sam kako bih sprečio norvešku omladinu i odrasle da se ponašaju glupo i izazivački prema okupacionim snagama, a ni za kakvu korist na ovom svetu, osim za sopstvenu propast i smrt. To sam pisao i varirao tu misao na mnoge različite načine.

Oni koji sad likuju nada mnom, jer su pobedili, pobedili spolja gledano, na površini, njih nisu posećivale porodice, od najmlađih u njima pa nadalje, i plakale zbog svojih očeva, svojih sinova, svoje braće, zatvorenih u ovom ili onom žicom okruženom logoru, koji su bili osuđeni na - smrt. Da, bili su osuđeni na smrt. Nisam ja imao nikakve moći, ali oni su ipak dolazili meni. Nisam imao ni najmanje moći, ali sam slao telegrame. Obraćao sam se i Hitleru i Terbovenu. Obraćao sam se posredno i drugima, na primer čoveku po imenu Miler, koji je bio na vlasti, i imao uticaja i moći iza zavese. Negde sigurno postoji neka arhiva u kojoj mogu da se nađu svi ti moji telegrami. Bilo ih je mnogo. Slao sam ih i danju i noću kad bi vreme bilo kratko, a radilo se o životu ili smrti mojih zemljaka. Naređivao sam ženi upravnika mog imanja da telefonom šalje moje telegrame ako sam to ne bih mogao da uradim. I to su, dakle, bili oni telegrami koji su na kraju Nemce učinili malo podozrivim prema meni. Smatrali su me nekom vrstom posrednika, pomalo nepouzdanog posrednika, kojeg je ipak

najbolje držati pod prismotrom. I Hitler je na kraju počeo da odbija moje telegrame. Dojadili su mu. Uputio me na Terbovena, a Terboven mi nije odgovarao. Koliko su ti moji telegrami bili od pomoći ne znam, i isto tako malo znam koliko su moji kratki članci u novinama budili strah kod mojih zemljaka, a pisao sam ih samo u tu svrhu. Umesto te svoje, možda beskorisne delatnosti, slanja telegrama, bilo bi verovatno bolje da sam se sakrio. Mogao sam da pokušam da prebegnem u Švedsku, kao što su mnogi uradili. Ne bih tamo propao. Imam tamo mnogo prijatelja, imam svoje velike i moćne izdavače. Mogao sam da pokušam da odem u Englesku, što su isto tako mnogi uradili, da bi se posle odande vratili kao heroji, jer su napustili svoju zemlju, pobjegli iz svoje zemlje. Ništa u tom smislu nisam uradio, nisam se pomerio, nikada mi to nije palo na pamet. Želeo sam da što više služim sopstvenoj zemlji, ostajući gde sam i vodeći svoje imanje na najbolji način u tim teškim vremenima kad je narodu nedostajalo svega, a uz to se služiti svojim perom u korist Norveške, koja je trebalo da dobije tako visok položaj među germanskim zemljama Evrope. Ta me misao od početka privlačila. Još i više, oduševljavala me, obuzela me. Ne znam da li sam ijednom uspeo da je se oslobodim za čitavo to vreme dok sam živio tamo u svojoj usamljenosti. Smatrao sam da je to veliki izazov za Norvešku, a i dan-danas mislim da je to za Norvešku bila velika i dobra ideja, vredna da se za nju bori i radi: Norveška - samostalna i sopstvenim svetlom obasjana zemlja na ivici Evrope! Bio sam na dobrom glasu u nemačkom narodu, a isto tako i u ruskom, te dve moćne nacije držale su ruke nada mnom, i sigurno me ne bi odbile kad bih im se obratio.

Ali je loše krenulo s tim mojim nastojanjima, krenulo je u pogrešnom smeru. Prilično sam brzo postao i sâm nesiguran u sebe, a najdublju zbunjenost doživio sam kad su kralj u njegova vlada dobrovoljno otišli iz zemlje, napustivši funkcije ovde kod kuće. Izgubio sam temelj pod nogama. Ostao sam da visim između neba i zemlje. Nije bilo više ničega čvrstog za šta bih mogao da se uhvatim. I tako sam sedeo i pisao, slao telegrame i razmišljao. Stanje u kojem sam se nalazio to vreme bilo je stanje razmišljanja. Razmišljao sam o svemu. Prišao sam se tako da je svako veliko i značajno ime koje imamo u Norveškoj prvo prošlo kroz germansku Nemačku, da bi tek zatim postalo veliko u svetu. Nisam grešio kad sam tako mislio. Ali to mi se zamera. Zamera mi se, mada je to kao sunce jasna istina u našoj istoriji, našoj novijoj istoriji.

Međutim, to me nije dovelo cilju, ne, nije me dovelo cilju. Naprotiv, dovelo me do toga da sam u svim očima i srcima samo sedeo tamo i ostavljao na cedilu onu Norvešku koju sam toliko želeo da uzdignem. Da sam je ostavio na cedilu. Pa neka onda tako bude. Neke bude ono za šta me te oči i srca celog sveta žele da optuže. To je *moj* gubitak i ja moram da ga snosim. A za sto godina sve će biti

zaboravljeno. Čak i ovaj uvaženi sud biće zaboravljen, potpuno zaboravljen. Sva naša imena prisutna ovde danas nestaće za sto godina i niko ih se neće sećati, neće se više spominjati. I naša sudbina biće zaboravljena.

Dok sam u najboljoj nameri ovako telegrafisao danju i noću, ja sam, znači, izdavao svoju zemlju, kaže se. Bio sam izdajica domovine, kaže se. Pa neka onda tako bude. Ali ja to nisam tako osećao, nisam to tako shvatao, a ni danas to tako ne shvatam. U tom pogledu sam sasvim spokojan, savest mi je potpuno čista.

Prilično visoko cenim javno mnjenje. Naše norveško pravosuđe cenim još više, ali ga ne cenim toliko visoko koliko sopstvenu svest o dobru i zlu, o pravom i krivom. Dovoljno sam star da imam sopstvenu misao-vodilju, i to je moje.

U svom vremenski prilično dugom životu, i u svim zemljama u koje sam putovao, kao i među svim narodima s kojima sam se mešao, uvek sam i neprekidno branio i čuvao domovinu u svojoj svesti. Nameravam i nadalje tamo da je čuvam, pa i sada dok očekujem konačnu presudu nad sobom.

Zahvaljujem cenjenom sudu na pažnji.

Ovom prilikom želeo bih da kažem tih nekoliko jednostavnih misli, kako sve vreme ipak ne bih ostao nem koliko sam gluv. Cilj mi nije bila nikakva odbrana. Ako je nešto od toga i zazvučalo tako, razlog je u samom sadržaju mog govora u kome sam bio primoran da spomenem poneke činjenice. Ali ništa nije bilo izrečeno u svrhu odbrane, pa zato i ništa nisam rekao o svedocima, na koje bih se u ponečemu, naravno, mogao da osvrnem. Nisam takođe hteo da spomenem ni svoj celokupni drugi materijal, kojeg ima prilično mnogo. To se može odložiti. Može da pričeka do sledećeg puta, do možda boljih vremena i do nekog drugog suđenja, a ne ovog. I sutra će biti dana, pa mogu da pričekam. Vreme je na mojoj strani. Bio živ ili mrtav, to je sasvim sporedno, a za svet je pogotovo svejedno kad je reč o pojedincu, u ovom slučaju o meni. Mogu da čekam. To je i jedino što mogu da učinim.

* * *

Posle mog odgovora došao je na red tužilac, a posle njega moj branilac. Sedeo sam tako nekoliko sati, ne znajući što se oko mene zbiva. Na kraju sam dobio od suda nekoliko ispisanih pitanja i na njih sam odgovorio.

I tako je prošao dan. Veće je bilo mračno.

Okončalo se.

XIX

Stiglo mi je nešto pošte, pisama i telegrama. Sve sam stavljao na gomilu i otvoriću sve to kasnije. Prošlo je nekoliko dana. Stigao je Božić. Otišao sam kući, na Norholm, i ponovo sve video. Čudno je bilo sada gledati sve to: padine prekrivene snegom, zaleđenu uvalu i stari nebeski svod iznad svega, baš kao i pre. Svakodnevno, ali za mene ipak nešto posebno.

Posle presude je usledilo mirno razdoblje s prepisom zapisnika sa sudskog procesa i žalbom za Vrhovni sud. Znači, kao i pre, trebalo je čekati, opet će biti dugih očekivanja, ali krenulo se dalje, korak dalje.

Obnovio sam svoje dnevne šetnje iz doba boravka u staračkom domu, šetam na sličnim razdaljinama kao i tamo, a i u isto vreme od Norholma do mosta iznad kanala, pa ponovo kući - sat i po ili dva. Nije naročito privlačno šetati samo zato da bi se šetalo, ali ni bilo šta drugo nije posebno zanimljivo. Moje ruke nisu više za posao, već odavno je trebalo da budem mrtav. Pa šta ja to još čekam?!

Arild mi sređuje staru i novu poštu, zahvaljuje se u pismima ovome ili onome iz različitih zemalja, a ostala pisma baca. Ne računam s nekom velikom povorkom na svom pogrebu.

Uzgred budi rečeno: mene uostalom i neće sahraniti, spaliće me, i to do poslednje trunčice, uz moju zahvalnost Gospodu za život koji mi je dao da proživim ovde na zemlji.

Sad mi se pruža prilika da iznesem svoje mišljenje o spaljivanju leševa. Imam ja knjiga, mogao sam da budem marljiv i u tim knjigama nađem mnogo toga o spaljivanju leševa. Zašto to nisam uradio? Iz jednostavnog razloga što do tih knjiga ne mogu da dođem. Gotovo da su mi nadohvat ruke, ali ipak ne mogu da ih uzmem; nalaze se u posebnoj kući, tamo pored onog uzvišenja, ali je zbog ovogodišnje zime i snega taj deo sveta postao nepristupačan. Tako je to!

Da li je sve što pričam samo koještarija? Pa zar ne bih mogao da zatražim da se raščisti put do te kuće? Da budem tačan i jasan, pa da objasnim: imaju momci i drugih poslova koje moraju da obave. Konji treba da prevezu đubrivo na velika tresetišta, a do njih je dug put, i teško je nedeljama i mesecima probijati se kroz i do metar visoke snežne nanose. Mogao sam to i da zatražim, ali ni to ne bi bilo dovoljno, jer i ispred kuće postoji nanos koji samo ručno može da se očisti. A ni to nije sve: postoji tu i jedno stepenište, veliko kameno stepenište sa više metara snežnog nanosa, a kako uz te stepenice nema

nikakvog rukohvata, ono je opasno na mnogim mestima, a mene hvata vrtoglavica, i uz to imam zakrečene krvne sudove.

Jesam li se time opravdao?

Drugo je nešto leti, kad mogu polako da se penjem tim stepenicama, jer nema snega da mi remeti vid.

A taj moj vid nije nikakav izgovor. Još od detinjstva hvatala me vrtoglavica, ali mi nije preterano smetala. Čitam o odvažnim momcima koji se veru po vrhovima crkvenih tornjeva i pri tom se čvrsto hvatam za stolicu na kojoj sedim. Ležim ispod Ajfelove kule i čvrsto se hvatam za bilo šta dok posmatram lift koje se penje ka vrhu. Dok se penjem stepeništem, obavezno se naizmenično osvrćem desno pa levo. Nije tu reč o nekoj staračkoj slabosti, jer sam takav već osamdeset godina, dakle i pre nego što sam ostario. O Bože moj, kako je sve to, naravno, nekom lekaru jednostavno objašnjivo! Imao sam starijeg brata, pravog majstora kad je trebalo da se igra, a inače sasvim običnog momka, ali ni za pedalj nije smeo da se podigne od zemlje. Kad bi uveče trebalo dovesti ovce sa brda, njega bi hvatala vrtoglavica. Bila je to za njega prevelika visina. A inače - sve u redu s njim. Umro je čio i bistrog duha u svojoj devedeset prvoj.

XX

Smenjuju se blago vreme i hladnoća, ali je svake noći mraz. Nema se na šta požaliti. Popušta zima u Norholmu, da bi ponovo stegla, i na kraju pritegla za stalno, januar je, praznik Sveta tri kralja i hod zime. Mračni i kratki dani, novine mesecima prazne, dah izlazi iz usta ljudi i životinja nalik na paru ili dim.

Vreme je to kad su trojica odraslih momaka krenula preko zaleđenog norholmskog zaliva, gurajući sanke između sebe. Kad se nisu usudili dalje, zaustavili su se, probušili rupe u ledu i počeli da pecaju. Sedeli su tamo dok ih nije zbolelo, sedeli su do večeri i sumraka, pušili, smrzavali se i postojano trpeli. Tu i tamo bi ukočenim prstima zašli u džepove, da bi iz njih izvukli po krišku hleba. Ako u svojim lenjim glavama imaju i najmanju misao, oni se njom ne koriste, a nemaju ni za šta da je iskoriste, strpljivi su i prazni, ničim prožeti.

A onda su ustali i krenuli kućama.

Nisu pokazivali želju da obelodane svoj ulov. Samo je jedan od njih pokazivao dar govora; kad sam ga upitao, odgovorio mi je kao protiv volje, a kad sam pogledao u sanke, odvratio me, govoreći kako nema šta da se vidi. Kao da se nečega stide, a možda i to nije bilo nimalo čudno: tri odrasla čoveka, tri celodnevna radna zadatka, a rezultat: nešto malo jadnih, sitnih ribljih leševa.

- To ipak i nije tako loše - rekao sam o ulovu, ali lažem od glave do pete. - Moglo je da bude i gore.

- Navikli smo mi i na bolje, ali i na gore - rekao mi je onaj s darom govora.

Njegovi drugovi produžiše, ljutiti na njega što se upustio u razgovor sa mnom.

- Nego čujte, nije li vam hladno tamo?

- Pa jeste, ali šta se tu može.

- Da, baš ništa.

- A znate - nastavio je - obrok sveže ribe uvek nam dobro dođe.

O Bože, na tako nešto uopšte nisam pomislio. Stidim se i kajem u sebi. Porodica. Deca.

- Hoćeš li najzad... ? - doviknuše ostala dvojica i krenuše da se vrata.

Pogledao sam ih. Jedva ih raspoznajem u sumraku: pa to su dečaci, kakva porodica, kakva deca!

* * *

Kako ljudi nalaze zadovoljstvo u svetu zamrlom u snegu, kako odrasli mogu da cvokoću i uživaju hodajući putevima...

Na mom putu prema mostu pojavila se neka žena ispred mene. Nisam obraćao pažnju na to odakle je došla, da li s nekog sporednog puta, ili iz neke od kuća, ali primetio sam da na sebi ima tamni kaput i gumene čizme. Melem je ta osoba bila mom vidu, kao neki putokaz u toj suludoj belini.

Napokon, posle dužeg vremena, zastala je. Kao da joj je dojadila moja pratnja. Baš kad sam hteo da prođem pored nje, podigla je kameru (ili kako se to već zove), želeći da me fotografiše.

Odmahnuo sam glavom.

Nasmešila mi se, i tužnog lica lepo me zamolila.

- Zar ne smem?

- Ne, mene su sasvim dovoljno slikali u životu.

- Čekam autobus, a ovde nigde nekog mesta da se sedne - rekla mi je.

Skinuo sam ogrtač i raširio ga po snegu na ivici puta.

- Ali ne, da li ste vi pri sebi! - uzviknula je. - Budite ljubazni i odmah obucite kaput!

- Pa dobro onda. Ali toplo je. Kad sam krenuo, samo što nisam uzeo svoj slamnati šešir, ali nisam ga našao.

- Pa nekoliko je stepeni ispod nule. Svašta! - rekla je, pa se ugrizla za usnu i pogledala me.

- Idete u grad? - upitao sam je.

- Zar zbilja ne bih smela da vas fotografišem? Mnogo bih to volela.

- Jeste li vi iz nekih novina?

- Ja? O, ne, ni govora. Samo, tako ste dugo hodali iza mene.

- Ja loše vidim, pa mi je bilo zgodno da imam nekog ispred sebe.

- A, zato znači...

- Snimate li vi to sneg?

- Da, i to sneg na drveću. To je lepo.

- Evo, dolazi vam autobus, gospođice.

Samo je letimično pogledala i propustila autobus. Ali je istovremeno dobro pazila i očigledno me uslikala. To je sad već prevršilo meru, pa sam rekao:

- Kako se samo usuđujete!

- A što da se ne usuđujem? - nevino je rekla.

Uplašio sam se daljih smicalica, pa sam je pozdravio i prošao pored nje.

Dok sam se vraćao od mosta, ona još nije bila otišla. Približila mi se, želeći da je čujem:

- Zar vi niste maločas bili kod mosta? A tamo odlazite svakog dana. I usuđujete se. Vi se povodite za svojom hrabrošću, a ja za svojom.

Mora da je htela da se povuče, ali ja sam, nažalost, zagrizao:

- Dok se vi ovde zabavljate svojim detinjarijama, ovde u bliskoj nam Evropi deca umiru od gladi. Znete li to?

- Čitala sam o tome - rekla je.

- Čitali ste o tome?!

- Da, a šta drugo može da se uradi? Šta ste vi učinili? Da čujem!

Morao sam da oćutim i oborim glavu. Ne znam da li sam i pomerio usne u svoju odbranu i svih ostalih krivaca. Svi smo mi veoma krivi. Mi smo milioni dužnika.

Neki je autobus zatrubio, ona mu je mahnula, stao je i ona se popela. Pokazalo se da uopšte nije nameravala u grad, o ne, odvezla se u istom smeru odakle je i došla.

Šta li se to pomaklo u njoj? Baš ništa. I kakve su to naše jadno tanane zamisli da se poigravamo po putevima?

Ona je očigledno bila novinarka ili tako nešto. Nikada je posle toga nisam video.

XXI

Prolećne vode.

Mart je. Posle ovog divnog vremena sada, u februaru i martu, led je oko Norholma počeo da popušta, lomi se. Ali je i više toga počelo da se lomi, dragi moji, led je i u ljudima počeo da se oslobađa. Grundtvig^[37] je u pravu: „I po nama, deci svetlosti, zna se da je noći kraj. Ne primećujemo li kako se život budi po našim mračnim ruševinama? Tokom zime smo sasvim dovoljno načuli o strvinarima koji su se nakupili po našem starom evropskom domu. Naravno da jesmo. Ali nije li neko čuo gakanje divlje guske jutros? Biće proleća.“

S neke gomile štampanih tekstova dopao mi je stari kalendar. Što se mene tiče, nije bilo baš ničega što bi taj kalendar dozvalo iz mraka. Počeo sam da ga listam, poprilično odsutnog duha. Naišao sam na tekst Vernera fon Heidenstama.^[38] Dobro, listao sam dalje. Ej, čekaj malo, šta to tu piše o Heidenstamu?! Vraćam se nekoliko listova i čitam. Isto godište, rođeni iste godine, i obojica - mrtvi. Pa mada je samo jedan od nas dvojice postao sablast sa vešala, obojica smo u našim srećnim satima služili istoj boginji. A sada smo mrtvi.

Prelistao sam odjednom mnogo listova i onda odbacio kalendar. Negde pri kraju pisalo je o Šileru. Rođen iste godine kad i mi, samo sto godina ranije. Umro je.

Napoleon je posetio Getea. Da li je svetom prošao glas o tome? Nije. Popričali su, ali je Napoleon imao premalo vremena. Kada je odlazio od Getea, kažu da se o njemu pohvalno izrazio: „Kakvog li čoveka!“ I to je bilo sve. Kao da se i nisu sreli. A i oni su mrtvi.

A zašto ne bismo umrli?!

Tacit smatra da smo mi Germani vrlo sposobni da umiremo. A u tom pogledu Vikinzi nas ni najmanje nisu osramotili. Naše nešto mlade spoznaje dale su nam objašnjenja čemu smrt uopšte: pa mi ne umiremo zato da bismo bili mrtvi, da nešto bude mrtvo, umiremo zato da bismo mogli da pređemo u život, umiremo da bismo živeli, nalazimo se u nekakvom planu. Isti taj Tacit hvali nas što ne pravimo velika pitanja oko grobova. Samo malo zemlje nabacamo na sebe. Mirisa radi. Hvali nas uz to što ne želimo ogromne spomenike na grobovima. Odričemo se mi toga, kaže on. Nije računao s našim stidljivim propadanjem u poslednje vreme.

XXII

Prolećne vode i drugi znaci proleća. Ukinuta su noćna ograničenja potrošnje struje, tako da mogu da se probudim kad god hoću i da čitam: s nebesa velik dar i blagoslov. Kako sam gluv i ne čujem, ne osećam u sebi tonove i muziku, ali mi se vrti u glavi od životne radosti, i nadolaze mi brojne bleštave misli, eh! Na primer, ne treba ubijati tetrebe tokom njihove ljubavne igre. Tako nešto ne priliči nama, ljudima; kukavički je i zao taj čin. Može se dogoditi, priznajem, ali to nipošto nema neke veze s mojom narednom nabačenom misli. Ušao sam jednom u neku kapelu, ili kako bi se to već zvalo, neki muslimanski hram, koji je bio jedno mali i ruševan. Po njemu je hodao visok, riđobradi čovek i prostirao po podu neke tkanine, pa na njih stavljao kamenčiće. A onda se čovek bacio na kolena. Zaključio sam da se moli Bogu. Zašto je kamenčiće na tkanini prebacivao napred i natrag? Ništa od svega nisam razumeo, ali sam se suzdržavao i nisam pokazao da bi nešto moglo da mi bude smešno.

Prisećam se kako sam jednom prišao oltaru u crkvi. Bilo je to u vreme mog pričešća. Sveštenik mi je nešto stavio u usta, a onda mi je pružio čašu da srknem nešto iz nje. Oko mene je bilo mnogo ljudi koji su sve to posmatrali, i nisu pokazivali da bi im nešto moglo biti smešno.

Odakle se sad odjednom svega toga prisećam? Nije mi to ni za šta potrebno, a i nikakve mudrosti nema u tome. Sve mi je to palo na um jer sam veseo i opijen zadovoljstvom. To nazivamo iznenadnom iskričavošću uma.

Oživljam u sebi i neki uspomenu na vreme svoje prve emigracije. Ne, neće tu biti govora o nekim velikim stvarima i retkostima, već samo o nizu jednostavnih doživljaja koji su se smenjivali jedan za drugim iz dana u dan, u stranom predelu i malom, žegom osušenom gradiću u preriji. Čak ni reke tu nije bilo, pa ni šume, samo neka šikara. Bilo mi je prilično dobro, radio sam na poljoprivrednom imanju kod pristojnih običnih ljudi, ali me mučila čežnja za zavičajem, pa sam često plakao. Moja domaćica mi se blago smeškala i naučila me reč „homesick“.

Posle nekoliko meseci rada, Lavlendovima je ponestalo para da bi mogli da me zadrže. Nerado smo se rastali; dan je bio već prilično na izmaku kad sam se uputio prema gradu. Nigde mi se nije žurilo, a do grada nije bilo nikakvog puta, samo staza. S vremena na vreme bih seo i maštao. Kad ovde voda teče ispod leda, nije to kao kod kuće. Tamo kod kuće, ono sitno pulsiranje ispod leda bilo je lepše, i modrije. I tada sam opet proplakao.

Začuo sam korake na stazi. Mlada devojka. Prepoznao sam je, kćerka jedne udovice iz susedstva. Ta udovica je već nekoliko puta želela da me zaposli kod sebe, kad prestanem s radom kod Lavlendovih.

- Helou, Nut. Jesam li te uplašila?

- Ne, nisi.

- I ja ću u grad - rekla je.

Nosila je bućkalicu za pravljenje putera kojoj se slomila ručka. Uzeo sam joj spravu i poneo je umesto nje. Dobro sam znao takve bućkalice još iz svoje kuće, i, da sam imao parče suvoga drveta, lako bih svojim džepnim nožićem izdeljao novu.

Hodala je pored mene i sve vreme cvrkutala i brbljala, a ja sam pokušavao da joj odgovoram s ono malo engleskih reči koje sam znao. Sve mi je to bilo vrlo naporno, pa sam poželio da jednostavno propadnem u zemlju.

- Uh, očigledno je još daleko do grada, zar ne?

- Da, nadam se - pakosno je rekla i nasmejala se. Ona nije imala ništa protiv toga da tako hoda i brblja.

I tako smo stigli do Larsenove radionice u gradu. Padao je mrak.

- Dragi Nut, sad bi morao da me ispratiš natrag rekla je.

- Šta? - uzviknuo sam, zablenuvši se u nju.

- Biće suviše mračno da idem sama - objasnila je.

Larsen je bio Danac, i rekao mi je da bih u svakom slučaju trebalo da je otpratim.

I tako smo krenuli natrag. Bilo je sve mračnije i mračnije, a na kraju smo morali da se držimo za ruke i pazimo na grane koje su nas šibale po licu. Ali ništa, slatko je bilo držati tu ruku.

- Zaboravili smo bućkalicu! - najednom sam uzviknuo.

- Vrlo važno! - rekla je Bridžit.

- Zaista nije važno?

- Nije. Zato imam tebe!

Zašto li je to rekla? Mogao sam to da shvatim samo tako da sam joj se dopao i da se valjda zaljubila u mene.

Kad smo stigli, hteo sam odmah da se okrenem i vratim, ali to ipak nije išlo. Morao sam nešto da pojedem, večeram, pa i prespavam. Bridžit mi je pokazala neki sobičak s jednim krevetom. A ujutru su me i majka i kći nagovorile da ostanem neko vreme da radim kod njih, pa sam tako otišao da malo razgledam po imanju. Imale su dve mazge i tri krave.

- Ne mogu se dobiti ljudi - rekla mi je udovica, žaleći se.

Nisam bio navikao da radim samostalno. Kod Lavlendovih je muž bio živ, i mogao je da me uputi u posao, a ovde su bile samo žene koje su mogle da mi ukažu samo na ono najvažnije. Naravno, nisam smeo da lenčarim. Nacepao sam gomilu drva, a posle sam sa mazgama odvezao đubrivo na polje. I tako je to išlo iz dana u dan.

Udovica je očigledno i sama uvidela da mora da se pobrine za božju pomoć, pa se jednog dana uputila u grad. Vratila se u društvu nekog Finca, svakako veštog momka, koji je znao svoj posao, i bio je rodom iz Osterbotena. Mlada Bridžit nije više bila tako srećna što me se dočepala, ne, ni govora, nije me više ni gledala niti me hvatala za ruku.

O, jadan ja, zeleni slinavko iz svoje daleke domovine! Ali nikad više u svom životu neću verovati u žensku reč!

Međutim, i dalje je vladala velika oskudica radne snage. Kad sam se vratio u grad, zaustavio me na ulici neki farmer i hteo da me povede sa sobom. Već je i po mojoj odeći, a i inače, mogao da primeti da sam novopečeni došljak. I nisam se zabunio, mnogo sam bio tražen. Pošao sam s njim, čovek je imao kola sa dva snažna konja, pa smo se povezli, a čim smo stigli kući, odmah me upregao u posao. Uz ivicu šume morao sam da iskopam neku jamu, i on mi je odredio mere u stopama. Za to mi je trebalo vrlo malo vremena, a kad sam okončao taj posao, došao je čovek, noseći na ramenu mali mrtvački sanduk i spustio ga u jamu. Bilo je to začas gotovo i, dok sam čekao na nove naredbe, dao mi je znak da zatrpam grob i prekrijem ga busenjem trave. Zatim je otišao.

Ali, mili moj Bože, da li će se vratiti? Neće? Zabavio se nečim oko zgrada na imanju i činilo se da je vrlo zauzet.

Čudio sam se i neprijatno se osećao, pomalo sam se plašio. Sahranio sam neko dete, i to je bilo sve. Nikakve ceremonije, nijednog stiha iz psalama. Došao sam očigledno kod mladih ljudi, ali nisam mogao s njima da razgovaram, ni da saznam kojoj veri pripadaju.

Nisam inače ni na šta mogao da se požalim. Kuća i imanje su odlično održavani; bilo je tu konja i krava, dobre zemlje. Bez dece. Posao mi je bio lak. Čovek je sam muzao krave, timario stoku, a moja je bila obrada zemlje. Što se tiče moje domaćice, ona je bila sva zaobljena, debela i rado se smejala. Naučila me mnogim engleskim rečima i dala mi na raspolaganje sobicu s prozorom i krevetom. Veseo svet; palo im je na pamet da me izmere na kantar, ali je kuka pukla, pa me kantar udario po glavi. Ništa od toga nisam razumeo, ali su oni napravili silnu gužvu, hvaleći me što sam tako težak. Kad bi moja gazdarica išla u grad s puterom i pšenicom, i da ponešto kupi, i ja sam je ponekad vozio.

Kad smo završili s prolećnim radovima, čovek je hteo da me zadrži na duže vreme, pa sam tako ostao sve dok nije završena žetva. To je bilo negde 1880. ili 1881. Ja sam se pomalo smirio, i počeo sam da se privikavam na te ljude. Oboje su bili nemačkog porekla i zvali su se Šper. Kad sam odlazio, rukovali smo se kao ljudi od međusobnog poverenja.

Tada me uhvatio novi gazda i ponudio mi posao preko cele zime, trebalo je tesati pragove za železničke pruge. Ipak se nisam usudio da se prihvatim tog posla. Onda mi je u zakup ponudio svoje malo imanje. Kako ni to nije bilo ništa za mene, hteo je da mi na zajam proda par konja i kola za prevoz robe. Bio je prepun ideja i špekulacija, i oslobodio sam ga se tek uz mnogo muke.

Jednog dana ponudili su mi u gradu posao raznosača. Prihvatio sam tu ponudu. Tako sam po gradu na različite adrese donosio pakete i kutije, a nakon završene ture vraćao sam se u dućan. Bila je to najveća trgovina u tom mestu, a iza tezgje je bilo mnogo prodavača. Vlasnik je bio Englez i zvao se Hart. Prodavali smo sve moguće i nemoguće stvari: od kolomaza do svilenog veša, konzervi, prsluka i hartije za pisma. Ovde nisam mogao da izbegnem učenje naziva naših prodajnih artikala, i tako mi je rečnik, na moju radost, poletno rastao. Posle nekog vremena je moj gazda rešio da mesto raznosača poveri novom čoveku, a ja sam dobio sigurno mesto iza tezge u dućanu. Sada sam hodao sa okovratnikom i blistavim cipelama, unajmio sam sobu u gradu i jeo u jednom od hotela. Farmeri koje sam ranije poznao nisu mogli da se načude kako sam brzo uspeo da se vinem u visine. Pa i ona mlada Bridžit sa imanja došla je jednom u dućan, i kad je videla moje nove vrednosti, možda je smrtno zažalila što je pustila da sve što je bilo između nas - prođe. Ne znam.

Vrlo sam dobro shvatio da bi želela sa mnom da razgovara, čim je rekla:

- Dragi Nut, da li bi bio tako dobar i pomogao mi da iznesem ove moje pakete?

- S najvećim zadovoljstvom! - odgovorio sam. Naravno, mogao sam da novom raznosaču dam mig da preuzme taj posao, ali samo sam rekao: „S najvećim zadovoljstvom!“, i tako joj lepo odgovorio. Lično sam odneo njene pakete u kola, zatim sam očetkao odeću i pristojno se raspitao o imanju, njenoj majci i onom Fincu. Ali da, Finac je već otišao, jer je žetva bila gotova. Njenu majku nije više privlačila poljoprivreda. Nameravala je da proda imanje i preseli se u grad, gde bi otvorila restoran sa čokoladom, kolačima i bezalkoholnim pićima. Mlada Bridžit se oduševljavala tom idejom, pa su i pronašle neki zapušteni kućerak, neku šupu, koja bi se dala preurediti u njihov restoran.

Tada je u dućan ušao moj prijatelj Patrik, Pat, Irac, nešto stariji od mene, pustolov, draga i čudna osoba. Pat je, kao i ja, stanovao u malom tavanskom sobičku u gradu, često smo međusobno razgovarali, obojica smo patili od čežnje

za zavičajem, i slagali smo se da ćemo se odmah vratiti kući, čim prikupimo dovoljno novca za to.

Pat se možda delimično bavio građevinarstvom u svojoj domovini, i nije imao ništa protiv toga da ga zovu arhitektom. Isplanirao je i izmerio njihov restoran u stopama i palčevima, dobro pazeći da sve bude urađeno kako treba. Nabavio je daske i grede, a u mojoj trgovini nakupovao eksera i lepka. I tako je vredno gradio.

Imali smo mi poprilično stvari koje su nas međusobno vezivale, pa smo se i svakodnevno sastajali; s vremena na vreme imao bi poneki od nas dolar koji bi zatrebao drugome, a pozajmljivali smo i knjige jedan drugom. Ali to međusobno pozajmljivanje knjiga nije nam bilo od velike koristi, jer ja nisam znao toliko engleski da bih mogao da čitam Pejnov roman *Age of Reason*,^[39] a on opet nije razumeo knjigu J. P. Jakobsena *Fru Marie Grubbe*^[40] koju sam kupio preko Čikaga. Bili su to mladi dani, dani lutanja i težnji, ali nikada nismo zaboravljali da želimo da odemo iz te zemlje i vratimo se kućama; plakali smo zajednički i žalili sami sebe.

- Možeš li da shvatiš da mlada Bridžit nije pala na zemlju i zajecala kad je njen rodni dom prodat! Bila je tamo stazica koja je vodila prema šumi, a po drveću u šumi skakutale su male ptice koje je sad ostavila. A uz to su bila proleća, i cveće, i kiša s neba, i šum žita tokom letnjih dana, pa zar je Bridžit sve to mogla da zaboravi?! Pa i onaj potočić što je tekao tako domaće i prisno uz celo imanje, i on je prodat. O, Gospode Bože i Oče, pa i potok je prodat! I ona soba razmišlja o ovome i onome što se tu događalo, neobojeni je drveni zidovi posmatraju. Trebalo bi da nasloni obraz uz taj zid i nikada se ne odvoji od njega.

- Ne razumemo mi te ljude ovde - rekao je Pat. Zato se tu i ne osećamo prijatno. Prošle godine sam radio na nekom imanju u Vajomingu. Moj gazda je pažljivo razgledao odštampane oglase i slike koje je dobijao poštom, a onda je samo jednog dana rekao: „Selim se!“ Poveo je svoju porodicu i otišao na Floridu. Ostavio je tek tako svoje imanje u Vajomingu i odlepršao u Floridu.

- Istina, Pat, mi ne shvatamo ove ljude ovde. Hajdemo mi odavde.

- Ali, čuj, Bridžit je zgodna cura - rekao je Pat.

- Šta hoćeš time da kažeš? - upitao sam.

- Da je zgodna i da sad radim za nju i njenu majku. Ti ne poznaješ Bridžit. One hoće da otvore restoran.

- A, tako... - rekao sam.

Ali, od tog dana, počeo sam pomalo da sumnjam u Pata i njegovu čežnju za zavičajem. Razgovarali smo i raspravljali o tome. Da, Pat je i dalje vatreno govorio o povratku kući - u Erin,^[41] nabrajajući sve draži i veličanstvenosti

zavičaja. Na milje se pružaju zeleni pašnjaci, s govedima, ovcama, crkvama i zamkovima koji se ne mogu izbrojati.

Sedeo sam i slušao, klimao glavom, govoreći da sve to imamo i mi kod kuće.

Međutim, Pat je zapao u ratoborno raspoloženje, tvrdio je kako se nijedna zemlja ne može uporediti sa Erin, s njenim dugim planinskim lancima koji se pružaju preko deset do dvadest grofovija, skroz do Atlantika. Pa sve one velike reke i gradovi, jezera po kojima plove brodovi, i procesije na čelu sa kardinalom.

Sve sam ja to potvrđivao, i dodavao kako sve to imamo i mi. Na kraju je ispalo tako da smo svaki na svoj način ukrašavali sliku svoje zemlje.

- Galdopigen^[42] - rekao sam. - Pa Lomsegen.^[43] Kraj Lomsegena postoji crkva i u njoj sam se pričestio hiljadu osamsto sedamdeset treće - rekoh.

I to, što bi inače i kamen dirnulo, Pata nije ni dotaklo. Postao je sve ratoborniji i sve je žustrije govorio. Spomenuo je nekog irskog pronalazača mašine kojim je moglo da se leti po vazduhu. Da, da. Počeo je da se kiti pećinama bazalta u Antrimu, i sam je bio iz Antrima, kako je rekao, a te su se pećine spuštale sve do središta Zemlje. Širio se sa svojim maslinjacima, vrtovima ruža i ribarima koji su, sabijeni jedni uz druge sedeli po obalama reka.

- Ha, ha, ha, ha... ribari... - smejavao sam se. Pa zar on ništa nije čuo o našim ribama, o Lofotima, o Finmarku?!

- Ne, nisam.

A imali smo mi i sve drugo. Zar naših ogromnih šuma i vodopada ima tek toliko da na vrh nokta stanu?

- Hajde ućuti malo, Pat! Pa zar nismo mi pronašli Ameriku pet stotina godina pre Kolumba? A zar naše granice ne dopiru čak i dan-danas do Rusije?

- Do Rusije? - zabezeknuo se Pat, ne verujući mi.

Dobro, neka ga. Ali glavno je da smo obojica opet

žalili za zavičajem. Sve u svemu, počeo sam da sumnjam u Pata.

Sumnjati u Pata? Pa zar se nije i on zlopatio tamo, stanovao u potkrovlju uz svetlost petrolejke? Samo kad bi njegovi to znali, kad bi mu to znali otac i mati. Ali o tome nije hteo ni da im piše, ni da im priča. On, koji je kod kuće imao u štali dva jahaća konja, imao je ovde ukošen krov nad glavom, s malim prozorom u gvozdenom okviru, i samo je taj prozor mogao da otvori.

- Imaš li zaista jahaće konje kod kuće?

- To te iznenađuje? Znaš li ti koliko prozora ima na našoj glavnoj zgradi? Mnogo više nego u celom ovom gradu. A ovde, kad isturim glavu kroz krov, vidim samo okačeni veš kako se suši na nekom zemljištu. Nemaš ti pojma kako

me taj veš na konopcu nervira dok se onako bučno povija i leprša, a ja moram tačno da preračunavam svoje građevinske nacрте. Ali otrpim, i sve to za ljubav Bridžit, jer ona je ipak zgodna cura.

- A kako ti to misliš da se vratiš kući ako se ovde spetljaš s nekom devojkom?

- Povešću je sa sobom.

- Povešćeš je sa sobom!?

- Da, pa zar misliš da ću da je ostavim? Onda ti mene uopšte ne poznaješ. Jednostavno ću je povesti sa sobom.

- Baš bih to voleo da vidim - rekoh.

I tako je od tada sve krenulo naopako. Gore zaista nije moglo biti.

Onaj veš je pripadao pekaru Klajstu, koji je na tom zemljištu imao i svoju pekaru. Jedne noći, Pat je odrešio sve te konopce i lepo ih složio po zemlji, a ujutro je nastao sveopšti cirkus. Klajst je bio Austrijanac, Bečlija, ljubazan čovek srednjih godina, ali mu se takva podvala ni najmanje nije dopala. On i Pat su popričali sasvim ozbiljno o tome, i Pat mu je pri tom objasnio kako tu nipošto nije reč o nekoj njegovoj podvali, već da ga taj veš nervira.

- Pa zar ti ne možeš da otrpiš pogled na veš koji se suši? - upitao ga je Klajst.

- Ne - glasio je Patov odgovor.

- Ha, ha, ha... - smejao se Austrijanac, očigledno se zabavljajući.

A onda je ponovo privezao konopce.

Ali sada nije više bilo ni najmanje zabavno.

Desilo se nekako da je baš tada mlada Bridžit, ona Bridžit sa imanja, došla da uči zanat kod tog pekara. Trebalo je da nauči da peče niz najobičnijih kolača i peciva, a i druge poslastice za svoj budući restoran. Biće da je to bila sasvim dobra i majčina i kćerkina zamisao, i sasvim bi se isplatila, a i neko vreme je sve baš dobro krenulo, pa se čak ni Pat nije protivio.

Ali onda je sve pošlo nizbrdo.

Restoran je otvoren i počeo je da radi s mnogo uspeha. Arhitekta Pat pretvorio je šupu u kuću, u kojoj nije bila samo prostorija sa stolicama i stolovima za kojima je mogao da se popije neki voćni sok ili kakao, već i dograđene prostorije za kuhinju i pekaru, a gore se nalazilo više sobica, privatnih odaja majke i kćerke.

I pekar je imao svojih zasluga u davanju dobrih saveta, ali je svakako preterao. Zar nije mogao malo da se suzdrži dok ne dođe vreme? Bio je još suviše mlad. Deca su mu već odrasla i zaposlila se, a u njemu se javilo interesovanje za mladu, zgodnu devojkicu koja je htela da izuči njegov zanat, i pri

tom se pokazala bistro. Bilo kako bilo, pomogao je da se u dogradnju smesti ova peć sa mnogim rernama i pločama, i tako je tu prostoriju pretvorio u pekaru za pečenje kolača.

Sve je to bilo dobro. Ali je stari lisac počeo da pere i Bridžitino rublje. Po svojim velikim laborima uvek je imao tople i hladne vode, pa kad bi prao svoju pekarsku odeću, umrljanu testom, mogao je isto tako da opere i Bridžitinu. Shvatio je da ona baš i nema previše novca, pa je hteo da joj pomogne, možda je pri tom imao najbolje namere, ali je ipak preterao. A to je u Patu stvorilo zlu krv. Tako je pekar Klajst prao i pregače, i gornje delove pregača, a i maramice, koje nipošto nisu mogle biti njegove.

I onda je sve to okačio na konopce za sušenje veša na dvorištu.

Pat je došao kod mene u dućan i hteo je da pođem s njim. Bio je bled kao mrtvac.

- Moraš da se odseliš i uzmeš drugu sobu - savetovao sam ga.

- Pa ne misliš valjda...? - rekao mi je Pat. - Hoću da sve imam na oku.

Pošli smo kod pekara, i Pat mu je predložio da kupi to zemljište od njega. Ali kako Pat nije imao novca, Klajst nije hteo da ga proda.

- Pa šta ti je? - upitao ga je Kleist. - Ja perem i kačim veš. Čitavog dana moram da budem čist i beo kao sneg, zar to ne možeš da shvatiš?

- A šta je s tim ženskim rubljem koje kačiš? - upitao ga je Pat i dobacio mu: - Svinjo jedna!

- A ti ne možeš da gledaš žensko rublje? - rekao mu je Klajst.

- Ne, ne mogu! - rekao je Pat.

- Ha, ha, ha... - bučno se smejao Austrijanac.

Istina, Patu nije baš bilo lako da ostane suzdržan kad treba. Stajao je tako i sad tamo, a usne su mu podrhtavale. Na kraju je patetično zapretio svom neprijatelju kako neće više postupati s njim u rukavicama, javiće on sve to svojoj porodici u Erin, a njegova je porodica plemenitog roda.

To nije ostavilo nikakav ozbiljniji utisak na Klajsta, delovao je kao da ustvari ne razume baš mnogo od svega toga, pa je samo klimnuo glavom i otišao.

- Moraš da se odseliš, kažem ti - rekao sam Patu. - Pa zar ne vidiš da to tako ne ide.

- Ja se ne selim - bio je Patov odgovor.

Ne, naravno, još nije pokazao dovoljno gluposti i budalaština. Mnogo sam se ljutio na njega, i to sam mu i pokazao. Šta sam mogao da nađem u toj novoj Patovoj strani? Video sam samo njegovu očajnu i komičnu zaljubljenost i -

plemstvo, šta god mu to bilo. Možda je to u Irskoj bilo nešto prefinjeno, ali ja nisam znao šta bi to moglo da bude. Govorio sam mu da je budala, zato što ga je ta mala farmerska kći toliko opčinila da je sasvim izgubio razum.

- Mogao bih u smrt zbog nje - rekao je.

- To je ipak malo previše. I to ti, koji si plemić rekao sam nasumice.

- Nisam ja plemićkog porekla, već moja majka objasnio je.

Iz džepa je izvadio pismo i pokazao mi ga. Na zadnjoj strani koverta bila je mala figura u zelenoj gleđi, za koju je rekao da je plemićki grb, a za mene je taj grb zaista predstavljao nešto aristokratsko. Ništa ja od toga nisam shvatio, pa sam morao da ćutim i bio sam zbunjen. Ipak sam mu se rugao zbog ona njegova dva jahaća konja. Odgovorio mi je:

- Dragi Nut, ništa ti od svega toga ne razumeš. Mi imamo veliko imanje, i zato mogu da imam dva jahaća konja.

Ni sad mi ništa nije bilo jasnije.

Sve u svemu, od tog vremena je Patova glava sve vreme virila iz krova, držeći na oku veš koji se sušio na terenu. Sasvim je pobenavio, obuzet ljubomorom za koju se nije činilo da bi mogla da prođe. Smejao sam mu se, ali na njega to ni najmanje nije delovalo. Oči su mu postale ružno lukave, ne, niko neće njega nasamariti, neka se pojavi i više delova ženskog veša, ali njegovom pogledu ništa neće promaći.

Potpuno je poblesavio.

I tako je neko vreme pekar Klajst poučavao mladu Bridžit svom pekarskom umeću, a onda je jednog dana objavio da je izučila zanat, i da od sada može da peče kolače na svoju ruku, kod kuće u restoranu. I tada je došlo do popuštanja.

Pekar Klajst je bio dobroćudni Bečlija starog kova, i daleko od istinski lukavog lisca, već više majstor svog zanata, i ponosan na svoju znanja željnu učenicu. Pokazalo se tada da njemu nije bilo stalo do onih deset dolara koje je trebalo da dobije za svoju obuku, jer ih je jednostavno odbio da primi. U gradu je imao svoj poznat dućan, i od njega je sasvim lepo živeo. A sad, posle nedelja i meseci, uplovio je u opet u svoj uobičajeni svakodnevn život, i ništa se nije dogodilo.

Ali je kod Pata došlo do ogromne promene: prošla ga je zaljubljenost u Bridžit. Bilo je to čudo. I to kakvo čudo: nije više bio zaljubljen u Bridžit!

Pa zar je to mogao da bude isti momak, sasvim srozan, teško povređen, koji je do nedavno tvrdio kako bi i u smrt zbog nje; kako sve to shvatiti? Moglo bi se razumeti jednostavno tako što nije više bilo nikoga i ničega na koga ili na šta bi mogao da bude ljubomorani, u njemu nije više postojalo nešto na šta bi mogao da svali krivicu, pa mu je tako splasnula žestina, iščezla je nasilnost.

Siroti Pat, sav je oslabio i osušio se, jer vremena za jelo nije imao, stražarenje s tavanskog prozorčića nije mu dopuštalo da se makne odatle. Ali ubrzo se opet oporavio, uzdigao glavu i uspravio se. Uradio je to Pat.

Zajedno smo otišli u restoran. Pat ni reč da kaže, dobili smo svoj kakao i kolače, i platili. Patu nije više bilo do negovanja svoje ljubavi, naprotiv, postavio je zahtev za isplatu. Majka i kći bile su iznenađene. Neverovatno se promenio, sasvim drugi Pat.

- Isplata, a, da - za posao, naravno. Ali ne bi li on možda mogao da dođe kod njih i stanuje u jednoj od onih sobica koje je sam uredio gore?

Pat je odmahnuo glavom.

- Ali zašto je onda pravio sve te sobice?

- Treba mi moj novac - odgovorio je Pat. - Odlazim u Vajoming.

Nisu pokazale ni najmanju volju za isplatom i oklevale su. Bridžit je u tome možda bila i gora. Razmazio ju je njezin očinski prijatelj, pekar Klajst, pa je postala hirovita.

- Naljutio sam se na nju, postala je suviše promišljena. Gizda se naokolo u gradskim haljinama, a kad joj se prodavao njen rodni dom nije pokazala ni najmanje tuge. Ne, nije ona dobra.

- Pre neki dan sam prošao pored Larsenove radionice - rekao sam Bridžit. - Tvoja bućkalica je još uvek tamo.

- Šta to?

- Pa tvoja bućkalica. Nisi je podigla.

- Nisam, tu moju bućkalicu... ma ne treba mi više, slobodno je uzmi, Nut. Ha, ha, ha...

- Tako ću bar naplatiti nešto za to što sam je doneo tamo - rekao sam.

- Ućuti više, Bridžit! - rekla joj je majka.

- Moj posao košta dvesta četrdeset dolara - rekao je Pat.

I majka i kći sklopile su ruke.

- Daćemo da se proceni posao - rekle su, podlo se ponevši prema Patu.

Znale su one šta rade, vreme će se do procenjivanja otegnuti, a Patu je trebao novac. Na kraju je morao da se zadovolji i polovinom, samo da dobije novac na ruke.

- Bitange! - promrsio je Pat.

Meni je bilo vrlo drago što je Pat raščistio s Bridžet, pa smo opet mogli zajednički da raspravljamo o budućnosti. Proleće je bilo na vidiku, i opet nas je obuzela želja da krenemo kući. Što se mene tiče, bio sam spreman da prestanem

s radom u dućanu, radio sam tamo već treću godinu, a plata je bila niska i nije bila ni za šta. Hteo sam na zapad, u preriju, gde bih imao besplatnu hranu, i, dok budem radio, nikakvih drugih izdataka.

- Nema ni u tome nikakve budućnosti - rekao je Pat. - Ja odlazim u Vajoming.

- A šta ćeš tamo?

- Da prošvrljam malo. A mogao bih i da prodam onu farmu.

- Kakvu sad farmu?

- Na kojoj sam radio.

- Šta, zar je to bila tvoja farma?

- Da, onaj čovek ju je napustio i otputovao na Floridu.

- Posmatrao sam ga bez reči i razmišljao: „Pa zar je tako farma postala njegova?“

- O, Pat, Pat, ti si neko čudno stvorenje i pustolov pod ovim nebom, opet nisam načisto s tobom.

- Svakako ću je prodati - rekao je.

- Pa valjda imaš i pravo na to - rekoš. - Tvoja je plata ugrađena u tu farmu.

- Da - presekao me Pat.

- Sad te shvatam. Ti si tamo radio od jutra do mraka i ništa za taj rad nisi dobio.

- Da - ponovio je Pat.

Klimnuo sam glavom da pokažem kako sam sve dobro shvatio.

- Bio si tamo prilično dugo, možda i više od godinu dana...

- Godinu i po - rekao je Pat.

- Onda, naravno, ništa ti ne stoji na putu, drago mi je što si mi to ispričao. Seti se da mi daš adresu pre nego što otputuješ.

Kad je Pat otputovao, u gradu mi je postalo još neprijatnije. On je bio nenadoknativ drug, i mnogo mi je nedostajao. Pisao sam mu nekoliko puta, ali odgovora nije bilo. Možda nije imao vremena, a možda je bio obuzet pripremama za povratak kući. Kad se primakao kraj mom boravku u gradu, došao mi je na kraju g. Hart i ponudio solidnu povišicu ako bih želeo da ostanem. Bilo je prekasno.

Došao sam na Dalrumplovo imanje u Red River Veliju i ostao tamo do kraja žetve.

XXIII

Već su tri godine prošle otkako sam uhapšen. I evo me ovde.

Time mi ništa nije učinjeno, to me se jednostavno ne tiče. Prošlo je pored mene kao neki slučajni događaj, i nije mi namera da kažem išta više o svemu tome. Uvežbao sam se u ćutanju.

Svi smo mi na putu prema jednoj zemlji u koju ćemo uvek na vreme stići. Nigde nam se ne žuri, i putem prikupljamo slučajne događaje. Samo se budale krevelje ka nebesima i pronalaze velike reči o tim događajima, istrajnijim od nas i neizbežnim. Da, prijatelju moj, kako li su samo istrajni i neizbežni!

Sada smo već duže vreme imali toplo leto, do 23°C u hladu. A onda je odjednom došlo do promene, i nebo je postalo čisto kao staklo i nekako ukrućeno. Noć je, izlazim da bih video šta se zbiva. Pun je mesec, ali nigde meseca. Šta je sad to? Svuda tišina, ni komarca. Dva sata kasnije izišao sam ponovo i video kako se mesec tek penje ka vrhovima drveća.

Možda u svemu tome i nije bilo nekog većeg nesklada, ali je ipak pomalo zbunjivalo. Da sam dva sata ranije stajao na nekoj uzvišici, video bih mesec kako izranja iz mora, kao neka meduza, zlatna i mokra.

O, moje trajno umanjene duševne sposobnosti, kako me pravite glupim!

Naravno da su mi krvni sudovi zakrečeni, ali me to ne brine, ne tiče me se. Kad sam pristojan prema samom sebi, nazivam to kostoboljom. Ima možda godinu dana otkako sam odbacio štap. Šta ću sa štapom? Pa bila je to samo neka vrsta prenemaganja, kao kad bih nakrivio šešir na glavi ili tome slično. Da li mi je taj štap služio za nekakvo podupiranje? Ne, nije. Mi smo postali drugovi, ali ništa više od toga. Kad bi se padalo, uvek bismo se našli u snegu, daleko jedan od drugoga.

Što se od drugova i može očekivati.

Međutim, moja je kostobolja do krajnosti mučna. Ne čujem. Pa neka! Ali ja i ne vidim, a to je gore. Nisam više u stanju da čitam novine, ni najbednije novine. Pa neka i to bude, uostalom, nije li i to neka vrsta razmetljivosti kad kažem da mogu odlično da čitam kad mi jako sunce osvetljava štivo.

U Nordlandu smo imali nešto što smo nazivali „vid za snalaženje“, čulo vida samo za hodanje. Kad bi Maren Maria Kjeldsen dolazila hodajući, reklo bi se da ima „vid za snalaženje“, ali je ona ipak koristila štap, a imala je i dosta drugih tegoba. Maren Maria bila je među nama neko mistično stvorenje, niko nije ništa znao o njoj, ali se pripovedalo da je nekada bila zgodna devojka, kći nekog

pomorca ili tako nekog, ali sve je to bilo samo nagađanje, sama ništa nije govorila. Da je bila dete iz bolje porodice, to su svi verovali, jer se preživela Kjeldsen, a tako se u našem kraju niko nije preživao. Kad bi hodala našim krajem, jedini joj je posao bio da žvaće baguš, i to zbog zubobolje. U svojim mlađim danima navikla se na duvan i nije više mogla da ga se oslobodi, žvakala je taj baguš kao neka mornarčina. A i inače je bila prilično neprijatna i bez ikakvog stida. Ali to je stvorenje zato imalo najljepše devojačke ruke. Divio sam se tim rukama, žučkastim, ali tako mekim i prefinjenim, nikada upotrebljavanim da nešto urade, nikad sasvim čistim, ali prekrasnim za gledanje.

Na kraju je Maren Maria došla pod starateljstvo i postala opštinska šticećenica kada joj je bila sedamdeseta ili osamdeseta. Videla je da hoda sama svojim zacrtanim putanjama između imanja, i to bez pratnje, i sve do kraja imala je svoj „vid za snalaženje“.

Dobro bi bilo imati „vid za snalaženje“ mnogo godina unapred.

* * *

Ivanjdan 1948.

Danas je Vrhovni sud doneo presudu i tu završavam sa svojim pisanjem.

Napomene

[←1] Novac koji je dobio za knjigu „Plodovi zemlje“ Hamsun je iste godine uložio u kupovinu imanja Norholm, koje je nosilo beleg danske tradicije. Imanje se nalazi u južnoj Norveškoj (Sorlandet), oko šest kilometara od Grimstada. (Sve napomene u knjizi potiču od prevodioca.)

[←2] Misli se na Olimpijadu održanu 1924. godine u Parizu.

[←3] Grimstad: gradić u južnoj Norveškoj. Nalazi se na samoj obali, i stolicima je bio važan kao ribarski centar i luka. Nekoliko desetina kilometara udaljen od danas većeg središta Kristiansunda.

[←4] Norveške novine, osnovane 1860. godine, konzervativno usmerene. Danas su jedne od vodećih novina u Norveškoj.

[←5] Topsoe, Vilhelm (1840-1881), danski pisac i novinar, uveo naturalizam u dansku književnost, ostao poznat kao izvrstan stilista.

[←6] Norveške novine, osnovane 1819. godine. U dugom razdoblju svog izlaženja menjale su svoju poziciju u norveškom društvu, a i sadržajnu orijentaciju. U vreme nemačke okupacije pokazale su svoj beskompromisni stav u prilog slobodne Norveške, pa su urednici zatvarani, a 1943. novine su i prestale da izlaze. Danas nose podnaslov „slobodan i nezavisan konzervativni dnevnik“.

[←7] Brandes, Ceorg Moriš Koen (1842-1927), najznačajnija kritičarska i književno-teoretičarska ličnost u nordijskoj književnosti svog vremena, zastupnik ideje o realističkoj književnosti.

[←8] Gildendal (Norsk Forlag A/S), jedna od najvećih izdavačkih kuća u današnjoj Norveškoj, osnovana 1925. godine s odvojenim kapitalom od istoimene starije danske izdavačke kuće (od 1770).

[←9] Slika prema Bibliji (Luka, 17.6): „Ako zbilja imate vere koliko zrno

gorušice..."; ili (Matej, 13.31.): „Kraljevstvo je nebesko slično zrnu gorušice..." Hamsun želi da naglasi čvrsto uverenje sudije.

[←10] Terboven, Josef (1898-1945), nemački državni komesar (Reichskommissar) u okupiranoj Norveškoj, od 24. 4. 1940. (posle neuspešnog pokušaja da se formira pouzdana pronacistička norveška vlada), do kraja drugoga svetskog rata, kada je izvršio samoubistvo. U svojim odlukama bio je potpuno nezavisan od Kvislinga (i smatrao ga neupotrebljivim), direktno podređen Hitleru, odgovoran za ratne zločine nemačkih okupatora u Norveškoj.

[←11] Thrane, Marcus Moller (1718-1890). Osnivač radničkog pokreta, po njemu nazvanog „trinitistički pokret“, koji je bio blizak marksizmu, iako sam Trane nije poznao Marksove ideje. Pokret je začeo u Dramenu 1818. pod uticajem februarske revolucije u Francuskoj. Skršen je 1855. hapšenjem njegovih vođa. U Norveškoj je to prvi radnički pokret i uopšte prvo masovno političko okupljanje, a u međunarodnim razmerama značajan je kao najsnažniji socijalistički pokret u nekoj zemlji sa još nerazvijenom industrijom.

[←12] Lofthus, Kristian Jenssen (1750-1797), bogat i napredan seljak iz Arendala (jugoistočna obala Norveške), koji je stao na čelo seljačke pobune protiv činovničke samovlade u tom kraju. Posle niza žalbi uručenih kralju u Kopenhagenu, Lofthusa su vlasti pokušale da zatvore, ali su im se organizovani seljaci oduprli, i to je poprimilo značaj pobune. Kralj je na kraju udovoljio delu seljačkih zahteva, ali su Lofthus i deo njegovih pristalica ipak uhapšeni. Lofthus je osuđen na tešku doživotnu robiju u osloškoj tvrđavi Akershus.

[←13] Hauge, Hans Nielsen (1771-1824), propovednik ortodoksnog luteranstva. Svojim preteranim zahtevima o moralnoj čistoti, propovedanjem bez dozvole crkvenih vlasti, i osnivanjem preduzeća od prikupljenih novčanih priloga vernika (radi stvaranja kapitala za jačanje svoga pokreta) postaje nepoželjan u crkvenim krugovima, i osumnjičen da želi da se obogati priložima vernika. Zbog toga je više puta zatvaran; devet godina bio je u zatvoru u Oslu (tadašnjoj Kristijaniji) dok je istražna komisija utvrđivala njegovu krivicu. Na kraju je osuđen na dve godine tamnice. O njemu je vladalo opšte mišljenje da ni u kom slučaju nije varalica, već idealista i sanjar, i tako je ušao u norvešku istoriju.

[←14] Knut Hamsun boravio je 1938. gotovo pola godine u Dubrovniku, o čemu se dosta pisalo u tadašnjoj štampi.

[←15] Slika prema Bibliji (Matej 5.15): „Ne teže se sveća da se stavi pod kotao, nego na svećnjak da svetli svima u kući.“ Hamsunov zaključak da se ne stidi svog postupka.

[←16] Haavamaal (isl. Hävamäl). po novijom norveškom pravopisu Hävamäl, najduža od islandsko-norveških oda (dugo epsko posrne nejasnog vremenskog postanja, prvi put zapisane u izgubljenom starijem rukopisu Codex regius iz prve polovine 13. veka, odakle ih je verovatno i uzeo u svoj rukopis pod naslovom Edda Snorri Sturluson, negde između 1220. i 1230. godine), obuhvata 164 strofe i moralist itko je kazivanje vrhovnog boga nordijske mitologije Odina. Zato se tako i naziva: häva mäl = kazivanje najvišeg.

[←17] Tesaka ili Antaisaka: pleme na jugoistoku Madagaskara, sa oko 220.000 pripadnika, poreklom od crnih Komoriena.

[←18] Engström, Albert Laurentius Johanncs (1869-1940), švedski crtač i pisac. Kao crtač stekao je afirmaciju zahvaljujući humorističkom listu *Strix* koji je sam osnovao 1896. i u njemu objavljivao svoje znamenite crteže.

[←19] Naziv za pripadnike norveškog pokreta otpora u vreme drugog svetskog rata. Ime potiče od geografskog pojma lossingfjorden, fjorda na zapadnoj obali Norveške. Tu se nemački brod Altmark 14. 2. 1940. sklonio tražeći zaštitu u norveškim, tada neutralnim, vodama. Silom, ali bez borbe s norveškom mornaricom, engleski razarač *Cossack* ušao je u fjord i oslobodio 300 engleskih pomoraca koji su se, zarobljeni, nalazili na nemačkom brodu. Taj izraz je inače prvi put upotrebljen u pronacističkom švedskom listu *Sverige Fritt* (Slobodna švedska) 31.1.1941., čime se aludiralo na norvešku naklonost prema Englezima, a uz to se pokušalo da se tako stvori zvukovno odgovarajući pojam suprotan reči „kvislinger“.

[←20] Pokrajina na dalekom severu Norveške, gde je Hamsun živeo kao dete.

[←21] Poluostrvo i naziv oblasti u okrugu Salton u Nordlandu. Hamsun je proveo detinjstvo u tom kraju gde su se njegovi roditelji doselili kad su mu bile tri godine.

[←22] Botten-Hansen, Paul (1824-1869), poznati norveški pisac i bibliograf.

[←23] Stivenson, Robert Louis (1850-1894), svetski poznat škotski pisac, naročito pustolovnih romana, koji se pred kraj života, tražeći spas od tuberkuloze, nastanio na jednom od samoanskih ostrva u Polineziji.

[←24] Bunyan, John (1628-1688), propovednik i najčitaniji engleski pisac religiozne proze. Tokom jedanaestogodišnjeg boravka u zatvoru, u koji je dospao zato što je, kao pripadnik nekonformista, uprkos zabrani, i dalje propovedao, napisao je svoja najčuvenija dela.

[←25] *Selah*: reč nejasnog porekla iz hebrejskog „saelah“, a pojavljuje se u psalmima i služi verovatno ili kao liturgijska ili kao muzička oznaka: liturgijski možda u značenju „amen“ ili „aleluja“; muzički možda u značenju stanke, refrena ili podizanja glasa.

[←26] Neprevodiva igra reči: norveški glagol „sla“, ovde višeznačno upotrebljen: „udariti“ (inače najčešće značenje) i „tražiti od nekoga novac“ (na ulici i sl.).

[←27] Pellico, Silvio (1789-1854), italijanski pisac iz doba romantizma, koji je zajedno sa Manconijem i drugim rodoljubima radio na oslobođenju i ujedinjenju Italije. Proveo u veoma teškim uslovima punih osam godina u austrijskom zatvoru, i tu nastaje njegova čuvena knjiga *Le mieprigioni* (Moja tamnovanja) na koju aludira Hamsun.

[←28] Stih iz jedne pesme norveškog romantičara Johana Sebastiana Welhavena (1807-1873).

[←29] Flagstad, Kirsten Malfrid (1895-1962), čuvena norveška operna pevačica koja je nastupala u najznačajnijim svetskim opernim dvoranama.

[←30] Burns, Robert (1759-1796). jedan od najvećih škotskih pesnika, koji je pisao isključivo na dijalektu. Uzimajući teme iz svakodnevnog života, postao je proslavljen narodni pesnik. Oduševljen francuskom revolucijom, ali i opterećen nesrećnim ljubavima i alkoholizmom, rano je umro.

[←31] König, Christian (1867-1935), značajna ličnost u danskoj i norveškoj izdavačkoj delatnosti. Od 1907. do 1927. bio je direktor izdavačke kuće *Gyldendalske Boghandel*, i to njenog odseka za norvešku književnost, a u istom razdoblju i direktor u tada osamostaljenoj izdavačkoj kući u Oslu - *Gyldendal*

Norsk Forlag.

[←32] Norveške novine, osnovane 1945., neposredno nakon oslobođenja od nemačke okupacije.

[←33] U daljem tekstu izostavljena je otprilike jedna stranica originalnog Hamsunovog teksta, u kojem pisac razmatra neke pojave u norveškom jeziku. To izlaganje, bez primera iz norveškog ili srodnih mu jezika, bilo bi nerazumljivo, a u prevodu potpuno nejasno. Uz to, taj tekst nema neke veće važnosti za celinu.

[←34] Privremeni državni organ, stvoren odmah poslije oslobođenja Norveške od nemačke okupacije, sa svrhom da utvrdi imovinu onih koji su se u toku rata ograšili o norveške državne interese, i da na osnovu te imovine naplati eventualne kazne i sl.

[←35] Sledi tekst na osnovu stenograma, koji pisac nije ispravljao.

[←36] Norveške novine, osnovane 1936. godine. Posle okupacije Norveške i zabrane izlaženja novina *Arbeiderbladet* njihovu štampariju preuzimaju novine *Fritt Folk*, koje pišu o režimskom duhu, ali im broj čitalaca u to vreme znatno opada. Poslednji broj tih novina izašao je 7. maja 1945.

[←37] Grundtvig, Nikolaj Frederik Severin (1783-1872), danski teolog i pesnik iz doba racionalizma i romantizma. Značajan je po svojim teološkim postavkama i svojoj religioznoj poeziji.

[←38] Heidenstam von Verner (1859-1940), švedski pisac i dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1916. godine. Tvorac je teksta švedske himne i pisac poznatog udžbenika švedske istorije (*Šveđani i njihove vode*). Izdao niz istorijskih romana i zbirki pesama. Veliki Strindbergov protivnik. Konzervativan.

[←39] Paine, Thomas (1737-1809), britanski pisac koji je živeo i u Evropi i u Americi. Učestvovao je u američkom građanskom ratu, a u Engleskoj izdao knjigu *Rights of man* (Prava čoveka) braneći ideje francuske revolucije. Kasnije izdaje i knjigu *The age of reason* (Doba razuma) gde hvali tzv. prirodne religije.

[←40] Jacobsen, Jens Peter (1847-1885), danski pisac koji je znatno uticao i na

dansku i na evropsku književnost simbolizma. Kad je oboleo od tuberkuloze, potpuno se posvetio književnom radu. Počeo je 1872. s novelom *Mogens*, da bi najveći uspeh postigao knjigama *Gospoda Marija Grube* i *Nils Line* kojima u danskoj književnosti stvara prve psihološke romane u duhu Flobera i Turgenjeva. Za njega su karakteristični izraziti lirizam i unošenje jezičkih inovacija.

[←41] Stari naziv za Irsku.

[←42] Najviši vrh u lancu Jotunheimna (srednja Norveška), 2469 m. a istovremeno i najviši evropski vrh među planinama kompaktnog sastava.

[←43] Mestašce pored varošice Lom u podnožju Jotunheimena.